KÂŞGARLI MAHMUD DİL VE EDEBİYAT DERGİSİ

ISSN: 3108-3846

HAZİRAN 2026 CİLT 2 SAYI 3

Furkan Ertuna BARIŞIK

"Yenisey Yazıtlarında Ölümle Beraber Ayrı Kalınan Canlı ve Cansız Varlıklar için Kullanılan İfadeler"

Buse Başak ALTUN

"Yabancılar İçin Temel Türkçe Setinde Askerî Terminoloji Öğretimi"

Erkan KIZILARSLAN

"Funda TOPRAK, Alî Şîr Nevāyî İncelemeleri, 2026

Elif BOZKURT

"Yaşar ŞİMŞEK, Hârezmî Muhabbet-Nâme, 2024

Mustafa ACAT

"Himmet BÜKE, Eski Anadolu Türkçesi Dönemine Ait Bir Dil Yadigârı Ferheng-Nâme (Hoca Mesud), 2020"

Tuğçe KÖSE

"Prof. Dr. Abdullah ŞENGÜL, Gaibi Kurcalayan Çilingir - Necip Fazıl Kısakürek - Şiir, 2024

KÂŞGARLI MAHMUD DİL VE EDEBİYAT DERGİSİ

2026 / 1

CİLT / VOLUME 2

SAYI / ISSUE 3

ISSN: 3108-3846

Dil Edebiyat ve Kültür Araştırmaları Derneğinin (DEKADER) akademik bir yayın organı olan Kâşgarlı Mahmud Dil ve Edebiyat Dergisi yılda iki kez yayımlanan uluslararası ve hakemli bir dergidir.

HAZİRAN 2026

ANKARA

KÂŞGARLI MAHMUD
DİL VE EDEBİYAT DERGİSİ

ISSN: 3108-3846

Yıl/Year 2026

Cilt/Volume 2, Sayı/Issue 2

İmtiyaz Sahibi / Editör

Doç. Dr. Emrah BOZOK

Yayın Kurulu / Publication Board

Doç. Dr. Emrah BOZOK [Millî Savunma Üniversitesi] • Dr. Öğr. Üyesi Utku IŞIK [Millî Savunma Üniversitesi] • Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Metehan ŞAHİN [Millî Savunma Üniversitesi] • Öğr. Gör. Dr. Emel ŞAHİNGÖZ • Öğr. Gör. Serkan YÜKSEL [Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi] • Öğr. Gör. İsmail EMİRŞAH [Millî Savunma Üniversitesi] • Öğr. Gör. Dr. Yunus Emre VAROL • Selen Diren TOPBULUT [Millî Savunma Üniversitesi] • Ceyda ÇELEBİ [Millî Savunma Üniversitesi] • Uzm. Gamze BULGAN

Dil Editörleri / Copy Editor

Mine AKDEMİR [Millî Savunma Üniversitesi] • Pınar AK [Millî Savunma Üniversitesi]

Almanca Dil Editörü

Betül KAYA [Millî Savunma Üniversitesi]

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Ahmet Bican ERCİLASUN [Gazi Üniversitesi Emekli Öğretim Üyesi] • Prof. Dr. Leyla KARAHAN [TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi] • Prof. Dr. Osman Fikri SERTKAYA [İstanbul Üniversitesi Emekli Öğretim Üyesi] • Prof. Dr. Zeki KAYMAZ [Ege Üniversitesi Emekli Öğretim Üyesi] • Prof. Dr. Ali YAKICI [Gazi Üniversitesi Emekli Öğretim Üyesi] • Prof. Dr. Nihat ÖZTOPRAK [Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi] • Prof. Dr. Mehmet Öcal OĞUZ [Hacı Bayram Veli Üniversitesi] • Prof. Dr. Ferruh AĞCA [Eskişehir Osmangazi Üniversitesi] • Prof. Dr. Serkan ŞEN [Ondokuz Mayıs Üniversitesi] • Prof. Dr. Abdurishid YAKUP [Berlin Brandenburg Bilimler Akademisi – ALMANYA] • Prof. Dr. Dilnavoz YUSUPOVA [Ali Şir Nevai Üniversitesi – ÖZBEKİSTAN] • Prof. Dr. Zulhumar HOLMANOVA [Ali Şir Nevai Üniversitesi – ÖZBEKİSTAN]

Bilim Kurulu / Scientific Advisory Board

Prof. Dr. Ahmet GÜNŞEN [Trakya Üniversitesi] • Prof. Dr. Ahmet KARTAL [Eskişehir Osmangazi Üniversitesi] • Prof. Dr. Ahmet BURAN [Fırat Üniversitesi] • Prof. Dr. Ali AKAR [Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi] • Prof. Dr. Bayram DURBİLMEZ [Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi] • Prof. Dr. Bilgehan Atsız GÖKDAĞ [Kırıkkale Üniversitesi] • Prof. Dr. Bülent BAYRAM [Trakya Üniversitesi] • Prof. Dr. Cengiz ALYILMAZ [Bursa Uludağ Üniversitesi] • Prof. Dr. Fevzi ERSOY [Hacı Bayram Veli Üniversitesi] • Prof. Dr. Ercan ALKAYA [Fırat Üniversitesi] • Prof. Dr. Erhan AYDIN [Dokuz Eylül Üniversitesi] • Prof. Dr. Erkan HİRİK [Samsun Üniversitesi] • Prof. Dr. Gökçe Yükselen PELER [Erciyes Üniversitesi] • Prof. Dr. İbrahim ŞAHİN [Eskişehir Osmangazi Üniversitesi] • Prof. Dr. Mehmet AYDIN [Ondokuz Mayıs Üniversitesi] • Prof. Dr. Mehmet Fatih KİRİŞÇİOĞLU [Hacı Bayram Veli Üniversitesi] • Prof. Dr. Mehmet Fatih KÖKSAL [İstanbul Kültür Üniversitesi] • Prof. Dr. Mehmet Mahur TULUM [Anadolu

Üniversitesi] • Prof. Dr. Mehmet Vefa NALBANT [Pamukkale Üniversitesi] • Prof. Dr. Mustafa ARGUNŞAH [Erciyes Üniversitesi] • Prof. Dr. Mustafa KURT [Gazi Üniversitesi] • Prof. Dr. Nezir TEMUR [Gazi Üniversitesi] • Prof. Dr. Nevzat ÖZKAN [Erciyes Üniversitesi] • Prof. Dr. Nurettin DEMİR [Hacettepe Üniversitesi] • Prof. Dr. Nurullah ÇETİN [Ankara Üniversitesi] • Prof. Dr. Ömür CEYLAN [İstanbul Kültür Üniversitesi] •Prof. Dr. Özen YAYLAGÜL ÜSTÜNEL [Ondokuz Mayıs Üniversitesi Emekli Öğretim Üyesi] • Prof. Dr. Ramazan KORKMAZ [Maltepe Üniversitesi] • Prof. Dr. Sebahat DENİZ [Marmara Üniversitesi] • Prof. Dr. Selahittin TOLKUN [Anadolu Üniversitesi] • Prof. Dr. Süer EKER [Başkent Üniversitesi] • Prof. Dr. Şaban DOĞAN [Kâtip Çelebi Üniversitesi] • Prof. Dr. Şamil YEŞİLYURT [Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi] • Prof. Dr. Turgut TOK [Pamukkale Üniversitesi] • Prof. Dr. Yavuz KARTALLIOĞLU [Hacı Bayram Veli Üniversitesi] • Doç. Dr. Abdullah MERT [Kahramanmaraş İstiklal Üniversitesi] • Doç. Dr. Ergün ACAR [Sinop Üniversitesi] • Doç. Dr. Fatih Numan KÜÇÜKBALLI [Selçuk Üniversitesi] • Doç. Dr. Genç Osman GEÇER [Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi] • Doç. Dr. Himmet BÜKE [Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi] • Doç. Dr. Hüseyin YILDIZ [Ordu Üniversitesi] • Doç. Dr. Rohila RUZMANOVA [Semerkant Devlet Üniversitesi – ÖZBEKİSTAN] • Doç. Dr. Serdar ODACI [Hacettepe Üniversitesi] • Doç. Dr. Seçil HİRİK [Samsun Üniversitesi] • Doç. Dr. Tarık DEMİR [Gazi Üniversitesi] • Doç. Dr. Yaşar ŞİMŞEK [Giresun Üniversitesi] • Dr. Öğr. Üyesi İbrahim ATABEY [Hacı Bayram Veli Üniversitesi] • Dr. Öğr. Üyesi Rıdvan ÖZTÜRK [Necmettin Erbakan Üniversitesi] • Öğr. Gör. Dr. Cıldız ALİMOVA [Kırgızistan – Türkiye Manas Üniversitesi – KIRGIZİSTAN] • Okt. Dr. Madina MOLDAŞEVA [Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi – KAZAKİSTAN]

Sayının Hakemleri / Reviewer of Issue

Doç. Dr. Tarık DEMİR [Gazi Üniversitesi] • Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül GÖZEL [Necmettin Erbakan Üniversitesi] • Dr. Öğr. Üyesi Cansu ORAL [Bitlis Eren Üniversitesi] • Dr. Öğr. Üyesi Gülser ERSOY [Sivas Cumhuriyet Üniversitesi] • Dr. Öğr. Üyesi Turhan KOÇ [Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi] • Dr. Öğr. Üyesi Zeynep KAYAPINAR [T.C. İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi]

Yayın Türü

Kâşgarlı Mahmud Dil ve Edebiyat Dergisi, Türk dili ve edebiyatı alanında bilimsel bilgi birikimine katkı sağlamak amacıyla yayımlanan, hakemli, uluslararası ve süreli (yılda iki kez) bir akademik dergidir.

Kâşgarlı Mahmud Dil ve Edebiyat Dergisi'nde yayımlanan yazılar kısmen yahut bütün olarak başka bir mecrada yayımcının izni olmaksızın yayımlanamaz. Yazıların tüm etik sorumluluğu yazarlara aittir ve dergi kullanılan tüm bilgi, belge, tablo ve şekil vb. bilgilerin etik sorumluluğunu üstlenmemektedir.

İnternet Sayfası / Web Site

https://kasgarlimahmud.org

Dizinler

Kâşgarlı Mahmud Dil ve Edebiyat Dergisi ulusal ve uluslararası dizinler ve veri tabanları olan ***Ideal Online***, ***Index Copernicus***, ***İSAM***, ve ***Türkoloji Dergileri Veri Tabanı***'nda taranmaktadır.

İletişim / Contact

editor@kasgarlimahmud.org

Cilt 2 Sayı 3

Haziran 2026

EDİTÖRDEN

KÂMAD Haziran 2026 Sayısı,

Saygıdeğer Okuyucular;

Kâşgarlı Mahmud Dil ve Edebiyat Dergisi'nin Haziran 2026 sayısı ile sizleri buluşturmanın kıvancını yaşıyoruz. Bu sayımızda, sizlere iki güzel haberi paylaşmak istiyoruz. Bu sayımızdan itibaren dergimiz tüzel kişiliğine kavuşmuştur. Dil Edebiyat ve Kültür Araştırmaları Derneği (DEKADER) kurulmuş olup Dernek Yönetim Kurulu kararı ile dergimiz, derneğin yayın organı olarak yeni bir hüviyet kazanmıştır. İkinci güzel gelişme de Kâşgarlı Mahmud Dil ve Edebiyat Dergisi, ulusal ve uluslararası dizinler ve veri tabanları olan ***Ideal Online***, ***İSAM***, ***Türkoloji Dergileri Veri Tabanı*** *ve* ***Index Copernicus****'da taranmaya başlamıştır. Bu sayede dergimiz KÂMAD, Haziran 2026 sayımız itibariye ulusal statüsünü genişletip uluslararası bir statü kazanmıştır. Bu güzel gelişmelerden duyduğumuz sevinç ve mutluluğu siz değerli okurlarımızla paylaşıyoruz.*

Haziran 2026 ile birlikte dergimiz KÂMAD; 2. cilt, 3. sayısına ulaşmıştır. Bu sayıda, iki makale ve dört de kitap kritiği ile karşınızdayız. Furkan Ertuna BARIŞIK, "Yenisey Yazıtlarında Ölümle Beraber Ayrı Kalınan Canlı ve Cansız Varlıklar İçin Kullanılan İfadeler" adlı çalışmasıyla günümüzden yüzyıllar öncesine dikkatlerimizi çekip Türklerin ilk yazılı belgelerinden olan Yenisey mezar taşlarından hareketle başında dikili taşı olan atalarımızın geride bıraktıklarına dair özlemlerini nasıl dile getirdiğinin analiziyle buluşturmuştur. Buse Başak ALTUN, "Yabancılar İçin Temel Türkçe Setinde Askerî Terminoloji Öğretimi" adlı çalışmasıyla özel amaçlı Türkçe öğretimi, askerî Türkçe alanıyla ilgili bugüne kadar örtük kalmış, Türkiye'deki öncü çalışmalardan bir eseri merkeze alarak askerî terminoloji öğretimi açısından bir inceleme tabi tutmuştur. Erkan KILIZARSLAN, "Funda TOPRAK, Alî Şîr Nevāyî İncelemeleri, 2026"; Elif BOZKURT, "Yaşar ŞİMŞEK, Hârezmî Muhabbet-Nâme, 2024"; Mustafa ACAT, "Himmet BÜKE, Eski Anadolu Türkçesi Dönemine Ait Bir Dil Yadigârı Ferheng-Nâme (Hoca Mesud), 2020"; Tuğçe KÖSE, "Prof. Dr. Abdullah ŞENGÜL, Gaibi

Kurcalayan Çilingir - Necip Fazıl KISAKÜREK - Şiir, 2024" adlı eserlerin eleştiri ve tanıtma yazılarıyla okuyucularımıza ve alan araştırmacılarına yeni önerilerde bulundular. Yazarlarımızı ve sayı hakemlerimizi kıymetli destekleri için kutluyor ve kendilerine huzurlarınızda teşekkür ediyoruz.

KÂMAD editör ekibi adına siz değerli okuyucularımıza saygı, sevgi ve muhabbetlerimizi sunar; yeni sayımızda buluşmak üzere esenlikler dileriz.

Doç. Dr. Emrah BOZOK

Kâşgarlı Mahmud Dil ve Edebiyat Dergisi Editörü

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Araştırma Makaleleri / Research Articles

Furkan Ertuna BARIŞIK

YENİSEY YAZITLARINDA ÖLÜMLE BERABER AYRI KALINAN CANLI VE CANSIZ VARLIKLAR İÇİN KULLANILAN İFADELER **1-18**

Buse Başak ALTUN

"YABANCILAR İÇİN TEMEL TÜRKÇE" SETİNDE ASKERÎ TERMİNOLOJİ ÖĞRETİMİ **20-46**

Yayın Değerlendirmeleri / Reviews

Erkan KIZILARSLAN

FUNDA TOPRAK, ALİ ŞİR NEVÂYÎ İNCELEMELERİ, 2026 **47-52**

Elif BOZKURT

YAŞAR ŞİMŞEK, HÂREZMÎ MUHABBET-NÂME, 2024 **53-56**

Mustafa ACAT

HİMMET BÜKE, ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ DÖNEMİNE AİT BİR DİL YADİGÂRI FERHENG-NÂME (HOCA MESUD), 2020 **57-64**

Tuğçe KÖSE

PROF. DR. ABDULLAH ŞENGÜL, GAİBİ KURCALAYAN ÇİLİNGİR - NECİP FAZIL KISAKÜREK - ŞİİR, 2024 **65-68**

KÂŞGARLI MAHMUD

DİL VE EDEBİYAT DERGİSİ

KÂŞGARLI MAHMUD JOURNAL OF LANGUAGE AND LITERATURE

Cilt 2 Sayı 3 (2026)

YENİSEY YAZITLARINDA ÖLÜMLE BERABER AYRI KALINAN CANLI VE CANSIZ VARLIKLAR İÇİN KULLANILAN İFADELER*

EXPRESSIONS USED IN THE YENISEY INSCRIPTIONS FOR LIVING AND NON-LIVING BEINGS SEPARATED FROM AFTER DEATH*

Furkan Ertuna BARIŞIK

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi,
ertunaabbasli@gmail.com ORCID: 0009-0005-5011-5644

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 04.06.2026
Kabul Tarihi: 10.06.2026
Yayın Tarihi: 30.06.2026

Atıf

Barışık, F. E. (2026). Yenisey Yazıtları'nda Ölümle Beraber Ayrı kalınan Canlı ve Cansız Varlıklar İçin Kullanılan İfadeler. *Kâşgarlı Mahmud Dil ve Edebiyat Dergisi*, *2* (3), 1-18.

Öz

Çalışma, Yenisey Yazıtları'nda ölen kişilerin diliyle ifade edilen ve özlem duyulan kavramlar üzerinedir. Yenisey Yazıtları, ölen kişilerin ağzından yazılan mezar taşı yazıtları olması hasebiyle bireyin arzu, özlem ve nasihatlerini içermektedir. Bu sebepten Köktürk Yazıtları'nda kullanılan dil ne kadar resmî ise Yenisey Yazıtları'nda kullanılan dil de bir o kadar samimidir. Türklerin diğer dünyaya göçmelerine rağmen arkada bıraktığı maddi ve manevi varlıkları için mahzun olması, bunları tek tek sayarak âdeta feryat etmesi, dünyaya ve sahip olduklarına olan bağlılığını göstermektedir. Vatanı, ailesi ve sahip olduğu varlıklar için daima mücadele içerisinde olan Türkler, öte dünyaya irtihal ederken dahi arkada bıraktıkları için duydukları hüznü ifade etmekten kendisini alamamış ve samimi duygularını taşa kazıyarak ifade etme yolunu seçmiştir. Bu sebeple Yenisey Yazıtları; yer, gök, yurt, çadır, aile, at, kağan, asker ve halk kavramlarına yönelik oldukça duygusal ifadeler barındırmaktadır. Çalışmada, yazıtlarda kişinin bu dünyadan ayrılmasına rağmen dilinden düşürmediği ve özlem duyduğu kavramlar Türk tarihine, diline ve sosyolojisine dayanılarak ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yenisey Yazıtları, Eski Türkler, Mezar Yazıtları, Ölüm.

*Bu makale Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Prof. Dr. Ferruh Ağca danışmanlığında hazırlanan "Köktürk ve Yenisey Yazıtları Bağlamında Devlet-Toplum-Bireye Dair Söylemler" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Abstract

The study is about the concepts expressed in the language of the deceased in the Yenisei inscriptions and the consequences of longing. Since the Yenisei inscriptions are tombstone inscriptions written from the mouth of the deceased, they contain the person's wishes, aspirations and advice. For this reason, while the language used in the Old Turkic Inscriptions is formal, the language used in the Yenisei inscriptions is equally informal. Yenisei inscriptions contain highly emotional expressions about the concepts of earth, sky, homeland, tent, family, horse, khagan, soldier and people. The fact that the Turks are saddened by the material and spiritual assets they left behind despitE their migration to the other world, and that they enumerate the mone by one, almost crying out, shows their devotion to the world and its existence. Turks, who were in a constant struggle for their homeland, family and property, could not help but express their sorrow for those they left behind even when they passed away, and chose to Express their sincere feelings by engraving them on stone. In this study, the concepts that the person never stops mentioning and longing for despite leaving this world will be discussed based on Turkish history, language and sociology.

KeyWords: Yenisei Inscriptions, Ancient Turks, Grave Inscriptions, Death.

Giriş

Yenisey Yazıtları, günümüzde Hakas ve Tuva Cumhuriyetleri sınırlarında olan Yukarı Yenisey vadisinde bulunan mezar taşlarıdır. Yazıtlar; Tes, Tuba, Taryat, Uyuk Turan ve Elegest gibi akarsuların civarında yer almaktadır. Üzerinde tarih bulunmaması sebebiyle ne zaman yazıldıkları meçhuldür. V. Thomsen, Yenisey Yazıtları'nda kullanılan harflerin Orhon Yazıtları'na göre daha ilkel olması sebebiyle Yenisey Yazıtları'nın Orhon Yazıtları'ndan daha önce 6. veya 7. yüzyılda yazılmış olduğunu düşünmektedir (Ercilasun, 2021).

Ölüm ve ölümden sonraki yaşam Türkler için önem arz etmiş, defin işlemleri birçok ritüelle ifa edilmiştir. Türklerin sosyal yaşamı ve gelenekleri cenaze törenlerini şekillendirmiş, bu törenlerde ölen kişiye duyulan saygı ve sevgi gereği çeşitli uygulamalar yapılmıştır.[1] Bu durum, ölümün sadece dünyadan göçen insanlar için değil aynı zamanda geride kalanlar için

[1] Cenaze töreni ve uygulamalar hakkında detaylı bilgi için bakınız: Roux (1999) ve İnan (1986).

de zorlu bir durum olduğunu göstermektedir. Türk insanı için önemli bir yere sahip olan atı ve değerli eşyalarının da sahibiyle beraber gömülmesi ise Türklerde ahiret inancının olduğunun en önemli delillerindendir (Roux, 2023).

Yenisey Yazıtları'nda kişinin hayatı boyunca önem verdiği konular kısa ve öz bir şekilde mezar taşlarına kazınmıştır. Yazıtlarda ölen kişilerin ağzından geride kalan maddi ve manevi varlıklara yönelik özlemi gündelik hayata uygun olarak sade ve mübalağasız bir şekilde dile getirilmiştir (Ercilasun, 2021). Genel itibarıyla sosyal konular etrafında şekillenen yazıtlarda askerî ve siyasi konular da karşımıza çıkmaktadır. Anlatımlarda yurt için yapılan mücadeleler ve gösterilen kahramanlıklar epik bir anlatımla ele alınırken; bozkır hayatında Türkler için önemli yer teşkil eden aile, çadır ve at gibi kavramlar ise duygusal bir şekilde ifade edilmiştir. Bu sebeple yazıtlar, Türk düşünce hayatının ne üzerine inşa edildiğini ve nasıl şekillendiğini göstermektedir.

Tanrı'yla aralarında samimi bir bağ kuran Türkler[2], Tanrı'nın yarattıklarına da özel bir anlam yüklemiştir. Böylece ayak bastıkları yer, üstlerinde bulunan gök ve güneş Türkler tarafından kutlu sayılmıştır. Vatanı oluşturan nehirler ve dağlarla beraber sadık dostu at da kutlu addedilen varlıklar arasında yer almıştır (Barutcu-Özönder, 1998). Bu bilgiler ışığında, yazıtlarda yer alan ifadeler Türk insanının hayata olan bağlılığının ve düşkünlüğünün inancıyla paralellik arz ettiğini göstermektedir.

Ayrıca Türk insanı tarafından mutlu ve uzun bir yaşam daima arzu edilmiş ve bu istek tarih boyunca çeşitli şekillerde tezahür etmiştir. Bu doğrultuda Türk insanı, çocuklarına (hayatta) kalsın anlamında; Duran, Durmuş, Dursun gibi adları bir temenni ve dua niyetiyle vermiştir (Roux, 1999). Yenisey Yazıtları'nda ise geride kalanlara yönelik şöyle bir dua karşımıza çıkmaktadır: **Yüz yaşayın² a teŋrim çök** " Yüz (yıl) yaşayın! (Ey) Tanrı'm! Amin!" (Aydın, 2021b: 126 [E. 36 Tuba II 1-2]). Bununla beraber Yenisey Yazıtları'nda kişinin yaşadığı hayattan memnuniyetinin yanı sıra ölümün verdiği hüzün, kişinin

[2]Bu bağ, 52 yıl süren Çin esaretinden kurtuluşun anlatıldığı satırlarda yaratıcıdan 'türük teŋrisi' olarak bahsedilmesiyle açığa çıkmıştır: **Üze türük teŋrisi türük ıdok yėri suwı ança ėtmiş türük bodun yok bolmazun tėyin bodun bolcun tėyin kaŋım ėltėriş kaganıg ögüm ėlbilge katunug teŋri töpösinte tutup yügerü kötürmiş erinç** "Yukarıda Türk (edebî) göğü (ve) kutsal yer su (ruhları) öylece örgütlemiş. Türk halkı yok olmasın diye halk olsun diye babam Elteriş Kağan'ı, annem Elbilge Hatun'u (ebedî) gök, tepelerinden? tutup (göğe) yükseltmiş elbette." (Aydın, 2022b: 54 [KT D 10-11]). Orhon Yazıtları'nda genel anlatımda 'teŋri' ifadesi kullanılırken esaretten kurtuluşun anlatıldığı satırlarda 'türükteŋrisi' ifadesine yer verilmesi Türklerin bu sıkıntılı süreçte en büyük yardımcı olarak Tanrı'yı gördüklerini ve böylece Tanrı'yla aralarında farklı bir duygusal ilişki kurduklarını göstermektedir. Paralel ifadeler için bakınız: BK D 9-10.

sevdiklerinden ayrılması, ayrı kalınan varlıklara olan özlem ve yakınmaları dile getirilmiştir (Roux, 1999). Kişinin yaşamının kısa olması ise hayıflanılan konulardan olmuştur.[3]Sonuç olarak Türk insanı için ölüm, Elegest Yazıtı'nda bir dert ve sıkıntı olarak görülmüştür: **Buŋ baŋa bunt<a> ermiş öldüm yıta esizm e yalıkayın a** "Dert bana burada (bu zamanda) erişmiş. Öldüm, ne acı! Ne yazık! Tek başıma kalayım (artık)! (Aydın, 2021b: 65-66 [E 10. Elegest-10]).

Tüm bu sebeplerden dolayı Yenisey Yazıtları, Türklerin yaşamı ve ölümü nasıl karşıladığını göstermesi bakımından önemli bir yere sahiptir. Bu çalışmada yazıtlarda yer alan; yer, gök, yurt, çadır, at, aile, kağan, asker ve halk kavramları Türk tarihine, diline ve sosyolojisine dayanılarak ele alınacaktır.

1. Mekânsal Ayrılıklara Bağlı İfadeler

1.1. Yer

Türkler bozkır hayatının getirmiş olduğu mecburiyetler sebebiyle yerleşim şeklini de bu doğrultuda belirlemiştir. Bu sebeple çadır kurulacak ve yaşanılacak yer kararlaştırılırken su kaynaklarına yakın olması, yabani hayvan saldırılarına ve düşman tehlikesine karşı korunaklı olması göz önünde bulundurulmuştur. Geçimin hayvancılığa bağlı olması da suyun önemini daha da artırmıştır (Liu, 2006). Tüm bu nedenlerin bir sonucu olarak yaşanılacak yer ve mevcut su kaynakları hayatî önem arz etmesi ve kutsal olması (Ögel, 2020) sebebiyle yazıtlarda sık sık ifade edilmiştir.

Ölen kişilerin duygu ve düşüncelerinin ifade edildiği Yenisey Yazıtları'nda insanın dünyada yaşadığı sürece hayatına etki eden canlı veya cansız birçok varlığa yer verilmiştir. Bu sebeple yazıtlarda ölen kişilerin dünyadan ve yaşadığı yerlerden ayrılması neticesinde hissettiği duygular dile getirilmiştir. Yazıtlarda yer ve su kelime grubu üzerinde yaşanılan toprak parçasını ifade etmek amacıyla kullanılmıştır (Aydın, 2022a). Mesela, **yėrim e yıtasuwum a adrıldım a buŋ a esizim e yıta** "Yerimden ayrıldım ne acı! Suyumdan ayrıldım, ne sıkıntı! Ne yazık! Ne acı!" (Aydın, 2021b: 70-71 [E 11. Begre 4]) cümlesinde yazıt sahibi, dünyadan ayrılışından duyduğu üzüntüyü, dünyayı temsil eden yer ve suv sözcüklerini kullanarak ortaya koymuştur. Benzer bir ifade, **yėrim e suwum a esizim e**

[3] Uygurlara ait II. Karabalgasun Yazıtı'nın altıncı ve on birinci satırları arasında da kişinin ömrünün kısa olduğu Yenisey Yazıtları'ndaki ifadelere paralel olarak şöyle dile getirilmiştir: **Kök teŋride kutum yuyka boltı yagız yerde yolım kısga boltı tegimde boltı** "Mavi gökte kutum yufka oldu. Yağız yerde (yeryüzünde) talihim kısa oldu. (Ölümüm) saldırıda oldu." (Aydın, 2021a: 122-123).

"Yerimden suyumdan (yurdumdan) (ayrıldım) ne yazık!" (Aydın,2021b: 235 [E 152. Şançi III 3]) şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu satırlar Türklerin yaşadıkları yere ve hayata ne derece bağlı olduklarını göstermektedir. Türkler yer-su inancına[4] sahip olmaları sebebiyle bazı dağ, orman ve nehirleri kutsal kabul etmiş ve saygı göstermiştir.[5] Zor durumda kalındığı zaman ise yer-su ruhlarının kendilerine yardım ettiğine inanmıştır (İnan, 1986). Türkler dünyadan ayrılırken de bu bağlılıklarını yazıtlara kazıyarak ifade etmiştir. Yer-suv ifadesi ikileme olarak kullanıldığında dünya anlamını karşılamaktadır (Barutcu-Özönder, 1998). Yazıtlarda bu ikileme 'yerimden ayrıldım, suyumdan ayrıldım' şeklinde ayrı ayrı ifade edilmiş, kişinin hayatını sürdürdüğü yerden ve yaşadığı yerde mevcut olan su pınarlarından ayrı kaldığı anlatılmıştır.

1.2. Gök

Kâinat; "Her şey zıddıyla kaimdir." düsturuna göre kurulmuş bu sebeple de Türk kozmolojisinde yer ve gök olmak üzere karşıt değerlerle anlamlandırılmıştır. Bu anlamlandırma Yenisey Yazıtları'nda da görülmektedir. Eski Türkçede göğü ifade etmek amacıyla kullanılan birçok fiil ve bu fiillerden türetilen isim bulunması da Türklerin inanç hayatında ve kâinatı anlamlandırma çabasında göğün ne kadar önemli olduğunu göstermektedir (Ağca, 2015). Bu anlayış gereği Türkler ve Çinliler, göğü ve yeri birbirine düşman unsur olarak değil birbirini tamamlayan iki zıt unsur olarak görmüş böylece bu ikili sistemi (dikotomi) kabul etmiştir (Esin, 2001; Ögel, 2014). Bu açıdan Türkler için yer ve gök kavramları hem düşünce dünyasına hem de sosyal hayatına etki eden temel unsurlar olmuştur. Bozkırda zaman, gökyüzüne bakarak tayin edilmiş ve göç edilecek zaman tabiat şartlarına göre belirlenmiştir (Roux, 2020). Bu sebeplerden Türkleri en çok ilgilendiren gök cisimlerinin başında Güneş ve Ay gelmiştir (Ögel, 2014). Yenisey Yazıtları'nda da buna paralel olarak hem yerden hem de gökten ayrı kalmanın verdiği elem sık sık dile getirilmiştir Hayatın kaynağı olan Güneş ve karanlık gökyüzünü aydınlatan Ay, Türkler tarafından kutlu olarak

[4] Orhon Yazıtları'nda Türklerin dini inançları ile ilgili çeşitli ifadeler karşımıza çıkmaktadır. Yazıtlarda Türk milletinin var olma mücadelesi verdiği dönem anlatılırken Tanrı'yla beraber yer-su ruhlarından da bahsedilmesi hatta Türklere bizzat onların yardım ettiğinin düşünülmesi, yer-su inancının Türkler arasında önemli bir yer teşkil ettiğini göstermektedir: **...üze türük teŋrisi türük ıdok yėri suwı ança ėtmiş**."...Yukarıda Türk (ebedî) göğü (ve) kutsal yer-su (ruhları) öylece örgütlemiş. (Aydın, 2022b: 54 [KT D 10-11]).

[5] Bilge Kağan Yazıtı'nda Türk milletinin Çin'e esir düşüşü anlatılırken Ötüken'den 'kutsal' olarak bahsedilmiştir. Türk milletinin böylesi mukaddes yerde hayat sürerken yaşadığı yeri terk etmesi ve kağanını yüzüstü bırakması sert bir şekilde eleştirilmiştir: **I]dok ö[tüken] y²ış bodunbardıg**"(Ey) Kutsal Ötüken (ormanlı) Dağları'nın halkı! (buraları) bırakıp gittin." (Aydın, 2022b: 87 [BK D 19]). Yazıtın ilerleyen satırlarında daha sert ifadeler mevcuttur. Bkz.: BK D 20.

nitelendirilmiştir.[6] Türk insanı tabiatın temel unsurlarından olan Güneş ve Ay'dan ayrılmayı da ölümü ifade etmek için kullanmış ve yazıtlarda bu varlıklardan ayrı kalmanın verdiği hüzün şöyle dile getirilmiştir: **Kök teŋridekün ay esiz ermiş yıtaesizim e adrıltım** "Mavi gökte(ki) güneş (ve) ay, kutlu imiş, ne acı! Ne yazık! (Onlardan) ayrıldım." (Aydın, 2021b: 65 [E 10. Elegest I-3]). Yazıtlarda kullanılan "mavi gök", "Güneş" ve "Ay" ifadeleri, ölüm kavramının soğukluğu ve donukluğuna karşın umut ve hayat ifade eden kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Böylece hayat kavramı Güneş'le ilişkilendirilmiş, ölümün kişiyi umut dolu hayattan ayırması sebebiyle duyulan hüzün ise bir şöyle dile getirilmiştir: **Bir yėtmişyaşımg<a> kök teŋride künge azım esizim e** " Altmış bir yaşımda mavi gökteki güneşten ayrıldım. Ne yazık!" (Aydın, 2021: 151 [E 45. Köjeelig-Hovu-5]).

1.3. Yurt

Yurt kavramı Türkler için tarihin başından beri önem verilen konulardan biri olmuştur. Bu sebeple de Türklerin ilk yazılı eserlerinde dahi yurt kavramının ele alındığı görülmektedir (Aydın, 2022a). Yenisey Yazıtları'nda yurt kavramına değer atfedilmiş ve bu uğurda yapılan mücadeleler bir övünç kaynağı sayılmıştır (Ögel, 2020). Bu sebeple yurt kavramı yazıtlarda kutlu olarak nitelendirilmiş ve yurttan ayrı kalmanın verdiği elem birçok defa dile getirilmiştir. Dünya hayatından ayrılmayı hüzünlü bir şekilde ele alan Türkler, ölüm kavramını ancak yurt için kahramanca mücadele ederek gerçekleştiği zaman kutlu görmüştür. Hastalık sebebiyle veya ecel vaktinin gelmesiyle vaki olan ölüm ise bir utanç sebebi olarak görülmüş ve kısa bir anlatımla geçiştirilmiştir (Roux, 1999). Yenisey Yazıtları'nda hayatını yurdu için mücadeleyle geçiren komutanların duyguları dile getirilmiştir. Bu ifadelerde hüznün yanı sıra gururlu bir hava da hissedilmekte, ölenlerin yurduna doyamadan bu dünyadan göçtüğü anlatılmaktadır: **Teŋri ėlimke bökmedim esizim e yıta** "Kutlu yurduma doymadım, ne yazık! Eyvah!" (Aydın, 2021b: 49 [E 3. Uyuk-Turan 2]). Yurt için mücadele etmek ve savaşırken ölmek Türkler için daima bir iftihar kaynağı olmuş ve bahsi geçen ölüm şekli yüceltilerek ele alınmıştır. Öyle ki kişi, dünyaya gelişini ifade ettikten hemen sonra sözü yurduna getirmiş ve yurdu için yaptığı kahramanlıkları şöyle dile getirmiştir:

> **On ay ėletdi ögüm e kelürti ėlimke erdem üçün men y¹ırıldım ėlim ökünçüŋ e kalın yagıka kaymatın tegipen adrıldım a yıt²a** "Annem, on ay (karnında) taşıdı (ve) doğurdu. Yurduma kahramanlık için, (yurdumdan) ayrıldım. Yurdum, pişmanlığın (ne pişmanlık!), güçlü düşmandan (geri) dönmeden saldırırken ayrıldım (öldüm), ne acı!" (Aydın, 2021b: 104 [E 28. Altın-Köl I 1-2]).

[6] Türk kültüründe Güneş ve Ay hakkında detaylı bilgi için bakınız: Ögel (2014).

Altın-Köl Yazıtı ise kişinin doğumundan ölümüne kadar geçen süreyi ve yaşam amacını tek bir yazıtta dercetmesi sebebiyle önem arz etmektedir. Yazıt, Türkler için doğum-yaşam-ölüm ekseni etrafında dönen hayatın yurda hizmet etme amacıyla şekillendiğini göstermektedir. Kişinin yurdu için yaptıklarını anlattığı bir diğer örnek ise şöyledir: **Teŋri ėlimke tusom tokuz er ölürtüm** "Kutlu yurduma yararım (şudur): Dokuz asker öldürdüm." (Aydın, 2021b: 148 [E 44. Kızıl-Çıraa II-2]). Anlatımların kahramanlık üzerine kurulu olmasının yanı sıra yurt ifadesinin geçtiği yerlerde duygusal hava da görülmektedir. Elegest Yazıtı'nda geçen şu ifade Türklerin hayatını yurt kavramı üzerine inşa ettiğini göstermektedir: **élim utuşıŋa azıp kala<y>ın adrılayın b[ar]s? yılta er[ti ya]lıkayın** "Yurdum uğruna çekip gideyim, ayrılayım. (Ölümüm) pars? Yılında idi. Tek başına kalayım." (Aydın, 2021b: 65-66 [E 10. Elegest I-9]). Uyuk-Turan Yazıtı'nda ise kişinin güçlü olması, kutlu olarak nitelenen yurdunda olmasıyla beraber ele alınmıştır: **Öçin külüg tirig ben teŋri ėlimte yemlig ben** "(Ben) Öçin Külüg Tirig'im. Kutlu yurdumda güçlü, kuvvetliyim." (Aydın, 2021b: 49 [E 3. Uyuk-Turan-3]).

1.4. Çadır

Yazıtlarda hüzünle ifade edilen bir diğer konu ise kişinin hayatı boyunca kazandığı malı ve mülkünden ayrı düşmesidir. Konargöçer hayatı benimseyen Türklerin yaylaklara ve kışlaklara yaptığı göçler, Türkleri rahat bir şekilde taşınabilecek ev oluşturmak mecburiyetinde bırakmış ve böylece keçeden yapılan çadırlar ortaya çıkmıştır. Eski tarihlerden itibaren karşılaşılan mesken kalıntıları ve petroglifler, Türklerin alametifarikası olan bu çadırların tarih içerisinde değişiklik arz etmediğini göstermektedir (Esin, 2006). Türk kültüründe çadır yerine; kerekü, aleçik, yurt kelimeleri kullanılırken Yakındoğu'da bu yapıya 'Türk kubbesi'[7] adı verilmiştir. Hükümdar çadırına ise otağ denilmiştir. Çadırlar göç edilirken kolay hareket edilebilmesi için kurulup bozulabilen çeşitli parçalardan oluşturulmaktadır.

Türk çadırı genel olarak; kütük ya da birbirine örülü kamışlar veyahut da şeritlerle bağlı değneklerden oluşan bir iskeletin silindir şekilde yere oturtulup, üzerine eğilmiş dallardan bir kubbe konulmasıyla kurulmaktadır. Göğü temsil eden kubbenin dal uçları dört

[7]Türk çadırları, muhtemelen ticari faaliyetler neticesinde Peygamberimiz (s.a.v.) döneminde Arap Yarımadası'na kadar taşınmış ve bu coğrafyada "el-Kubbetü't Türkiyye" adıyla anılmıştır. Ayrıca Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in bu çadırda dinlendiği, Hendek Savaşı'nda karargâh olarak kullandığı hatta Ramazan ayında Türk Çadırı'nda itikâfa girdiği de bilinmektedir (Esin, 2006).

ana yönü temsilen dört yere çakılmış kazıklarla sabitlenir ardından içi hasırla, dışı keçeyle örtülür ve bu örtü iplerle bağlanır. Çadırın ortasına bir ocak kurulur ve dumanın çıkması için çadırın tepesinde dalların birbiriyle kesiştiği yer boş bırakılır. Güneş'e benzeyen bu kısma ise çangırak veya tügünük adı verilmektedir. Ocak yanmadığı zaman ise tünlük adı verilen bir keçeyle örtülür. Göç esnasında ise bu çadırlar rahatça sökülüp arabalarla taşınmış ve daha sonra yerleşilecek yere kurulmuştur. Çadırlar Türk kültür hayatında önemli bir yere sahip olmuş hatta mezarlar dahi (taş ve tuğla kullanılarak) kubbeli bir şekilde çadıra benzer olarak inşa edilmiştir (Esin, 2006).[8]

Basit bir yapıya sahip olmasına karşın yukarıda bahsedildiği üzere çadırı oluşturan parçalardan her biri ayrı bir anlam ifade etmiştir. Bunların haricinde çadırın boyu, sahibinin rütbesiyle orantılı olmuş ve üst rütbeye sahip kişilerin çadırlarının boyu daha yüksek tutulmuştur. Hükümdar otağı da dışarıdan bakıldığı zaman bir hükümdara ait olduğu anlaşılacak biçimde süslü ve ihtişamlı bir görünüşe sahip olmuştur (Esin, 2006).

Türkler, kâinatı hükümdar otağına benzetmiş ve Çin düşüncesinin de tesiriyle yeryüzünü dört köşeli bir düzlük olarak kabul etmiştir. Bu sebeple otağ, dört ana yön ve dört ara yönü temsilen sekiz ayak üzerine inşa edilmiştir (Esin, 2001).[9] Böylece sekiz ayak üzerine kurulu çadır, Yenisey Yazıtları'nda 'sekiz ayaklı malım mülküm' şeklinde ifade edilmiştir. Fakat bu ifadeyle sadece çadır değil aynı zamanda kişinin sahip olduğu maddi varlıkların da kastedildiği anlaşılmaktadır: **Tört adak<lıg> yılkım sekiz adaklıg barımım buŋum y²o<u>k</u> erdim** "Dört ayaklı hayvanlarım, sekiz ayaklı malım mülküm (pek çoktu). (Hiçbir) derdim yoktu." (Aydın, 2021b: 65-66 [E 10. Elegest I-11]). Yazıt sahibi kişinin yaşarken herhangi bir derdinin olmaması, malının ve mülkünün çokluğuyla açıklanmıştır. Yazıtlar, Türklerin sahip olduğu her bir varlığa sıkı sıkıya bağlı olduğunu işaret etmektedir. Kullanılan ifadeler, yazıt sahibi kişilerin yurdunu savunurken bir yandan da ailesini, malını mülkünü koruyup gözettiğini göstermektedir. Kişinin bu yolda verdiği mücadele Begre Yazıtı'nda şöyle ifade edilmiştir: **Sekiz adaklıg barımıg üçün yılkı tüketi bardım a anta bökmedim e yıta** "Sekiz ayaklı malım mülküm için, at sürüm tükeninceye kadar gittim. Onlara doymadım, ne acı!" (Aydın, 2021b: 70 [E 11. Begre 3]).

[8] Hem Türklerin geniş coğrafyalara yayılması sebebiyle hem de ticari faaliyetler neticesinde kültür alışverişi yaşanmış ve çadır, Türklerin diğer milletlere kazandırdığı en önemli yapılardan biri olmuştur. İslamiyet'in kabul edilmesiyle beraber 10.-11. yüzyıllarda ortaya çıkan Türk türbelerinin temelini de çadır ve kurganlar oluşturmuştur (Esin, 2006).

[9] Çadırlar daima sekiz ayak üzerine inşa edilmemiştir. Çadırın boyu ve büyüklüğüne göre kullanılan direk sayıları da değişiklik göstermiştir.

2. At ile ilgili ifadeler

Bozkır hayatı, Türk kültür ve medeniyetinin gelişmesinde başat unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Sert ve tehlikeli bozkır yaşamının üstesinden gelebilmek büyük oranda hayvanlar sayesinde mümkün olmuş bu sebeple de at, Türklerin hayatında önemli bir yer edinmiştir. Hem Asya'nın geniş otlaklarında sürüleri yönetmek için tercih edilen hem de beslenme ihtiyacını karşılamak için yetiştirilen atlar, ticari amaçlarla da kullanılmıştır (Çınar, 1993; Roux, 2020). Türkler için sadece bir binit olarak görülmeyen bu hayvanlar gündelik hayatta da savaş esnasında da Türklerin en yakın arkadaşı olmuştur (Roux, 2023).

Yenisey Yazıtları'nda tabiatla iç içe yaşamanın sonucu olarak birçok hayvandan bahsedilmiştir. Yazıtlarda yer verilen hayvanlar arasında kurt, geyik, pars leopar gibi hayvanlar da bulunmaktadır.[10] Ancak bu hayvanlar ya ticari değeri ifade edilirken ya da avlandıkları sahneler anlatılırken karşımıza çıkmaktadır. Bu sebeple de yazıtlarda at dışında diğer hayvanlardan söz edilirken duygusal ifadelere rastlanmaz.[11]

Yazıtlarda esas dikkat çekici nokta atlardan bahsedilirken kullanılan ifadelerdir. Türklerin dünya tarihinde önemli bir yer edinmesine imkân tanıyan at, Yenisey Yazıtları'nda oldukça içli sözlerle anılmıştır. Doğumundan ölümüne kadar atla iç içe olan Türk insanı, atlarından ayrılmanın verdiği acıyı mezar taşlarına işleyecek kadar değerli bulmuştur. Bu satırlarda kişilerin at sürülerine doymadığı, atlarından ayrı kalmanın verdiği hüzün ve feryatları dile getirilmektedir: **bıŋ bodrak yunt esizim e** "Bin kahverengi atım, ne yazık!" (Aydın, 2021b: 151-152 [E 45.Köjeelig-Hovu 8]). **Üç yüz bodrak yuntumka bökmedim** "Üç yüz kahverengi atıma doymadım." (Aydın, 2021b: 171 [E 55. Tuva G 1]). Yazıtlarda yer alan ifadeler sadece ölen kişilerin değil aynı zamanda hayatta olan kişilerin de bu varlıklara önem verdiğini göstermektedir. Bu sebeple yazıtlarda yer verilen sözler Türk tarihinde ve düşünce hayatında atın ne kadar önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir.

[10] Bakınız: E 11. Begre 9-10, E 68. El-Bajı 18, E 98. Uybat VI 6.

[11] Türkler 6.-7. yüzyılda Yenisey Yazıtları'nda ata özlemini ifade ederken 17. yüzyılda da bu durum farklılık göstermemiş, Genç Osman'ın ölen atı için bir mezar yapılmıştır. Hicri 1028 (M. 1619) tarihli mezar taşına ise atın adının (Süslü Kır/Sisli Kır/ Süslü Kamir) yer aldığı ve ölümünün anlatıldığı bir dörtlük dahi yazılmıştır: "Zıll-ı hakk hazret-i osman hanın/ süslü kamir namı atı anılmıştır/ emr-i yezdan-ıla mevt erişecek/ bu makam içre o gömülmüştür" (Edhem, 2017: 207-215).

3. Aile ile İlgili İfadeler

Coğrafi özellikler, iklim koşulları ve jeostratejik durum gibi birçok husus toplumların sosyal ilişkilerini şekillendiren temel etkenlerden olmuştur. Bozkır hayatı ise sert koşulları gereği toplumları bir arada yaşamaya ve güçlü olmaya itmiştir. Hiç şüphesiz Türkler de bozkır hayatında teşkilatlı bir yapı kurarak hayat sürdükleri coğrafyalarda ayakta kalmayı başarabilmiştir. En küçük unsuru aile olan bu teşkilatlanma neticesinde ise devlet mekanizması ortaya çıkmıştır. Türklerde devletin oluşumu sırasıyla şu şekildedir: oguş (aile), urug (aileler birliği), bod (boy, kabile), bodun (boylar birliği), il (devlet) (Kafesoğlu, 2020).

Dünyaya dağılmalarına rağmen dilini ve kültürünü korumayı başaran Türkler, bu durumu aile bağlarının sıkı olmasına borçludur. Diğer milletlere nazaran Türkçede daha fazla akrabalık adının bulunması da aileye verilen önemi göstermektedir (Gömeç, 2024). Bunun en önemli yansıması ise Yenisey Yazıtları'nda karşımıza çıkmaktadır. Güçlü bağlarla birbirine kenetlenen Türkler, dünyadan ayrılırken de ailesine yönelik içli ifadeler kullanmış ve onlardan ayrılmanın verdiği acıyı dile getirmiştir.[12] Mezar taşlarında ölen kişinin ağzından ailesine, akrabalarına ve sevdiklerine olan hasreti oldukça duygusal bir şekilde ifade edilmiştir. Öyle ki ölen kişiler aile fertlerini tek tek sayarak özlemini ifade etmiş; bu durum sadece birinci derece akrabalarla sınırlı kalmamış ve yazıtlarda birçok akraba adına da rastlanılmıştır. Kullanılan ifadelerde ölen kişinin çekirdek ailesini oluşturan; eşi, çocukları, ana-babası başta olmak üzere birçok akrabasından bahsedilmektedir.[13] Misal: **kuyda kunçuyum özde oglum yıta esizim e yıta bökmedima drıltım kinim kadaşım yıta adrıltım** "Obada eşim, vadide çocuk(lar)ım eyvah! Ne yazık! Eyvah! Doymadım, ayrıldım (öldüm). Akrabalarım, eyvah!(Sizlerden) ayrıldım." (Aydın, 2021b: 49 [E3. Uyuk-Turan 1]), **kanım tölböri kara bodun külüg kadaşım esizim e èçiçim er ögler oglan er küdegülerim kız kelinlerim bökmedim "**Hanım Tölböri, halkım, ünlü akrabalarım, ne yazık! Ağabeyciğim, annelerim, erkek çocuklarım, erkek güveylerim, kızlarım ve gelinlerim, (hepsine) doyamadım."(Aydın, 2021b: 49-50 [E3. Uyuk-Turan 6]). Yapılan anlatımlarda akrabaların

[12]Ölümün soğukluğu ve verdiği hüzün, Orhon Yazıtları'nda Bilge Kağan'ın kardeşi KölTegin'in ölümü üzerine iç dünyasını okuyuculara açtığı kısımda da görülür: **İnim költėgin kergek boltı özüm sakıntım körür közüm körmez teg bilir biligim bilmez teg boltı özüm sakıntım öd teŋri aysar kişi oglı kop ölgeli törömiş**" Kardeşim KölTegin öldü. Kendi kendime düşüncelere daldım. Görür gözüm görmez gibi, bilir bilgim bilmez gibi oldu. Kendi kendime düşündüm: Zaman ve (ebedî) gök şöyle demiş: 'İnsanoğlu hep ölümlü yaratılmış.'" (Aydın, 2022b: 67 [KT K 10]).

[13] Benzer ifadeler Ongi Yazıtı'nda da oldukça samimi bir şekilde karşımıza çıkmaktadır: **Ataçımka bitig taşıg [kıl]dım beŋigü** "Babacığımın yazılı taşını ebedî yaptım." (Aydın, 2022b: 126 [O 13-14]). **Ataçım ölti** "Babacığım öldü." (Aydın, 2022b: 126 [O 19]).

ünlü, güçlü ve kahraman olmaları vurgulanmıştır. Bu özelliklerle daima iftihar edilmiş ve akrabalardan ayrı kalmanın verdiği elem sık sık dile getirilmiştir.

Bozkır hayatının sert yapısı Türklerin sosyal yaşamını derinden etkilemiş ve bu sebeple aile bağlarının kuvvetli bir yapıya sahip olmasını sağlamıştır. Bu durum yazıtlara da yansımış ve Yenisey Yazıtları'nda, kan bağıyla ve evlilik yoluyla kurulan akrabalıklara ilişkin çeşitli ifadeler kullanılmıştır. Begre Yazıtı'nda geçen şu ifade, Türkler için evlilik yoluyla kurulan akrabalık bağının en az kan bağıyla kurulmuş akrabalık bağı kadar önemli olduğunu göstermektedir:**Yatda tüŋürüm e adrıldım a** "Yâd ellerdeki dünürümden ayrıldım." (Aydın, 2021b: 70-71 [E11. Begre 7]). Şu ifadede ise kişinin, -muhtemelen komutası altında bulunduğu- kayınbiraderi için öldüğü hüzünlü bir şekilde anlatılmaktadır: **uyur kadınım <ü>çün öldüm yıta èçim yurçumka y[ıta] "**Kudretli kaynım için öldüm, ne acı! Ağabeyim, kayınbiraderim, ne acı!" (Aydın, 2021b: 85 [E17. Çaa-Höl V-2]). Özlem duygusunun -kan bağı olsun ya da olmasın- her akraba için aynı şekilde dile getirilmesi, şüphesiz bozkır hayatında birlik olma ihtiyacının getirdiği bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Aile başlığı altında değerlendirilecek bir diğer konu ise yazıtların kim tarafından ve niçin dikildiğidir. Yazıtların dikilmesi, ölen kişinin geride bıraktığı akrabaları tarafından üstlenilmiştir. 49 numaralı Bay-Bulun II Yazıtı'nın dördüncü satırında 'kişinin mensup olduğu boyun güçlü olması sebebiyle' yazıtının dikildiği ifade edilmektedir. Ayrıca kullanılan ifadelere göre yazıt dikmek bir meziyet ve güç işidir (Aydın, 2021a). Şu yazıtta görüleceği üzere yazıtı dikenler, diğer yazıt dikenlerle kendilerini kıyaslayarak onlardan daha üstün olduklarını övgüyle ifade etmişlerdir: **kişide yèg tiker biz** "Kişiler içinde (en) iyi (biz) dikeriz." (Aydın, 2021b: 156-157 [E 48. Abakan 1]). Yazıtlarda kullanılan ifadelerden herkesin yazıt dikemeyeceği gibi her kişi için de yazıt dikilemeyeceği anlaşılmaktadır. Ölen kişiler için yazıt dikilmesinin başlıca sebebi kahraman olmasıdır. Bu durum, 48 numaralı Abakan Yazıtı'nın dokuzuncu satırında,**yerde artuk erdemi bar üçün beŋkü tike bèrtim yètiurı [o]glı <bar> üçün tike bèrtimiz** "Yeryüzünde kahramanlığı çok olduğu için ebedi taş dikiverdim. Yedi erkek çocuğu olduğu için (ebedî taşı) dikebildik." (Aydın, 2021b: 156-157 [E 48. Abakan 9]) şeklinde ifade edilmektedir.

4. Kağan ile İlgili İfadeler

Türklerde devletin tek temsilcisi ve sahibi olan kağan, Tanrı tarafından kişioğlunu idare etmesi için gönderilmiştir (Ögel, 2022). Hükümdarın yönetme yetkisinin Tanrı tarafından verilmesi sebebiyle kağanlara saygı gösterilmiştir. Ayrıca devlet yönetiminin de Tanrı'nın müdahaleleriyle şekillendiği düşünülmüştür (Akcan, 2020). Yazıtlarda da Türk insanının kağanına olan bağlılığı dile getirilerek kağan ve halk ilişkisi ortaya konulmuştur. Türkler; Tanrı tarafından milleti yönetme yetkisi -kut- verilerek başlarına geçtiğine inandıkları kağanlarına karşı daima saygılı davranmış, kağanlar da milletine şefkatle muamele etmiştir. Bozkır hayatında devletin sürekliliği askerî gücün yanı sıra bu samimi bağlarla mümkün olmuştur. Devlet halka, halk da devlete karşı üzerine düşen görev ve sorumlulukları yerine getirmiştir. Böylece devlet anlayışı sağlam temeller üzerine inşa edilmiştir. Bu ilişki UybatYazıtı'nda şöyle karşımıza çıkmaktadır: **élimke kanımka bökmedim<…> erim e inim e èçim e my¹mk¹m? bökmedim** "Yurduma, hanıma doymadım <…> askerime, kardeşime, ağabeyime? Doymadım." (Aydın, 2021b: 118-119 [E 32. UybatIII-17]). Türk devlet anlayışında ve yönetiminde kağanın halkına karşı tutumu, komutan ve beyler için de bir örnek teşkil etmiştir. Bu sebeple komutan ve beyler de halka karşı yumuşak davranmış ve özlemlerini sıkça dile getirmiştir. Kimi toplumlarda hiyerarşik düzen, halktan kopuk bir yönetici zümrenin oluşmasına sebep olurken Türk devletinde hiyerarşik düzen, halkla devlet arasında kalın duvarlar örülmesine imkân tanımamıştır. Aksine devlet ve toplum arasında kuvvetli ve samimi bir bağ kurulmuş böylece güçlü bir devlet teşkilatı ortaya çıkmıştır.

5. Askerle ilgili ifadeler

Köktürklerde devleti kurup güvenliğini sağlayan ordu ve Türk unsur, devletin temelini oluşturmuştur (Ögel, 2022). Yenisey Yazıtları'nda kullanılan sözler incelendiğinde askerî hayatla ve savaşla ilgili sözcüklerin hayvancılık, ticaret ve avcılıkla ilgili kelimelerden daha fazla yer aldığı görülmektedir. Çin gibi kalabalık nüfusa sahip ve güçlü bir devletin karşısında sayıca az olan Türkler, sağlam temellere dayanan bir ordu oluşturmak mecburiyetinde kalmıştır. Bu sağlam temeller ise ancak boyların etkin olduğu bir askerî sistem oluşturulmasıyla mümkün olmuştur. Bu sebeple de bozkır hayatında başta Çin olmak üzere Türkler için tehlike arz eden devletlere ve topluluklara karşı temeli halka dayanan teşkilatlı bir ordu kurulmuştur (Ögel, 2020). Bu sistemde Türkler, barış zamanlarında hem gündelik hayata devam etmiş hem de savaşa hazırlanmıştır. Olası bir tehdit durumunda ise topyekûn bir vatan

savunmasına geçilmiştir (Gömeç, 2024; Güngör, 2019). Netice olarak Türklerde ordu-millet kavramı ortaya çıkmıştır. Bozkır hayatının sertliği ve düşman tehlikesi, komutan ve askerler arasında güçlü bir bağ oluşmasına zemin hazırlamıştır. Öyle ki Yenisey Yazıtları'nda ölen komutanların askerlerine yönelik özlemi askerî disiplinde olan mesafenin ve sertliğin aksineaçık ve net şekilde birçok defa ifade edilmiştir. Bu anlatımlarda hem üstün astına hem de astın üstüne yönelik duygusal ifadeleri mevcuttur: **er atımga? erim e kunç<uy>um a bökmedim esiz e** "<…> erkeklik adıma, askerime, eşime doymadım, ne yazık!" (Aydın, 2021b: 218 [E 120.Tugutüp I-1]).**Teŋri ėlimke başda begimke bökmedim esizim e tört yaşımda kaŋsı[z bolup] <…>** Kutlu yurduma, başımda beyime doymadım, ne yazık! Dört yaşımda babasız kaldım <…>(Aydın, 2021b: 82-83 [E 16. Çaa-Höl IV-3]). Kullanılan şu ifade ise duygusal bakış açısının esas olduğu bu yazıtlarda ölümün getirdiği acizliği göstermesi bakımından[14] önemlidir: **Tört iniligü ertimiz bizni erklig adırtı yıta ersˡedim e** "Dört kardeş idik. Bizi güçlü (Tanrı) ayırdı, ne yazık! Askerlerimi özledim." (Aydın, 2021b: 104-105 [E 28. Altın-KölI-8]). Böylece zorlu şartlar, asker ve komutanların birbiriyle olan samimi bağını mezar taşlarına kazınacak bir konu olacak kadar güçlendirmiştir.

6. Halk ile İlgili İfadeler

Eski Türk devletlerinde halk, devletin temelini oluşturmakla beraber kağanın başarılı olmasında önemli bir yer teşkil etmiştir (Kafesoğlu, 2020). Yapılan savaşlarda ve verilen mücadelelerde temel amaç halkın refah içerisinde yaşatılmasını sağlamaktır. Bu sebeple Türk devlet anlayışında halkı besleyip kalkındırmak kağanın başlıca görevlerinden olmuştur.[15] Genel olarak hayatını kaybeden komutanlar için yazılmış mezar taşları olma özelliğini taşıyan Yenisey Yazıtları, yönetici ve halk ilişkisinin nasıl seyrettiği konusunda önemli örnekler içermektedir. Kullanılan ifadelerde hayatını kaybeden kişilerin ayrı düştükleri halkına yönelik özlemi birçok defa dile getirilmiştir. Mesela: **Kuyda kadaşım a kunçuyum a adrılu bardım men oglumka bodunumka bökmedim** "Obada akrabalarımdan, eşimden ayrılıverdim. Çocuklarıma, halkıma doymadım." (Aydın, 2021: 109-110 [E 29. Altın-Köl II-5]) ifadesinde kişi, ailesini ve akrabalarını özlemle anarken halkına olan hasretini de dile getirmektedir. Bu

[14]Küli Çor Yazıtı'nda Işvara Bilge Küli Çor'un ölümü ise soğukkanlılıkla ve teslimiyetle karşılanmıştır: **Işwara bilge küli çor <…>süke tuso bolayın² tėdi ülügi ança ermiş erinç yagıka yalŋus² oplayu tegip opulu kirip özi kısga kergek boltı** "Işvara Bilge Küli Çor 'orduya yararlı olayım' dedi. (Hayattaki) nasibi bu kadar imiş elbette. Düşmana yalnız atak yapıp, saldırıp ileri atılarak girince kendisi öldü." (Aydın, 2022b: 138 [KÇ D 11]).

[15] Kağanın görev ve sorumlulukları Orhon Yazıtları'nda detaylı bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Bkz.: KT G 9-10, KT D1, KT D 16, KT D 21-22 BK D 23-24.

konuda diğer bir örnek ise şu şekilde karşımıza çıkmaktadır: **yüz er kadaşım esizim e biŋ er bodunum a esizim** "Yüz erkek akrabam ne yazık! Bin askerim, halkım ne yazık! (?)" (Aydın, 2021b: 142-143 [E 42. Bay-BulınI-2]). Yazıtlar incelendiğinde Türk tarihinde yönetici kesimle halk arasında güçlü bir bağ olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Orhon Yazıtları'nda da kağanın halkına yönelik şefkatli sözleri ve koruyucu tavrı bu durumu destekler niteliktedir.[16] Daha önce de belirtildiği üzere, Türk devlet geleneğinde kağanın tutum ve davranışları beylere ve komutanlara örnek teşkil etmiş, bu durum en açık ve sarih şekilleriyle Yenisey Yazıtları'nda tezahür etmiştir.

Sonuç

Yenisey Yazıtları, Türklerin yaşam amaçlarının ortak olduğunu göstermiş olmanın yanı sıra Türk tarihinin sadece savaştan ve siyasi mücadelelerden ibaret olmadığını göstermektedir. Yazıtlar; kişinin ailesiyle olan samimi bağları, askerlerine olan muhabbeti ve hayvanlarına olan özlemi başta olmak üzere sahip olduğu varlıklara olan düşkünlüğü ön plana çıkarılarak duygusal bir bakış açısıyla ele alınmıştır. Kullanılan ifadelerde kişilerin yaşadıkları sürece herhangi bir sıkıntı çekmediği vurgulanmıştır. Türk tarihinde ahiret inancının var olduğu bilinmesine rağmen Yenisey Yazıtları'nda ölümden sonraki hayatla ilgili herhangi bir umut veya korkudan bahsedildiğine rastlanılmamıştır. Yazıtların ortaya çıkmasına sebep olan ölüm hakikati, insanları sevdiklerinden ayırmanın verdiği olumsuz durum sebebiyle sıkıntı verici ve soğuk bulunmuştur. Bununla beraber yazıtlar, birer mezar taşı olmaktan öte hem millî değerlerin gelecek kuşaklara aktarılmasında önemli bir rol oynamış hem de Türk düşünce hayatının anlaşılmasına kaynaklık etmiştir. Yazıtlarda kudretiyle ve kahramanlığıyla iftihar eden Türkler, ölümün getirdiği çaresizlik karşısında doğumundan son anına kadar beraber olduğu yakınlarını ve varlıklarını özlemle anmaktan öte gidememiş; duygusal özelliği sebebiyle geçmişe yönelerek geride kalanlara duyduğu sevgiyi ve özlemi ifade etmekle iktifa etmiştir. Böylece yazıtlarda mutlak gücün Tanrı olduğu ifade edilerek ölüme teslimiyet

[16] Orhon Yazıtları'nda yer alan duygusal ifadeler, kağanın Türk milletine olan düşkünlüğünü ortaya koymaktadır: **...türük bodun üçün tün udımadım küntüz olormadım**"...Türk halkı için gece uyumadım gündüz oturmadım." (Aydın, 2022b: 60 [KT D 27]). Paralel ifade için bakınız: BK D 22.

Benzer bir diğer ifade ise Bilge Kağan Yazıtı'nda karşımıza çıkmaktadır. Bu ifadelerde kağanın Türk milleti için en iyi imkânı sunmayı amaçladığı görülmektedir: **Türüküm e bodunum a yėgin ança kazganu bėrtim** "Türklerim, halkım için daha iyisini öylece elde ettim." (Aydın, 2022b: 98 [BK G 10]). Ayrıca bakınız: BK K 6, KT G 8-9-10, KT D 24.

gösterilmiştir. Ayrıca, yazıtlarda yer alan düşüncelerin Orhon Yazıtları'yla da paralellik göstermesi Türk düşünce hayatının tarih içerisinde süreklilik arz ettiğini göstermektedir.

Kısaltmalar

BK→ Bilge Kağan Yazıtı

D →Doğu

G→Güney

K→ Kuzey

KÇ→ Küli Çor Yazıtı

KT→ Köl Tegin Yazıtı

O→ Ongi Yazıtı

Kaynakça

Ağca, F. (2015). "Eski Türkçe kö:kteŋri ve kö:k kalık İkilemeleri Üzerine", *Türkbilig*, 30: 201-222.

Akcan, A. (2020). Eski Türklerde Devlet Yönetiminde Hâkimiyetin İlahi Temelleri. *MECMUA - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* ISSN: 2587-1811 Yıl: 5, Sayı: 10, Sayfa: 303-321

Aydın, E. (2021a). *Bozkırın Tanıkları*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

Aydın, E. (2021b). *Sibirya' da Türk İzleri*, İstanbul: Kronik.

Aydın, E. (2022a). *Eski Türklerde Gündelik Hayat*. İstanbul: Kronik.

Aydın, E. (2022b). *Orhon Yazıtları KölTegin, Bilge Kağan, Tonyukuk, Ongi, Küli Çor*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

Barutcu-Özönder, S. (1998), "Yenisey Kitabeleri ve Yer-Sular", *Journal of Turkish Studies (TUBA / Türklük Bilgisi Araştırmaları)* 22, 171-184.

Çınar, A. A. (1993). *Türklerde At ve Atçılık*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Edhem, H. (2017). Bir Atın Mezar Taşı Kitabesi. E. Gürsoy Naskali (Ed.), *At Kitabı* içinde (s.207-215) İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Ercilasun, A. B. (2021). *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Esin, E. (2001). *Türk Kozmolojisine Giriş*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Esin, E. (2006). *Türklerde Maddi Kültürün Oluşumu*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Gömeç, S. Y. (2024). *Türk Kültürünün Ana Hatları*, Ankara: Berikan Yayınevi.

Güngör, E. (2019). *Tarihte Türkler*, İstanbul: Yer-Su Yayınları.

İnan, A. (1986). *Tarihte ve Bugün Şamanizm*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi.

Kafesoğlu, İ. (2020). *Türk Millî Kültürü*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Liu, M. T. (2006). *Çin Kaynaklarına Göre Doğu Türkleri*, İstanbul: Selenge Yayınları.

Ögel, B. (2014). *Türk Mitolojisi II*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Ögel, B. (2020). *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.

Ögel, B. (2022). *Türklerde Devlet Anlayışı*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Roux, J. P. (1999). *Altay Türklerinde Ölüm*(Çev. : A. Kazancıgil), İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Roux, J. P. (2020). *Türklerin Tarihi* (Çev. : A. Kazancıgil ve L. Arslan Özcan), İstanbul: Dergâh Yayınları.

Roux, J. P. (2023). *Orta Asya Tarih ve Uygarlık* (Çev.: L. Arslan Özcan), İstanbul: Say Yayınları.

Extended Abstract

As a result of living in close harmony with nature and animals, the Turks included these themes in the Yenisei inscriptions. The inscriptions also contain political expressions. These narratives include many references to the khan, soldiers, and the people.

These descriptions reveal the emotional side of the Turkish people. The inscriptions express the sorrow felt by the deceased due to their departure from this world. The expressions in the inscriptions show how attached the Turks were to the possessions they owned. These entities are divided into two groups: living and non-living.

These entities include both the earth and the sky. Another concept mentioned in the inscriptions is the concept of homeland. Turks, who have always claimed ownership of the places they live in, have also shown respect for mountains, hills, and water sources throughout history. Turks migrated to cooler places in the summer and warmer places in the winter. Having a nomadic lifestyle, the Turks adopted the method of building portable homes.

The main reason for this migration is that Turks are engaged in animal husbandry. As a result of these migrations, animals have had easier access to water sources. Another reason for these migrations is the animals' access to wider pastures. While struggling with the hardships of steppe life, the Turks took advantage of the opportunities offered by nature. For this reason, some animals have become more valuable to the Turks. The most important of these animals is the horse. Horses, which were the Turks' greatest asset on the battlefield, were also used as a commercial commodity. Horse meat has been the primary food source in steppe life. Horses, which have always been by the side of the Turks in the face of harsh natural conditions, have been the greatest companions of the Turkish people. For this reason, emotional expressions are encountered when horses are mentioned in the inscriptions. This is not unique to the ancient Turks. Throughout history, horses have been among the most valued animals of the Turks.

The harsh conditions of steppe life have also shaped the social lives of communities. The harsh characteristics of this climate have strengthened the bonds between people. Thus, people have learned to live in harmony with nature in the face of its challenges. These reasons have also been key factors in strengthening family ties. Even the erection of the inscriptions was only possible thanks to family members. This situation is clearly stated in some inscriptions. Inscriptions are erected only for heroic figures. The people who erected the inscriptions were powerful and wealthy. This situation is clearly stated in the inscriptions. Another noteworthy point regarding the inscriptions is that gravestones were erected only for men. The inscriptions recount the heroic deeds of the deceased. The struggles that the deceased waged for their homeland are frequently emphasized in the inscriptions. The expressions used in the inscriptions show that the emotional side of the Turkish people is dominant.

Turks have spoken of the sky with hope, and have repeatedly expressed that death is a distressing state. The Sun and the Moon appear as concepts that reflect the beauty of life.

Death is described as a cold and difficult process. In the inscriptions, life and death are expressed through contrasts and metaphorical descriptions, thus strengthening the narrative.

Throughout history, possessing a strong army has been essential for ruling powerfully. Therefore, another topic addressed in the inscriptions is soldiers. These accounts highlight the commanders' love and longing for their soldiers. Commanders who frequently expressed how much they missed their soldiers regarded them almost like family. The expressions used in the inscriptions also show that the soldiers respected and were loyal to their commanders. This relationship between superior and subordinate is not only seen between commanders and soldiers. The khan's good treatment of his people served as an example for the commanders as well. This situation shows that in ancient Turkish society, the state leader was also a good role model. For this reason, the people have always loved and respected the khans who treated them well. This situation has been expressed in various ways in the inscriptions.

The expressions used in the inscriptions show that the Turks established good social relationships and maintained them strongly. The strength of these social ties has also ensured the strength of the state. Therefore, over time, the Turks established many states that influenced and shaped world history. In this context, the themes addressed in the inscriptions demonstrate that establishing a strong state is only possible by placing the social structure on a solid foundation.

KÂŞGARLI MAHMUD

DİL VE EDEBİYAT DERGİSİ

KÂŞGARLI MAHMUD JOURNAL OF LANGUAGE AND LITERATURE

Cilt 2 Sayı 3 (2026)

"YABANCILAR İÇİN TEMEL TÜRKÇE" SETİNDE ASKERÎ TERMİNOLOJİ ÖĞRETİMİ

TEACHING MILITARY TERMINOLOGY IN THE BASIC TURKISH LANGUAGE COURSE FOR FOREIGNERS*

Buse Başak ALTUN

Millî Savunma Üniversitesi, Alparslan Savunma Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi, busebaakaltun@gmail.com, ORCID ID: 0009-0000- 0911- 3448

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 08.06.2026

Kabul Tarihi: 10.06.2026

Yayın Tarihi: 30.06.2026

Atıf

Altun, B. B. (2026). "Yabancılar İçin Temel Türkçe" Setinde Askerî Terminoloji Öğretimi. *Kâşgarlı Mahmud Dil ve Edebiyat Dergisi*, *2*(3), 20-46.

Öz

Çalışma, yabancı dil olarak Türkçe öğretiminin özel amaçlı dil öğretimi (ÖADÖ) alanına giren askerî Türkçe öğretimini ele almakta ve bu doğrultuda geliştirilen öncül nitelikteki öğretim materyalini terminolojik ve öğretim durumları açısından değerlendirmektedir. Araştırma kapsamında, 1978-1980 yılları arasında Türk Silahlı Kuvvetler İstihbarat ve Dil Okulu Türkçe Bölümü bünyesinde hazırlanan ve Genelkurmay Basımevi tarafından yayımlanan *"Yabancılar İçin Temel Türkçe I-II-III-IV"* öğretim seti doküman analizi yöntemiyle incelenmiştir. Söz konusu dört ciltten oluşan öğretim setinin içeriğindeki okuma metinleri, diyaloglar, dil bilgisi alıştırmaları ve ünite sonu sözlük bölümleri taranarak askerî terminolojiye ait söz varlığı tespit edilmiş; elde edilen veriler nitel içerik analizi yöntemiyle değerlendirilmiştir. Araştırma bulguları, incelenen öğretim setinin askerî terminolojiyi somuttan soyuta, kışla rutinlerinden millî-tarihî ve stratejik değerlere uzanan sarmal ve aşamalı bir yapıda sunduğunu göstermektedir. İlk kitaplarda günlük kışla dili ve temel rütbeler işlenirken dördüncü kitap olan "Askerî Metinler" cildinde doğrudan mesleki alanlara yönelik teknik terimler ve görsel destekli açıklamalar sunulmaktadır. Sonuç olarak, bu öğretim setinin askerî Türkçe öğretimi alanındaki kurumsal ve metodolojik boşluğu dolduran öncü bir kaynak

* Bu makale Millî Savunma Üniversitesi, Alparslan Savunma Bilimleri ve Millî Güvenlik Enstitüsünde; Doç. Dr. Emrah BOZOK danışmanlığında hazırlanan "'Yabancılar İçin Temel Türkçe' Adlı Askerler İçin Hazırlanmış Türkçe Öğretimi Kaynağında Askerî Terminoloji Öğretimi" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

olduğu ve gelecekte hazırlanacak modern öğretim materyallerine temel teşkil edeceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Askerî Terminoloji, Askerî Türkçe Öğretimi, Özel Amaçlı Dil Öğretimi, Sözcük Öğretimi, Yabancılar İçin Temel Türkçe I-II-III-IV.

Abstract

This study examines the teaching of Turkish as a foreign language within the field of specialized language instruction (SLI), specifically focusing on military Turkish instruction, and evaluates the pioneering instructional materials developed for this purpose in terms of terminology and instructional contexts. As part of the research, the *"Basic Turkish for Foreigners I-II-III-IV" (Yabancılar İçin Temel Türkçe I-II-III-IV)* instructional series, prepared by the Turkish Language Department of the Turkish Armed Forces Intelligence and Language School between 1978 and 1980 and published by the General Staff Printing House, was analyzed using document analysis methods. The reading texts, dialogues, grammar exercises, and end-of-unit glossary sections within the four-volume teaching set were reviewed to identify the lexicon of military terminology; the data obtained were evaluated using qualitative content analysis. The research findings indicate that the examined teaching set presents military terminology in a spiral and phased structure, ranging from concrete to abstract concepts and extending from barracks routines to national-historical and strategic values. While the first books cover daily barracks language and basic ranks, the fourth book, titled "Military Texts," presents technical terms directly related to professional fields along with visually supported explanations. In conclusion, this instructional set is considered a pioneering resource that fills the institutional and methodological gap in the field of military Turkish instruction and is expected to serve as a foundation for modern instructional materials to be developed in the future.

Key Words: Basic Turkish for Foreigners I-II-III-IV, Language Teaching for Specific Purposes, Military Terminology, Military Turkish Instruction, Vocabulary Instruction.

Giriş

Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi, tarihsel süreç içerisinde bireysel ve toplumsal gereksinimlere göre şekil değiştirmiş ve gelişim göstermiştir. Bireylerin dil öğrenme amaçlarının yalnızca günlük iletişimsel ihtiyaçları karşılamakla sınırlı kalmayıp akademik veya mesleki uzmanlık alanlarında yetkinlik kazanma isteği "özel amaçlı dil öğretimi"nin (ÖADÖ) öne çıkmasına ve gelişmesine yardımcı olmuştur (Fidan ve Arat, 2023: 127). ÖADÖ, geleneksel dil eğitiminden farklı olarak sınırları tümüyle öğrenicinin ihtiyaçlarına

göre çizilmiş, belirli bir meslek veya disiplin alanına özgü seçilmiş söz varlığı ve ifadeleri kapsayan pedagojik bir öğretimi ifade etmektedir (Fidan ve Arat, 2023: 127).

Küresel olarak incelendiğinde, İkinci Dünya Savaşı sonrasında küresel, ekonomik, ticari, teknolojik ve askerî ilişkilerde yaşanan köklü değişimler, uluslararası düzeyde iş birliği yürütebilecek personelin hızlandırılmış ve odaklanmış dil eğitim süreçlerine tabi tutulmasını zorunlu kılmıştır (Güleç, 2022: 68). Özel amaçlı dil öğretiminin küresel boyuttaki gelişimine paralel olarak, Türk dili öğretiminin de tarihsel süreçte belirli özel hedefler çerçevesinde şekillendiği görülmektedir. Türk dili tarihinde yabancı dil olarak Türkçe öğretimine yönelik ilk yazılı çalışmalar Kaşgarlı Mahmud tarafından 1072-1074 yılları arasında kaleme alınan *Dîvânu Lugâti't Türk* adlı ansiklopedik esere kadar uzanmaktadır (Çakmak, 2014: 169). Bu eser, Araplara Türkçe öğretmek ve Türkçenin söz varlığını ortaya koyma gibi özel bir amaca hizmet etmesi yönüyle, Türk dili tarihindeki ilk özel amaçlı dil öğretimi girişimi olarak nitelendirilebilir. Ancak dil öğretiminin askerî ve savunma boyutuna baktığımızda, Osmanlı Devleti'nin 18. yüzyıldan itibaren müttefik ülkelerle geliştirdiği askerî ve diplomatik ilişkilerin yabancı askerler için Türkçe öğrenme ihtiyacını doğurduğu görülmektedir (Güleç, 2022: 78; Akt. Işık, 2024: 300). Bu dönemde müttefik ülkelerden gelen yabancı askerlerin Türkçe öğrenme ihtiyacının doğması, yabancı dil olarak Türkçe öğretiminin temellerini atmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra bilinen resmî ilk misafir askerî personel uygulaması, 24 Nisan 1933 tarihli ve 14234 sayılı, Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Atatürk imzalı kararnamedir (Taştekin, 2017: 173).

Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) bünyesinde anadili Türkçe olmayan yabancı askerî personelin eğitimi belirli hukuki ve idari düzenlemeler çerçevesinde şekillendirilmiştir (Taştekin, 2017: 174). *"Türkçe öğrenen MAP'den askerî liseler, harp okulları, Gülhane Askerî Tıp Akademisi, sınıf okulları ve harp akademilerinde öğrenim görenlere öğrenci; lisan okulları vb. kurumlarda Türkçe öğrenen rütbeli personele ise kursiyer denmekteydi."* (Taştekin, 2017: 174). TSK terminolojisinde bu gruba dâhil olan öğrenicilerden bahsedilirken "yabancı" kelimesi yerine "misafir" sıfatının kullanılmasına özen gösterilmektedir (Taştekin, 2017: 173). Millî Savunma Üniversitesi (MSÜ) bünyesindeki askerî okullarda ve astsubay meslek yüksekokullarında öğrenim görecek olan misafir askerî öğrenciler (MAÖ) ise bir yıllık yoğun Türkçe hazırlık eğitimine tabi tutulmakta ve bu program sonunda asgari B2 düzeyinde yeterlilik kazanmaları hedeflenmektedir (Taştekin, 2017: 175; Güleç, 2022: 79). TSK'nin dil öğretiminde metodolojik olarak benimsediği yaklaşım "Seçmeci (Eklektik) Yöntem" olup bu

yaklaşımda dört temel dil becerisinin dengeli bir şekilde geliştirilmesi esas alınmaktaydı. Ancak 31 Mart 2014 tarihinde yayımlanan yeni uygulama emriyle birlikte, teorik dil bilgisi kurallarının ezberletilmesinden ziyade başlangıç düzeyinde okuma ve dinleme gibi alıcı becerilerin ön planda tutulduğu "Anlama Odaklı Öğrenme" modeline geçiş yapılmıştır (Taştekin, 2017: 174). Bu dönüşüm, misafir askerî personelin günlük kışla yaşantısına ve temel eğitim süreçlerine daha hızlı uyum sağlamasını hedeflemektedir. Öte yandan, yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde doğrudan askerî terminolojiyi öğretmek üzere tasarlanmış tarihî ve güncel materyaller incelendiğinde, bu kaynakların belirli bir pedagojik birikimin ürünü olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, kurumsal düzeydeki en belirgin sınırlılıklardan biri, askerî Türkçe öğretimi alanında uluslararası geçerliğe sahip, dört dil becerisini ölçen standart bir dil yeterlilik ve muafiyet sınavının bulunmamasıdır (Taştekin, 2017: 178). Bu durum, öğretim materyallerinin standartlaşması ve ölçme-değerlendirme süreçlerinin birbiriyle uyumlu hale getirilmesi önündeki temel engellerden biri olarak değerlendirilmektedir.

Ele alınacak olan askerî terminolojinin öğretimi, alan yazınında oldukça sınırlı düzeyde incelenmiş özgün bir konudur. Söz konusu çalışma, doğrudan 1978-1980 yıllarında Silahlı Kuvvetler İstihbarat ve Dil Okulu Türkçe Bölümü bünyesinde Öğ. (Öğretmen) Yb. (Yarbay) Nurettin Koç ve Öğ. Yb. Mesut Akça tarafından hazırlanan Genelkurmay Basımevi tarafından yayımlanan *Yabancılar için Temel Türkçe I-II-III-IV* öğretim setini ele almaktadır. Yürütülen çalışmanın hedefi, bahsi geçen öğretim setinin, misafir askerî personelin dil becerilerini geliştirirken aynı zamanda askerî terminolojiye aşina olmalarını sağlamadaki rolünü ve öğretim durumlarını analiz etmektir. *Yabancılar İçin Temel Türkçe I-II-III-IV* öğretim seti, askeriye için özel olarak hazırlanmış Türkçe öğretim kaynaklarının ilk ve en sistemli örneği olmasıyla birlikte çalışmanın ana veri kaynağını ve omurgasını oluşturmaktadır.

İncelenen set, misafir askerî personelin dil becerilerini geliştirirken aynı zamanda askerî terminolojiye aşina olmalarını sağlamak amacıyla tasarlanmıştır. Bu bağlamda temel bir kaynak işlevi görmektedir. Askerî alan için özel hazırlanmış Türkçe öğretim kaynaklarından biri ve alanda sistematik ilk çalışma olması bakımından söz konusu eser, büyük bir öneme sahiptir.

Öğretim seti; yapı, içerik ve yöntem olarak birbirini tamamlayan dört ciltten oluşmaktadır. Birinci ve ikinci cilt olan *Temel Türkçe I* ve *Temel Türkçe II,* misafir askerî öğrencilerin günlük iletişimde kullanabilecekleri temel dil bilgisi ve söz varlığını geliştirmeye

yönelik hazırlanmış ders kitaplarıdır. Üçüncü cilt olan *Temel Türkçe III* (Öğretmen Kitabı), öğretmenlere yönelik yöntemsel açıklamalar ve ders işleme önerileri sunan bir kılavuz niteliğindedir. Dördüncü cilt olan *Temel Türkçe Askerî Metinler*, doğrudan askerî terminolojiye dayalı metinlerden ve müstakil terimlerden oluşmaktadır. Böylece öğrencilerin alanlarına özgü kelimelerle tanışmaları sağlanmaktadır. Hedef kitlesi olan misafir askerî personelin dilsel ihtiyaçlarını karşılamak üzere tasarlanmış olup her ders (ünite) düzeyinde yapılandırılmıştır. Genel yapısı itibarıyla öğretim seti, hem temel dil öğretimini hm de meslekî eğitimi aynı çatı altında birleştirmektedir.

Öğretim setinde askerî terminolojinin öğretimi, ezbere dayalı bir sözcük çalışmasından ziyade, günlük hayatın ve askerî disiplinin harmanlandığı çok aşamalı bir içerik tasarımıyla sunulmaktadır. Öğretim setindeki her ders (ünite), kendi içinde birbirini destekleyen dört temel bölümden oluşmaktadır:

- Birinci bölümde, okuma- anlama becerisine yönelik, temaya uygun özgün bir metne yer verilmektedir.
- İkinci bölümde, bu okuma metniyle doğrudan ilişkili dil bilgisi yapıları ve öğrenilenlerin pekiştirilmesini sağlayan alıştırmalar yer almaktadır.
- Üçüncü bölümde, genellikle önceki temayla ilişkili ikinci bir okuma metni sunularak öğrencinin söz varlığı ve buna bağlı olarak bağlamı genişletilmektedir.
- Dördüncü bölümde, öğrenilen sözcük ve dil bilgisi içeriklerinin pekiştirilmesine yönelik çeşitli alıştırmalar yer almaktadır.

Her dersin (ünitenin) bitiminde, ilgili derste geçen kelimelerin yer aldığı "Yeni Kelimeler" bölümü bulunmaktadır. Bu bölümde kelimelerin Türkçe, Arapça ve İngilizce olmak üzere üç dilli karşılıkları verilmiştir. Bu yapı, öğrencinin kendi öğrenme sürecini izleyebilmesine olanak tanıyan öğrenen odaklı bir tasarım olduğunu göstermektedir.

Kitabın en sonunda ise öğretim sürecinde yer alan tüm sözcüklerin alfabetik sıraya göre verildiği bir dizin bulunmaktadır. Öğretim setinde kullanılan askerî terimlerin derlenmesi, sınıflandırılması ve sunum biçimlerinin incelenmesi, çalışma için gerekli olan terminolojik veri tabanının oluşturulmasına katkı sağlayacaktır. Bu yönüyle eser hem tarihsel bir belge hem de araştırmaya veri sağlayan bir materyal olarak değerlendirilebilecektir. Kitabın öğretimsel yaklaşımının analiz edilmesi, çalışmadan geliştirilecek olan öğretim modellerine veya önerilere ışık tutacaktır. Geleneksel yöntemlere dayalı hazırlanan bu

materyalden hareketle, günümüz iletişimsel dil öğretim yöntemleriyle nasıl daha etkili bir askerî terminoloji öğretimi yapılabileceği tartışılabilecektir. Eserin alan yazınında yeterince çalışılmamış olması, çalışmanın özgünlük düzeyini artıran bir unsurdur. Dolayısıyla bu kaynak hem araştırmanın teorik çerçevesinin şekillenmesine hem de uygulama boyutunda somut verilerin elde edilmesine katkı sunacaktır.

1.Yöntem

1.1. Araştırma Modeli

Çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi modeli kullanılmıştır. *"Belgesel tarama olarak da bilinen doküman analizinde, var olan kayıt ve belgeler incelenerek veri elde edilmektedir. Doküman analizi, belli bir amaca dönük olarak kaynakları bulma, okuma, not alma ve değerlendirme işlemlerini kapsamaktadır."* (Karasar, 2005'ten Akt. Sak ve ark., 2021: 230). Çalışmanın amacı, öğretim setindeki askerî terminolojiyi tespit etmek ve terminolojinin sunum biçimlerini değerlendirmektir.

1.2. Veri Kaynağı

Çalışmanın veri kaynağını, misafir askerî personele yönelik hazırlanmış olan *Yabancılar İçin Temel Türkçe I-II-III-IV* adlı öğretim seti oluşturmaktadır.

- *Temel Türkçe I ve II*: Misafir askerî öğrencilerin günlük iletişimde kullanabilecekleri temel dil bilgisi ve söz varlığını geliştirmeye yönelik ders kitaplarıdır.
- *Temel Türkçe III* (Öğretmen Kitabı): Öğretmenlere yönelik yöntemsel açıklamalar ve ders işleme önerileri sunan bir kılavuz niteliğindedir.
- *Temel Türkçe IV* (Askerî Metinler): Doğrudan askerî terminolojiye dayalı metinlerden ve müstakil terimlerden oluşarak öğrencilerin alanlarına özgü kelimelerle tanışmalarını sağlar.

1.3. Verilerin Analizi

Çalışmada veri işleme ve analiz süreci belirli inceleme birimleri üzerinden sistematik olarak yürütülmüştür. Öğretim setinin kitapları ünite düzeyinde ayrıntılı biçimde taranarak şu birimler temel alınmıştır:

Birincil İnceleme Birimi: Askerî terminoloji öğesi (terim, terim grubu, rütbe adı, kalıp ifadeler, askerî jargon vb.) sadece müstakil kelimeler değil, askerî bağlam taşıyan çoklu kelime yapıları ve kalıp ifadeler de veri kapsamına alınmıştır.

İkincil İnceleme Birimi: Terimin geçtiği öğretimsel bağlamlar. Bu bağlamlar; metin, diyalog, alıştırma, dil bilgisi örneği, görsel destekli içerik ve ünite sonu sözlük bölümleri olarak tasnif edilmiştir.

Çalışmanın güvenilirliğini sağlamak için, veriler orijinal hâline sadık kalınarak analiz edilmiş; verilerin tekrar okunması ve üzerinde tekrar çalışılması ile iç tutarlılık sağlanmıştır (Karataş, 2015).

Elde edilen bulgular, öznel yorumlardan arındırılarak okuyucunun anlayabileceği bir dille tanımlanmış, açıklanmış ve doğrudan alıntılarla desteklenerek bulguların teyit edilebilirliği artırılmıştır (Karataş, 2015).

2. Bulgular

2.1. Kitaplarda Kullanılan Askerî Terminoloji Öğretimi

Yapılan taramalar öğretim setindeki askerî terminolojinin her ünitede homojen bir şekilde dağılmadığını, aksine belirli temalara göre yapılandırıldığını göstermektedir. Bazı ünitelerde tamamen günlük yaşam konularının işlendiği, belirli derslerde ise askerî kurum adları, rütbeler ve askerî kavramların yoğunlaştığı tespit edilmiştir.

Temel Türkçe I: Bu cilt misafir askerî öğrencilerin günlük yaşamda ve kışla ortamında karşılaşabilecekleri en temel dil bilgisi yapılarını ve somut söz varlığını inşa etmeyi amaçlamaktadır. Kitapta, askerî terminolojiye giriş niteliğindeki somut rütbeler, mekânlar ve nesneler bağlamsal metinlerle sunulmaktadır.

BEŞİNCİ DERS/ Birinci Bölüm: "YENİ ARKADAŞ"
"Sevim — Şurada bir ***er*** var. O, orada ne yapıyor?
İlhan — ***Nöbet* tutuyor**, ***nöbetçi***. Bak, arkasında ***askerî bina*** var. İçerde birçok ***er*** var.
Sevim — ***Subay*** yok mu?
İlhan — Var. Birkaç ***subay*** var. Biri ***binbaşı***. Benim babam da ***subay***. Ben de ***subay*** olacağım." (Koç ve Akça, 1979: 39-40)

I. Kitap, 5. derste kullanılan tanışma ve tanıtma muhtevalı diyalog metninde *er, nöbet tutmak, nöbetçi, askerî bina, subay, binbaşı* terimleri kullanılmıştır. Er "Rütbesiz asker; nefer." (Türk Dil Kurumu, 2023: 1195). Nöbet tutmak "asker, polis vb. bir yeri, bir kimseyi, bir aracı gözetlemek, korumak gibi amaçlarla bulunduğu yerden belli bir süre ayrılmamak." (Türk Dil Kurumu, 2023: 2503). Nöbetçi "Nöbet bekleyen, nöbet sırası kendinde olan kimse."

(Türk Dil Kurumu, 2023: 2503). Askerî bina "Askerlikle ilgili, askere özgü yapı, yerleşke." (Türk Dil Kurumu, 2023: 259;535). Subay "Silahlı kuvvetlerde asteğmenden orgeneral veya oramirale kadar rütbedeki asker." (Türk Dil Kurumu, 2023: 3033). Binbaşı "Orduda rütbesi yüzbaşı ile yarbay arasında bulunan ve asıl görevi tabur komutanlığı olan subay." (Türk Dil Kurumu, 2023: 535). Binbaşı, subay rütbe adı; nöbet ve buna bağlı nöbetçi terimleri görevli askerî; askerî bina uygulama yeri olarak mekân adı şeklinde gruplandırılabilir.

ONUNCU DERS/ Birinci Bölüm: "HASTA ZİYARETİ"

Erdoğan — Hangi hastaneye gidiyorsunuz?

Selim — *Gülhane Askerî Hastanesine*.

Erdoğan — Sizin ne işiniz var ***askerî hastanede***? Kim hasta?

Selim — Bir ***teğmen*** arkadaşımız vardı ya, işte o hasta.

Erdoğan — Hangi ***teğmen***? Hatırlamıyorum.

Selim — Geçen hafta Kızılay'da karşılaştık. Bizi ***Orduevi*** bahçesine davet etti, orada çay içtik. Ne çabuk unuttun?

Erdoğan — Şimdi hatırladım. Uzun boylu, sarışın, yakışıklı bir ***subaydı***. Demek o hasta. (Koç ve Akça, 1979: 87-88)

I. Kitap, 10. dersin birinci bölümünde kullanılan sosyal yaşam muhtevalı metinde *askerî hastane, teğmen, orduevi, subay* terimleri kullanılmıştır. Askerî Hastane "Bütün askerlerin ve aile bireylerinin tedavi edildiği sağlık kuruluşu." (Türk Dil Kurumu, 2023: 259). Teğmen "Orduda rütbesi asteğmenle üsteğmen arasında olan, takım komutanlığı yapan subay." (Türk Dil Kurumu, 2023: 3222). Orduevi "Kara, deniz ve hava subay ve astsubaylarının buluştukları, sosyal gereksinimlerini karşılayabilecek biçimde yapılmış lokal veya yapı." (Türk Dil Kurumu, 2023: 2546). Subay "Silahlı kuvvetlerde asteğmenden orgeneral veya oramirale kadar rütbedeki asker." (Türk Dil Kurumu, 2023: 3033). Orduevi, askerî hastane, kurumsal tesis adı; teğmen, subay rütbe adı olarak gruplandırılabilir.

ONUNCU DERS/ Üçüncü Bölüm: "LOKANTADA"

Selim'le Ahmet, cumartesi günü gezmek için Kızılay'a gittiler. Selim Kızılay'da ***Üsteğmen*** Yılmaz'ı gördü. Yanına gittiler. Selim, ***Üsteğmen*** Yılmaz'la Ahmet'i tanıştırdı.

Üsteğmen Yılmaz, Selim'in akrabasıdır. Amcasının oğludur. Dört yıl önce ***Harp Okulu'nu*** bitirdi. Bu yıl da ***üsteğmen*** oldu. ***Üsteğmen*** Yılmaz orta boylu ve esmerdir. Her zaman temiz giyinir. ***Üniforması*** daima ütülüdür.

Selim ve Ahmet, saat on ikiye kadar Kızılay'da gezdiler. Saat on ikiyi on geçe bir lokantaya girdiler. Bu, güzel ve temiz bir lokantaydı. Her masada çiçek vardı. Garsondan yemek listesini istediler. Garson yemek listesini verdi. Sonra masaya tabakları, kaşıkları, bıçakları koydu. Tuz ve karabiber de getirdi. Selim, önce çorba içti, sonra balık, pilav ve meyve yedi. Ahmet, tavuk, yeşil salata ve zeytinyağlı fasulye yedi.

Yemekten sonra ***Gülhane Askerî Hastanesine*** gittiler. Hastanenin kapısında ***nöbetçi erler*** vardı. ***Erlerin*** önünden geçtiler, hastaneye girdiler. İçerde ***nöbetçi assubaya*** Kulak-Burun-Boğaz ***koğuşunu*** sordular. ***Assubay*** onlara yardım etti. (Koç ve Akça, 1979: 91)

I. Kitap, 10. dersin üçüncü bölümünde kullanılan sosyal yaşam muhtevalı metinde *üsteğmen, Harp Okulu, üniforma, Askeri Hastane, nöbetçi er, er, nöbetçi assubay koğuş, astsubay* terimleri kullanılmıştır. Üsteğmen "Orduda rütbesi teğmenle yüzbaşı arasında olan subay." (Türk Dil Kurumu, 2023: 3448). Harp Okulu "Türk Silahlı Kuvvetlerine subay yetiştiren yüksekokul; harbiye." (Türk Dil Kurumu, 2023: 1525). Üniforma "Silahlı kuvvetlerin resmi giysisi." (Türk Dil Kurumu, 2023: 3438). Askerî Hastane "Bütün askerlerin ve aile bireylerinin tedavi edildiği sağlık kuruluşu, asker hastanesi." (Türk Dil Kurumu, 2023: 259). Nöbetçi Er "Nöbet bekleyen, nöbet sırası kendinde olan rütbesiz asker; nefer." (Türk Dil Kurumu, 2023: 2503;1195). Er "Rütbesiz asker; nefer." (Türk Dil Kurumu, 2023: 1195). Nöbetçi Astsubay "Silahlı Kuvvetler yasasına göre astsubay meslek yüksekokullarında yetişerek Silahlı Kuvvetlere katılan astsubay çavuştan astsubay kıdemli başçavuşa kadar rütbesi olan nöbet bekleyen, nöbet sırası kendinde olan asker; gedikli." (Türk Dil Kurumu, 2023: 2503; 267). Koğuş "Kışla, okul, tutukevi hastane vb. kalabalık yerlerde, içinde birçok kimsenin yattığı veya barındığı büyük oda." (Türk Dil Kurumu, 2023: 2069). Astsubay "Silahlı Kuvvetler yasasına göre astsubay meslek yüksekokullarında yetişerek Silahlı Kuvvetlere katılan astsubay çavuştan astsubay kıdemli başçavuşa kadar rütbesi olan asker; gedikli." (Türk Dil Kurumu, 2023: 267). Üsteğmen, astsubay, er rütbe adı; nöbetçi er, nöbetçi astsubay görevli asker adı; Harp Okulu eğitim kurumu adı; Askerî Hastane kurumsal tesis adı; koğuş askerî mekân adı; üniforma kıyafet adı olarak gruplandırılabilir.

Temel Türkçe II: Bu cilt birinci ciltten elde edilen dilsel kazanımların üzerine kurulan bu kitapta odak noktası "Görev, Operasyon ve Tarihsel Bilinç" temalarına kaymaktadır. Terimler artık eylemsel ve stratejik bağlamlarda sunulmaktadır.

YİRMİ DOKUZUNCU DERS/ Üçüncü Bölüm: "KURTULUŞ SAVAŞI"

Birinci Dünya Savaşı biter bitmez Kurtuluş (İstiklâl) Savaşı başladı. Atatürk 19 Mayıs 1919'da Samsun'a gitti. Sonra Sivas'a, Erzurum'a gitti. Halkı düşmana karşı ***savaşa*** çağırdı. 23 Nisan 1920'de, Ankara'da Büyük Millet Meclisini açtı. Daha sonra yeni bir ***ordu*** kurdu.

Türk ordusu üç yıl ***savaştı***. 1920, 1921 ve 1922 yıllarında yapılan ***savaşlarda düşmanı*** yendi. ***Yunan ve Ermeni ordusu*** esir oldu. İngilizler, Fransızlar, İstanbul'dan ve Güney Doğu Anadolu bölgelerinden, İtalyanlar Akdeniz bölgesinden çıktılar.

Kurtuluş savaşında ***Türk Ordusunun silahı*** yoktu. ***Topu***, uçağı yoktu, ama Atatürk gibi büyük bir ***komutan*** vardı. Atatürk, yeni ***Türk ordusuyla*** Yunanlılara, Ermenilere, İngilizlere, Fransızlara, İtalyanlara karşı büyük bir ***zafer*** kazandı. Atatürk, ***düşmanı*** yurdumuzdan attıktan sonra, fakirliğe karşı ***savaş*** açtı. Okullar, yollar, fabrikalar yaptı. Milletle beraber çalıştı.

Büyük Atatürk 1938 yılında 57 yaşında öldü. (Koç ve Akça, 1978: 65)

II. Kitap, 29. derste kullanılan Kurtuluş Savaşı muhtevalı metinde *savaş, ordu, düşman, silah, top, komutan, zafer* terimleri kullanılmıştır. Savaş "Devletlerin diplomatik ilişkilerini keserek giriştikleri silahlı mücadele; harp." (Türk Dil Kurumu, 2023: 2868). Ordu

"Bir devletin silahlı kuvvetlerinin tümü; askerîye." (Türk Dil Kurumu, 2023: 2546). Düşman "Birbirleriyle savaşan devletler ve bu devletlerin asker, sivil bütün uyrukları." (Türk Dil Kurumu, 2023: 1111). Silah "Savunmak veya saldırmak amacıyla kullanılan nesne, etken araç." (Türk Dil Kurumu, 2023: 2957). Top "Gülle veya şarapnel atan büyük ateşli silah." (Türk Dil Kurumu, 2023: 3306). Komutan "Bir asker topluluğunun başı; kumandan." (Türk Dil Kurumu, 2023: 2085). Zafer "Savaşta kazanılan başarı; utku." (Türk Dil Kurumu, 2023: 3684). Savaş askerî eylem adı; ordu askerî kurumsal yapı adı; düşman askerî karşı taraf adı; silah, top ve uçak askerî teçhizat ve vasıta adı; komutan askerî ünvan adı; zafer askerî sonuç adı olarak gruplandırılabilir.

OTUZUNCU DERS/Birinci Bölüm: "GAZETE HABERLERİ"

"Ayşe— Günaydın Ahmet.

Ahmet— Günaydın Ayşe.

Ayşe— Ben bugün gazete okuyamadım. Gazetelerde önemli haberler var mı?

Ahmet— Evet, Ayşe. Önemli haberler var. Rusya Çekoslovakya'yı ***işgal etti***. Prag'da Rus ***tankları*** radyoevini ***kuşatmış***. Her taraftan ***makineli tüfek*** sesleri geliyormuş.

Ayşe— Vietnam'da da ***savaş*** gittikçe şiddetleniyormuş, değil mi?

Ahmet— Ne yazık ki öyle. Viyetkonglar, Saygo'nun yaklaşık olarak altmış kilometre kuzeyinde ***saldırıya*** geçmişler. Şehirleri ve köyleri ***havan ateşine*** tutmuşlar. Amerikan ağır ***bombardıman uçakları*** Kuzey Vietnam ***mevzilerini bombalamış***. Bir Amerikan uçağı düşürülmüş. Bazı haberlere göre Kuzey Vietnam da önemli ***yığınaklar*** yapıyormuş.

Ayşe— Orta Doğu'da durum nasıl?

Ahmet— İsrail, yine Ürdün topraklarına girmiş. İsrail uçakları ve ***topları*** sivilleri, çocukları ***bombalamış***. İşte önemli haberler bunlar. Ha..... unutuyordum. Bir önemli haber daha var.

Ayşe— Ne?

Ahmet— Elizabeth Taylor ameliyat olmuş. (Gülüşmeler) (Koç ve Akça, 1978: 70-71)

II. Kitap, 30. derste kullanılan uluslararası siyasi ve askerî gelişmeler muhtevalı metinde *işgal etmek, tank, kuşatmak, makineli tüfek, savaş, saldırı, havan ateşi, bombardıman uçağı, mevzi, bombalamak, yığınak, top* terimleri kullanılmıştır. İşgal etmek "bir yeri ele geçirmek." (Türk Dil Kurumu, 2023: 1755). Tank "Zırhlı ve silahlı, tekerlekleri paletli, motorlu savaş taşıtı." (Türk Dil Kurumu, 2023: 3175). Kuşatmak "Bir ülkenin veya bir yerin dış dünya ile olan her türlü bağlantısını kuvvet kullanarak kesmek; abluka etmek, ablukaya almak, ihata etmek, muhasara etmek." (Türk Dil Kurumu, 2023: 2180). Makineli tüfek "Tetiğine basıldığında sürekli kurşun atan bir tür tüfek; makineli." (Türk Dil Kurumu, 2023: 2277). Savaş "Devletlerin diplomatik ilişkilerini keserek giriştikleri silahlı mücadele; harp." (Türk Dil Kurumu, 2023: 2867). Saldırı "Kötülük yapmak, yıpratmak amacıyla doğrudan doğruya silahlı veya silahsız bir eylemde bulunma; hücum, taarruz, tecavüz" (Türk Dil

Kurumu, 2023: 2833). Havan ateşi "Baraj ateşi; özel olarak ve belirli bir hedefe nişan alınarak yapılan atıştan farklı olarak, bir boşluğu veya sahayı doldurmak amacıyla yapılan artış." (Sabuncuoğlu, 2018: 95). Bombardıman uçağı "Düşmanın savaş kapasitesini zayıflatmak amacıyla uzak bir hedefe büyük miktarda bomba bırakmak üzere tasarlanmış, orta ve uzun menzilli uçak." (Türk Dil Kurumu, 2023: 580). Mevzi "Askerî birliğin savaş sırasında savunma tedbirleri alarak yerleştiği yer." (Türk Dil Kurumu, 2023: 2356). Bombalamak "Belli bir hedefe bomba atmak." (Türk Dil Kurumu, 2023: 579). Yığınak "Bir şeyin biriktiği yer." (Türk Dil Kurumu, 2023: 3618). Top "Gülle veya şarapnel atan büyük ateşli silah." (Türk Dil Kurumu, 2023: 3306). İşgal etmek, kuşatmak, savaş, saldırı, bombalamak askerî eylem adı; tank, makineli tüfek, havan ateşi, bombardıman uçağı, top, araç ve teçhizat adı; mevzi, yığınak askerî strateji ve yerleşim adı olarak gruplandırılabilir.

OTUZUNCU DERS/ Üçüncü Bölüm: "MİLLET MALI"

Soğuk, karlı bir hava. Her yer bembeyaz. Bu beyazlığı yalnız önümüzde giden karaltılar bozuyor. Bunlar, arabalarıyla ***ordumuza cephane*** taşıyan köylü kadınlar.

Biraz sonra onlara yetişip selâmlaştık.

Biz kalın paltolarımız altında titrerken çok yaşlı bir nine yorganını arabanın üstüne örtmüştü. Sırtında kendisi gibi yarı çıplak bir yavru vardı.

Onları görünce içimiz sızladı.

— Nineciğim, dedim, sen üşümez misin? Bak torunun da neredeyse donacak. Arabaya serdiğin yorganı onun üstüne örtsene.

Nine arabaya doğru koştu:

— Kar yağıyor, oğlum, dedi. Bu yorganın altındaki millet malıdır. Islanmasın.

Sonra yorganın uçlarını çeke çeke ***gülleleri (bombaları)*** iyice örttü.

Torunundan, kendisinden daha çok ***ordumuzun cephanesini*** düşünüyordu.

İşte Türk milleti, Kurtuluş Savaşını böyle fedakârlıklarla kazandı. (Koç ve Akça, 1978: 74)

II. Kitap, 30. derste kullanılan Millî Mücadele muhtevalı metinde *ordu, cephane, gülle, bomba* terimleri kullanılmıştır. Ordu "Bir devletin silahlı kuvvetlerinin tümü; askerîye." (Türk Dil Kurumu, 2023: 2546). Cephane "Ateşli silahlarla atılmak için hazırlanan her türlü patlayıcı madde; mühimmat." (Türk Dil Kurumu, 2023: 698). Gülle "Eskiden som taş veya demirden, yuvarlak bir biçimde yapılırken, günümüzde çelikten silindir biçiminde, bir ucu sivri olarak yapılan top mermisi." (Türk Dil Kurumu, 2023: 1445). Bomba "Canlı veya cansız hedeflere atılan, içi yakıcı ve yıkıcı maddelerle doldurulmuş, türlü büyüklükte patlayıcı, ateşli silah." (Türk Dil Kurumu, 2023: 579). Ordu kurumsal yapı adı; cephane, gülle, bomba, mühimmat ve teçhizat adı olarak gruplandırılabilir.

OTUZ DOKUZUNCU DERS/ Birinci Bölüm: "DÜĞÜN HAZIRLIKLARI"

"Gönül — Üzgün görünüyorsun, neyin var Hasta mısın yoksa?

Nilgün — Hayır, hasta falan değilim ama gerçekten üzgünüm.

Gönül — Neden?

Nilgün — Turgut yarın **birliğine** dönüyor. İzni bitti.

Turgut — İlahi Nilgün, bunda üzülecek ne var? Herkes gibi ben de ***vatan görevimi*** yapıyorum. Sonra çoğu gitti azı kaldı. Dört ay sonra ***askerlik görevim*** sona erecek.

Gönül — Trenle mi gideceksiniz, Turgut Bey?

Turgut — Evet. Trenim bu akşam saat 8,30 da hareket edecek. Gece yolculuğu yapacağım. Çünkü bu mevsimde otobüs yolculuğu tehlikelidir. Yollar her an kapanabilir. Bu yıl çok kar yağıyor. Nilgüncüğüm, düğününüz ne zaman olacak?

Nilgün — Vallahi bilmem ki... Turgut'un ***askerlik görevi*** biter bitmez olsun istiyoruz. Bakalım mümkün olacak mı?

Gönül — Olur tabii... Niçin olmasın?

Turgut — Bazı sorunlar var. Her şeyden önce kiralık bir ev bulmamız, onu döşememiz gerekiyor. Bunlar zor işler, hemen olmaz.

Gönül — Haklısınız. Özellikle ev bulmak çok zor. Şu sıralarda kiralar da çok yüksek. 2500 liradan aşağı kiralık ev bulunmuyor. Şimdiden aramaya başlasanız iyi edersiniz. Nasıl bir ev istiyorsunuz? Ben de ilgileneyim.

Nilgün — Sağ ol. Çok iyi, çok naziksin.

Gönül — Aa... Ne olacak şekerim? Ev kuranla evlenene herkes yardım eder. Size iki oda bir salon yeter, değil mi?

Nilgün — Yeter tabii. Yalnız giriş katı veya üst kat olmasın.

Gönül — Hiç üzülmeyin, ben arkadaşlara da söylerim, hep birden istediğiniz gibi bir ev buluruz. Şimdi ben izninizi isteyeyim. Sizin de yapılacak işleriniz vardır. Size iyi yolculuklar Turgut Bey. İnşallah dört ay sonra görüşürüz.

Turgut — İnşallah Gönül Hanım. Gösterdiğiniz ilgi için çok teşekkür ederiz. Biz de sizi şimdiden düğünümüze davet ediyoruz, değil mi Nilgün?

Nilgün — Tabii... Tabii... Zaten ben onun yakasını kolay bırakmam. Gelinliğimi beraber seçeceğiz. Yatak odası ve oturma odası takımlarını beraber seçeceğiz. O, bu işlerde bize göre daha tecrübeli.

Gönül — Geçen yıl biz de çok sıkıntılı günler geçirdik. Günlerce, sabahtan akşama kadar, ev aradık. Evi bulduk bu defa onu döşemek için günlerce uğraştık. Ancak balayında dinlenebildik. Hay Allah, yine çok konuştum. Haydi hoşça kalın...

Gönül ve Turgut — Güle güle... Güle güle...

Turgut — Şu Gönül iyi arkadaş, değil mi?

Nilgün — Gerçekten iyidir. Arkadaşlarımın içinde en çok onu severim. İyilik sever, fedakâr bir arkadaştır.

Turgut — Eve dönelim artık. Daha valizimi hazırlamadım.

Nilgün — Annen hazırlamıştır. Eğer hazırlamamışsa sen ***üniformanı*** giyerken ben hazırlarım. Şimdi acele etme. Daha iki saatimiz var. Gel şu pastacıya girelim. Son defa başbaşa çay içelim.

Turgut — Nasıl istersen... (Koç ve Akça, 1978: 163-164)

II. Kitap, 39. derste kullanılan evlilik öncesi hazırlıklar ve zorunlu hizmet bilinci muhtevalı metinde *birlik, vatan görevi, askerlik görevi, üniforma* terimleri kullanılmıştır. Birlik "Bölük, tabur alay vb. bir bütün sayılan topluluk." (Türk Dil Kurumu, 2023: 555).

Vatan Görevi "Askerlik hizmetinde bulunma; vatani vazife." (Türk Dil Kurumu, 2023: 3472). Askerlik Görevi "Askerlik." (Türk Dil Kurumu, 2023: 260). Üniforma "Silahlı kuvvetlerin resmi giysisi." (Türk Dil Kurumu, 2023: 3438). Birlik kurumsal yapı ve yerleşke adı; vatan görevi, askerlik görevi askerî yükümlülük ve hizmet adı; üniforma askerî kıyafet adı olarak gruplandırılabilir.

> **OTUZ DOKUZUNCU DERS/ Üçüncü Bölüm: "ASKERLİK ANILARI"**
>
> Hasan, iki yıl önce, düğününden üç ay sonra ***askere*** gitti. Bu ***kutsal görevi*** birkaç gün önce tamamlayarak evine döndü. ***Askerken*** "Ah şu **askerlik** bir bitse" diye sabırsızlanıyordu. Oysa şimdi o günleri hiç unutamıyor. Yalnız kaldığı zamanlar, sokakta yürürken ***askerlik*** hayatı bir film gibi gözlerinin önünden gelip geçiveriyor.
>
> ***Askerlik*** hayatının ilk günlerini hatırlıyor, en çok. Sivil elbisesini çıkarıp ***asker elbisesi*** giydiği gün ***bölük komutanı***, arkadaşları gibi onu da berbere göndermişti. Berber, onun o güzelim uzun saçlarını kısaltmış, bıyıklarını kesmişti. Hasan sanki başka bir adam olmuştu.
>
> ***Askerlikte*** her şey değişikti. Yemekhaneye düzgün sıralar halinde gidiliyordu. Yemekhanede herkes yerine geçiyor fakat oturmuyordu. Önce yüksek sesle, hep bir ağızdan dua ediliyordu.
>
> Akşamları saat dokuzda uyuyorlar, sabahları altıda uyanıyorlardı. Hasan sivil hayata uymayan bu düzenli, bu hiç bozulmayan ***askerlik*** hayatına on, on beş günde ancak alışabilmişti. Yalnız bir şeye alışamamıştı: Zaman zaman gecenin ikisinde, üçünde ***kalk borusu*** acı acı çalardı. Bu, gece ***talimi*** var, demekti. Herkes yatağından fırlar, bir koşuşma, bir telâş başlardı. Çünkü en geç on dakika içinde toplanma yerinde olmak gerekirdi. Bu yüzden Hasan da bütün arkadaşları gibi vakit kaybetmeden giyinir, çantasını, ***tüfeğini*** alır, koşar adımlarla toplanma yerine giderdi. Hele kış aylarında, Sarıkamış'ın sıfırın altında 20, 25 dereceye kadar düşen soğuğunda bu ***talimler*** ne kadar zor olurdu!..
>
> ***Talimler, talimler, talimler... "Yat!.. Kalk!.. Sağa dön! Sola dön!.. İleri marş!.. Silah omza! Rahat! Hazır ol!.."*** sesleri hâlâ kulaklarında çınlıyor.
>
> ***Terhis*** yaklaştıkça o da bütün arkadaşları gibi ayları günleri sayıyordu: "Beş ay kaldı, iki ay kaldı, yirmi gün kaldı, beş gün kaldı..." Derken ***askerlik görevi*** bitivermişti. İşte o zaman içinde derin bir acı duymuştu. O zaman anlamıştı ki, iyi dostluklar ancak ***askerlikte*** olurmuş. ***Askerlik*** insanın hayatını düzene sokarmış. Ona doğruluğu, çalışmayı, sevmeyi, arkadaşlığı öğretirmiş. Onu yepyeni bir insan yaparmış. ***Askerlik*** gerçekten kutsalmış.
>
> ***Kışlayı*** terkettiği gün onun için unutulmaz bir gündü. Sabah erkenden uyanmış, o kadar çok alıştığı, çok sevdiği asker elbisesinin yerine yine sivil elbisesini giymişti. Sanki yeniden bambaşka bir insan olmuştu. Yüreği acıyla dolmuştu. "İnsan alıştığı yerden, alıştığı insanlardan kolay kolay ayrılamıyormuş..." diye düşünmüştü. Kahvaltıda ne yediğini ve içtiğini iyi hatırlamıyor. Kahvaltıdan sonra arkadaşlarıyla bir bir kucaklaşmış, ***Bölük komutanı*** "Helal olsun Hasan" derken yanaklarından öpmüş, "Bir ihtiyacın var mı, paran var mı?" diye sormuştu. Sonra neler olmuştu? Her şeyi parça parça hatırlıyordu: İstasyona geliş... acı bir tren sesi... Uğurlamaya gelen dostlarının "Güle güle..." sesleri... uzaktan sallanan eller, mendiller... Ayrılış...
>
> Şimdi bir kuş olsa... Uçsa gitse, ta Sarıkamış'a... Bir görse arkadaşlarını ***kışlasını***... Yatağında kim yatıyor acaba? ***Tüfeğini, matrasını*** kime verdiler ki ... (Koç ve Akça, 1978: 168)

II. Kitap, 39. derste kullanılan askerlik anıları ve kışla yaşantısı muhtevalı metinde asker, kutsal görev, askerlik, asker elbisesi, kalk borusu, talim, tüfek, terhis, kışla, bölük komutanı, yat, kalk, sağa dön, sola dön, ileri marş, silah omza, rahat, hazır ol, matara terimleri kullanılmıştır. Asker "Orduda görev yapan erden generale kadar herkes; leşker." (Türk Dil Kurumu, 2023:259). Kutsal görev "Tapınılacak veya

yolunda can verilecek derecede sevilen; kutsi, mukaddes, lahut bir kimseye veya bir kurula verilen özel amaçlı iş; misyon." (Türk Dil Kurumu, 2023:2183;1406). Askerlik "Asker olma durumu; askerlik hizmeti, bayrakaltı, vatan borcu, askerîye" (Türk Dil Kurumu, 2023:260). Asker Elbisesi "Orduda görev yapan erden generale kadar herkesin giydiği giysi." (Türk Dil Kurumu, 2023:259;1161). Kalk borusu "Bir kıtayı veya bir gemideki tayfaları uyandırmak için belirli saatte boru ile verilen işaret" (Türk Dil Kurumu, 2023:1834). Talim "Uygulamalı olarak yapılan askerlik eğitimi." (Türk Dil Kurumu, 2023:3163). Tüfek "Savaş veya avda kullanılan, uzun namlulu ateşli silah; delikli demir." (Türk Dil Kurumu, 2023:3349). Terhis "Askerlik ödevini bitirenleri ordudan bırakma" (Türk Dil Kurumu, 2023:3261). Kışla "Askerlerin toplu olarak barındıkları yapılar bütünü." (Türk Dil Kurumu, 2023:2030). Bölük Komutanı "Takımlardan oluşan, üçü veya dördü bir tabur oluşturan ve öbür birliklerin temeli sayılan birliğin başı; kumandan beyi." (Türk Dil Kurumu, 2023:611; 2085). Sağa dön " 'Sağa dön!' komutu." (Sabuncuoğlu, 2018:571). Sola dön "'Sola dön!' komutu." (Sabuncuoğlu, 2018: 392). İleri marş " 'İleri marş!' komutu." (Sabuncuoğlu, 2018: 291). Rahat "Rahat vaziyeti, askerlerin rahat duruşu alabilecekleri fakat yerlerini terk etmeyecekleri ve konuşmayacakları dinlenme durumu." (Sabuncuoğlu, 2018: 81). Hazır ol " 'Hazır ol!' komutu." (Sabuncuoğlu, 2018: 82). Matara "Asker, sporcu, yolcu vb.nin kullandığı, genellikle askısı olan, deri, metal, cam veya plastikten yapılan su kabı." (Türk Dil Kurumu, 2023:2308). Asker askerî personel adı; kutsal görev, askerlik askerî yükümlülük ve hizmet adı; asker elbisesi askerî kıyafet adı; bölük komutanı askerî ünvan adı; kalk borusu askerî uyarı ve işaret adı; talim askerî eğitim ve uygulama adı; tüfek, matara askerî teçhizat adı; terhis askerî hizmet sonu adı; kışla askerî yerleşke adı; hazır ol, rahat, nizami duruş ve bekleme pozisyonu adı; sağa dön, sola dön, ileri marş hareket biçimleri adı olarak gruplandırılabilir.

KIRK BİRİNCİ DERS/ Birinci Bölüm: "FORSA"

(Kara Memiş ünlü bir Türk kaptanıydı. Kırk yıl önce düşmanlara esir düşmüştü. Onu yirmi yıl ***forsa*** olarak çalıştırdılar. Sonra artık işe yaramaz diye, zincirlerini çözüp bir adaya çıkardılar. Köle olarak bir çiftçiye sattılar. Kara Memiş, bu çiftçinin yanında yarı aç, yarı tok on yıl çalıştı. Artık kocamıştı. Çiftçi onu serbest bırakınca boş bir kulübeye sığındı. Aradan yıllar geçti. O, her gün oğlunu ve ***vatanını*** düşünüyordu. Her gün rüyalarında Türk gemilerinin adaya yanaştığını görüyordu. Bir gün):

— Bizimkiler... Bizimkiler... diye bağırarak uyandı. Doğruldu, limana baktı. Gerçekten kalenin karşısına bir ***donanma*** gelmişti. Gemileri iyice inceledi. Sarardı, gözlerini açtı. Kalbi hızla çarpmaya başladı. Ellerini göğsüne koydu. Bunlar, Türk gemileriydi. Kıyıya yanaşıyorlardı. Gözlerine inanamadı. "Acaba yine rüya mı görüyorum" dedi. "Fakat uyanırken rüya görülür mü?" Kanaat getirmek için elini ısırdı. Yerden sivri bir taş parçası aldı, alnına vurdu. Evet, işte acısını duyuyordu, uyanıktı. Gördüğü rüya değildi. Sevinçten, hayretten dizlerinin bağı çözüldü. Hemen çöktü. Karaya çıkan ***bölükler*** ellerinde ***bayraklarımızla***, kalenin etrafına doğru ilerliyorlardı. Kırk yıllık bir beklemenin verdiği son kuvvetle davrandı. Kıyıya doğru koştu; koştu. Karaya çıkan Türk ***askerleri*** onu görünce:

— Dur... diye bağırdılar. İhtiyar durmadı cevap verdi.

— Ben Türk'üm oğullar, ben Türk'üm. ***Askerler*** onun yaklaşmasını beklediler. İhtiyar, Türklerin yanına varınca önüne ilk geleni tutup öpmeğe başladı. Gözlerinden yaşlar akıyordu. Biraz heyecanı dinince ona sordular:

— Kaç yıldır esirsin?

— Kırk.

— Nerelisin?

— Edremitli.

— Adın ne?

— Kara Memiş.

— Kaptan mıydın?

— Evet.

Bir çığlıktır koptu. "Beye haber verin, Beye haber verin" diye bağrışıyorlardı. İhtiyarın kollarına girdiler. Kuş gibi deniz kıyısına uçurdular. **Askerlerin** içinde onun hikâyelerini bilmeyen, şöhretini duymayan yoktu. Yeni elbiseler verdiler, sonra:

— Haydi, Bey'in yanına, dediler.

Kendini gemiye getiren ***askerlerle*** birlikte yürüdü. Kara palabıyıklı, ***çelik zırhlar*** giymiş iri bir adamın karşısında durdu.

— Sen Kaptan Kara Memiş misin?

— Evet.

— Aç bakayım sağ kolunu.

İhtiyar sağ kolunu açtı, gösterdi. Kolunda derin bir yara izi vardı. Bey ihtiyarın ellerine sarıldı, öpmeye başladı.

— Ben senin oğlunum, dedi.

— Turgut musun?

— Evet, Turgut'um.

İhtiyar sevincinden bayılmıştı. Ayılınca oğlu ona:

— Karaya ***cenk*** yapmaya çıkıyorum. Sen gemide rahat et, dedi. Eski kahraman kabul etmedi.

— Hayır ***cenge*** gideceğim.

— Çok ihtiyarsın, baba.

— Fakat kalbim kuvvetli.

— Vurulursun, ***vatana*** hasret gidersin.

Kara Memiş bir aslan gibi doğruldu. Duramıyordu. ***Kılıç, kalkan*** istedi. Sonra gemide sallanan ***sancağı*** göstererek:

— ***Şehit*** olursam bunu üzerime örtün. ***Vatan, bayrağın*** dalgalandığı yer değil midir? dedi. (Koç ve Akça, 1978: 186-188)

II. Kitap, 41. derste kullanılan esaret sonrası vatan sevgisi ve denizcilik mücadelesi muhtevalı metinde *forsa, vatan, donanma, bölük, bayrak, asker, çelik zırh, cenk, kılıç, kalkan, sancak, şehit terimleri* kullanılmıştır. Forsa "Gemilerde kürek çeken tutsak veya hükümlü kimse." (Türk Dil Kurumu, 2023: 1304). Vatan "Yurt." (Türk Dil Kurumu, 2023: 3472). Donanma "Belli bir amaçla kullanılan gemilerin bütünü." (Türk Dil Kurumu, 2023: 1064). Bölük "Takımlardan oluşan, üçü veya dördü bir tabur oluşturan ve öbür birliklerin temeli sayılan birlik." (Türk Dil Kurumu, 2023: 611). Bayrak "Bir milletin, belli bir topluluğun veya bir kuruluşun simgesi olarak kullanılan, renk ve biçimle özelleştirilmiş, genellikle dikdörtgen biçiminde kumaş; alem." (Türk Dil Kurumu, 2023: 451). Asker "Orduda görev yapan erden generale kadar herkes; leşker." (Türk Dil Kurumu, 2023: 259). Çelik Zırh "Su verilerek çok

sert ve esnek duruma getirilebilen, bileşiminde az miktarda karbon bulunan demir ve karbon alaşımı içeren, savaşlarda ok, kılıç, süngü vb. silahlardan korunmak için giyilen demir ve tel levhalardan yapılmış giysi; cebe." (Türk Dil Kurumu, 2023: 793; 3707). Cenk "Savaş." (Türk Dil Kurumu, 2023: 695). Kılıç "Uzun, düz veya eğri, ucu sivri, bir veya her iki yüzü keskin, kın içinde bele takılan, çelikten silah; tığ." (Türk Dil Kurumu, 2023: 2005). Kalkan "Ok, kılıç vb. nden korunmak için savaşçıların kullandığı korunmalık." (Türk Dil Kurumu, 2023: 1834). Sancak "Çoğunlukla askerî birliklere verilen yazı işlemeli, kenarları saçaklı ve gönderli bayrak." (Türk Dil Kurumu, 2023: 2844). Şehit "Kutsal bir ülkü veya inanç uğrunda ölen kimse." (Türk Dil Kurumu, 2023: 3096). Asker askerî personel adı; forsa deniz askerliğinde tutsak adı; donanma, bölük askerî birlik adı; cenk askerî mücadele adı; çelik zırh, kılıç, kalkan askerî teçhizat ve donanım adı; bayrak, sancak askerî- kültürel sembol adı; vatan askerî ve millî egemenlik alanı adı; şehit askerî ve kutsal mertebe adı olarak gruplandırılabilir.

> **KIRK İKİNCİ DERS/Birinci Bölüm: "ÖĞRENCİLERLE SÖYLEYİŞİ"**
>
> "Bir öğrenci —***İstiklâl Marşınızı*** hangisi yazdı?
>
> Öğretmen —***İstiklâl Marşımızı*** Mehmet Akif Ersoy yazdı. O. Bugün hayatta değil öldü. ***İstiklal Marşı'mızı*** hiç dinlediniz mi?
>
> Bir öğrenci — Dinledik ama bir şey anlamadık. ***Törenlerde*** söylenen bölümü anlamak isterdik." (Koç ve Akça, 1978: 200)

II. Kitap, 42. derste kullanılan millî değerler ve İstiklal Marşı muhtevalı metinde *İstiklal Marşı ve tören terimleri* kullanılmıştır. İstiklal Marşı "Mehmet Akif Ersoy'un sözlerini yazdığı, Zeki Üngör'ün bestelediği 12 Mart 1921'de Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından oy birliğiyle kabul edilen, Türkiye Cumhuriyeti'nin milli marşı." (Türk Dil Kurumu, 2023: 1746). Tören "Bir toplulukta, üyelerin belli bir olayı, kişiyi veya değeri ayırt edip sembolleştirmesi, bunların anlam ve öneminin güçlendirilmesi amaçlarıyla düzenlenen hareket dizisi; merasim." (Türk Dil Kurumu, 2023: 3322). İstiklal Marşı askerî- kültürel ve millî sembol adı; tören askerî ve resmî ritüel adı olarak gruplandırılabilir.

Askerî Metinler: Bu cilt doğrudan mesleki terminolojiye ve kışla pratiklerine odaklanan özel kitap ile öğrencileri karşılaşacakları askerî ortama zihinsel ve dilsel olarak hazırlamayı hedeflemektedir.

> **İKİNCİ DERS: "KIŞLADA İLK GÜN"**
>
> Akşam bir ***boru*** sesiyle yatıp uyumuşlar, sabah da yine ***boru*** sesiyle uyanmışlardı. ***Boru*** sesini duyar duymaz bütün arkadaşları gibi Mehmet de yatağından fırlamış, yıkanmak ve tıraş olmak üzere lavaboya koşmuştu. Sabah yoklamasına yetişebilmek için acele etmeleri gerekiyordu.

> Sabah kahvaltısından sonra, bir ***çavuş*** gelip sıraya girmelerini istemişti. Depoya gideceklerini, orada kendilerine gerekli eşyanın verileceğini söylemişti. Mehmet de diğer ***acemi erler*** gibi sıraya girmişti. Ne var ki, gerçekte karmakarışık yürüyorlardı. Ne yapsalar sıralar bozuluyor, adımlar birbirine uymuyordu. Etraftan onları seyreden ***usta erler*** kıs kıs gülüyorlardı. Düzgün yürümeleri için ***çavuşun*** bağırdı çağırmaları bir işe yaramıyordu. Mehmet, herkesin kendisine baktığını, güldüğünü sanıyor; utanıyordu.
>
> Yemekhaneden yüz metre kadar ileride bir barakanın önünde durmuşlardı. **Çavuş, acemi erleri** sırasıyla içeri çağırmış; herkese ikişer takım er elbisesi, ikişer çift potin; birer adet örme kemer, ekmek torbası ve ***matara*** vermişti. Sonra bir başka depoya gidip oradan da birer ***piyade tüfeği***, ***kütüklük***, ***kasatura*** ve ***çelik başlık*** almışlardı. Mehmet tüm arkadaşlarının kendisi gibi heyecanlı olduğunu hissetmişti. Herkes bir an önce giyinmek, ***teçhizat*** kuşanmak için sabırsızlanıyordu.
>
> Birkaç saat sonra istedikleri olmuş, elbiselerini giyip silahlarını kuşanmışlardı. Yine de usta erlere benzeyememişlerdi. Elbise de ***tüfek*** de onlarda bir başka türlü duruyordu. Onların bu halini gören bir ***onbaşı*** "Üzülmeyin, hele ***yanaşık düzen*** eğitimi başlasın, kısa sürede siz de bizim gibi olursunuz" demişti. (Koç, 1980: 13)

IV. Kitap 2. derste kullanılan askerî yaşam, hiyerarşi ve teçhizatları muhtevalı metinde *boru, usta er, çavuş, acemi er, matara, piyade tüfeği, kütüklük, kasatura, çelik başlık, teçhizat, tüfek, onbaşı, yanaşık düzen* terimleri kullanılmıştır. Boru "Borazan." (Türk Dil Kurumu, 2023: 586). Usta er "Bir zanaatı gereği gibi öğrenmiş olan ve kendi başına yapabilen rütbesiz asker; nefer." (Türk Dil Kurumu, 2023: 3397;1195). Çavuş "Onbaşıdan sonra gelen ve görevi manga komutanlığı olan erbaş." (Türk Dil Kurumu, 2023: 780). Acemi er "Askere yeni alınan ve eğitim dönemini henüz tamamlamamış er." (Türk Dil Kurumu, 2023: 14). Matara "Asker, sporcu, yolcu vb.nin kullandığı, genellikle askısı olan, deri, metal, cam veya plastikten yapılan su kabı." (Türk Dil Kurumu, 2023: 2308). Piyade tüfeği "Tüfek; esas itibarıyla yarı otomatik olarak hazırlanmış fakat otomatik şekle çevrilebilen şarjörlü, barut gazı ile işler, hava soğutmalı, 7.62 mm'lik standart NATO mermisi kullanan, omuzdan ateşlenir tipte yarı otomatik bir silah. 'M-14' olarak adlandırılır." (Sabuncuoğlu, 2018: 570). Kütüklük "İçine şarjöre geçirilmiş tüfek fişeği konulan ve palaska kayışına geçirilen kösele çanta; fişeklik." (Türk Dil Kurumu, 2023: 2209). Kasatura "Süngü gibi tüfeğin namlusu ucuna takılan veya bel kayışına asılı olarak taşınan bir bıçak türü" (Türk Dil Kurumu, 2023: 1919). Çelik Başlık "Hafif piyade silahlarının, havan ve top mermi parçalarının etkilerine karşı başı korumak için giyilen özel başlık." (Türk Dil Kurumu, 2023: 793). Teçhizat "Silah dışındaki savaş gereçleri; donatı." (Türk Dil Kurumu, 2023: 3217). Tüfek "Savaş veya avda kullanılan, uzun namlulu ateşli silah; delikli demir." (Türk Dil Kurumu, 2023: 3349). Onbaşı "On ere kumanda eden asker, erin üstündeki ilk rütbe." (Türk Dil Kurumu, 2023: 2539). Yanaşık düzen "Kişi veya araçların birbirinin yanında ve aynı hizada düzenli duruşu; yanaşık nizam." (Türk Dil Kurumu, 2023: 3529). Acemi er, usta er hizmet düzeyi adı; onbaşı, çavuş rütbe adı; tüfek,

kasatura, kütüklük, çelik başlık, matara; silah teçhizat ve donanım adı, teçhizat donanım grubu adı olarak gruplandırılabilir.

> **ÜÇÜNCÜ DERS: "MEHMET EĞİTİMDE"**
>
> Mehmet, ***askerlik*** hayatına kolaylıkla alışmıştı. İlk günler, ***gece nöbetine*** kalkmak ona da zor gelmişti. Özellikle ***parolayı*** aklında tutamıyor ya da biri ***nöbet yerine*** yaklaştığı zaman ***parola*** sormayı beceremiyordu. Bu acemilik bir hafta kadar sürmüştü. Artık ***nöbet tutmaktan***, biri yaklaştığı zaman ***parolayı*** sormaktan zevk alıyordu. ***Bölük komutanı***, gün geçtikçe, onu daha çok seviyor; her fırsatta "Seni ***çavuş kursuna*** göndereceğim, seni ***çavuş*** yapacağım." diyordu.
>
> Mehmet, artık eğitimden de hoşlanıyordu. Her sabah zamanında kalkıyor, yıkanıp tıraş oluyor; ***ekmek torbasını, matarasını, kütüklüğünü, kasaturasını, tüfeğini kuşandıktan*** sonra ***içtima yerine*** koşuyordu. Her gün onları ***eğitim alanına*** götürüyorlardı. Orada ***bölüğü***, ***takım*** ve ***mangalara*** ayırıyorlardı. Sonra ***yanaşık düzen*** eğitimi başlıyordu.
>
> İlk hafta eğitime ***tüfeksiz*** çıkmışlardı. Yalnızca ***uygun adımla*** yürümeyi, ***selam verip almayı; sağa, sola ve geriye dönüşleri, esas duruşu*** öğrenmişlerdi. Sonraki haftalarda bu hareketleri silahlı olarak yapmaya başlamışlardı. Bu çalışmalar sabahtan akşama kadar sürüyordu. Hatta kimi geceler Mehmet rüyasında bile ***komut*** veriyordu: ***"Rahat!..Hazrol!... Sağa dön!... İleri marş!..."***, ***"Göz, gez, arpacık...ateş!..."***
>
> Kışlaya geldiklerinde ***posta eri*** "Mehmet, mektup!" diye seslenince dünyalar onun olmuştu. Yorgunluğunu, ayağının şişini, her şeyi unutmuş; ailesinden gelen mektubu sevinçle, heyecanla okumaya başlamıştı. O gece, Mehmet hep köyünü, karısını, çocuğunu, anacığını düşünmüştü. Mektuptan yaylaya çıktıklarını öğrenmişti. Mehmet ilk kez bu yıl yaylaya gidemeyecekti. O serin gecelerde, ***çadırında*** yorganına bürünüp yatarken çamların uğultusunu, kuş seslerini dinleyemeyecekti. (Koç, 1980: 23-24)

IV. Kitap, 3. derste kullanılan Mehmet'in askerlik hayatı ve temel askerî eğitim muhtevalı metinde *askerlik, gece nöbeti, parola, bölük komutanı, çavuş kursu, nöbet yeri, nöbet tutmak, çavuş, ekmek torbası, matara, kütüklük, kasatura, tüfek, kuşanmak, içtima yeri, eğitim alanı, bölük, takım, manga, yanaşık düzen, uygun adım, selamlama, dönüş, esas duruş, komut, rahat, hazır ol, ileri marş, göz, gez, arpacık, ateş, posta eri, çadır* terimleri kullanılmıştır. Askerlik "Asker olma durumu; askerlik hizmeti, bayrakaltı, vatan borcu, askerîye." (Türk Dil Kurumu, 2023: 260). Gece Nöbeti "Akşamdan sonra başlayan ve gün ağarıncaya kadar geçen zaman diliminde sıra ile belirli süre bir yeri bekleme işi." (Türk Dil Kurumu, 2023: 1333;2503). Parola "Askerlerin birbirlerini tanımalarını sağlayan ve kendi aralarında önceden kararlaştırdıkları kelime veya söz." (Türk Dil Kurumu, 2023: 2658). Bölük Komutanı "Takımlardan oluşan, üçü veya dördü bir tabur oluşturan ve öbür birliklerin temeli sayılan birliğin başı; kumandan beyi." Çavuş kursu "Onbaşıdan sonra gelen ve görevi manga komutanlığı olan erbaşın katıldığı resmî ve özel kuruluşlarca belirli konuda bilgi, beceri ve davranış kazandırmak amacıyla düzenlenen derslere dayanan ve belli bir süresi olan eğitim etkinliği." (Türk Dil Kurumu, 2023: 611;2085). Nöbet yeri "Karakol, nöbet yeri, bir muhafız ya da nöbetçinin sorumlu olduğu bölge." (Sabuncuoğlu, 2018: 513). Nöbet tutmak "asker, polis vb. bir yeri, bir kimseyi, bir aracı gözetlemek, korumak gibi amaçlarla

bulunduğu yerden belli bir süre ayrılmamak." (Türk Dil Kurumu, 2023: 2503). Çavuş "Onbaşıdan sonra gelen ve görevi manga komutanlığı olan erbaş" (Türk Dil Kurumu, 2023: 780). Ekmek torbası "Yan torbası." (Sabuncuoğlu, 2018: 268). Matara "Asker, sporcu, yolcu vb.nin kullandığı, genellikle askısı olan, deri, metal, cam veya plastikten yapılan su kabı." (Türk Dil Kurumu, 2023: 2308). Kütüklük "İçine şarjöre geçirilmiş tüfek fişeği konulan ve palaska kayışına geçirilen kösele çanta; fişeklik." (Türk Dil Kurumu, 2023: 2209). Kasatura "Süngü gibi tüfeğin namlusu ucuna takılan veya bel kayışına asılı olarak taşınan bir bıçak türü" (Türk Dil Kurumu, 2023: 1919). Tüfek "Savaş veya avda kullanılan, uzun namlulu ateşli silah; delikli demir." (Türk Dil Kurumu, 2023: 3349). Kuşanmak "Beline kuşak, kılıç, kemer vb. şeyler bağlamak; takmak." (Türk Dil Kurumu, 2023: 2179). İçtima "Askerlerin silahlı ve donatılmış olarak toplanmaları." (Türk Dil Kurumu, 2023: 1655). Eğitim alanı "Günün belirli saatlerinde silah ve beden eğitimi yapılan yer; talimhane." (Türk Dil Kurumu, 2023: 1137). Bölük "Takımlardan oluşan, üçü veya dördü bir tabur oluşturan ve öbür birliklerin temeli sayılan birlik." (Türk Dil Kurumu, 2023: 611). Takım "Bölüğü oluşturan birliklerden her biri." (Türk Dil Kurumu, 2023: 3155). Manga "On kişilik asker birliği." (Türk Dil Kurumu, 2023: 2288). Yanaşık düzen "Kişi veya araçların birbirinin yanında ve aynı hizada düzenli duruşu; yanaşık nizam." (Türk Dil Kurumu, 2023: 3529). Uygun Adım "Adım atışta birliği gerektiren, grup olarak yapılan bir yürüyüş türü." (Türk Dil Kurumu, 2023: 3411). Selamlama "1. Üst rütbeli bir kişiye, bir bayrağa veya yüksek bir makam sahibine vs.ye gösterilen saygı. 2. Selam vaziyeti; bayrak veya elin, talimnamede tanımlanan şekilde selamlama vaziyeti." (Sabuncuoğlu, 2018: 580). Dönüş "Herhangi bir tarafa cephe almak için yapılan dönüş." (Sabuncuoğlu, 2018: 263). Esas duruş **"**Dimdik, kımıldamaksızın durma; esas vaziyet." (Türk Dil Kurumu, 2023: 1206). Komut "Askerlere, izcilere, öğrencilere beden eğitimi çalışmalarında veya bir tören sırasında bir durumdan başka bir duruma geçmeleri için verilen emir." (Türk Dil Kurumu, 2023: 2085). Rahat "Rahat vaziyeti, askerlerin rahat duruşu alabilecekleri fakat yerlerini terk etmeyecekleri ve konuşmayacakları dinlenme durumu." (Sabuncuoğlu, 2018: 81). Hazır ol " 'Hazır ol!' komutu." (Sabuncuoğlu, 2018: 82). İleri marş "'İleri marş!' komutu." (Sabuncuoğlu, 2018: 291). Göz "Delik, boşluk." (Türk Dil Kurumu, 2023: 1417). Gez "Gez, nişangâh." (Sabuncuoğlu, 2018: 90). Arpacık "Tüfek, tabanca vb. ateşli silahlarda namlunun en ileri bölümünde bulunan ve nişan alırken gezle birlikte göz ile hedef arasında aynı çizgi üzerine getirilen küçük çıkıntı." (Türk Dil Kurumu, 2023: 241). Gez göz arpacık "Tüfekle yapılan atışlarda daha iyi nişan almak için kullanılan bir ifade." (Türk Dil Kurumu, 2023: 1370). Ateş "Batarya veya silah mevzi bölgesini uyarmak ve müteakip

haberin bir ateş isteği olacağını belirtmek için verilen emir.” (Sabuncuoğlu, 2018: 274). Posta eri “Bir yere gelen veya bir yerden gönderilen mektup ve emanetlerin tümüyle görevli rütbesiz asker; nefer.” (Türk Dil Kurumu, 2023: 2725;1195). Çadır “Keçe, deri kıl dokuma, sık dokunmuş kalın bez veya plastik maddelerden yapılarak, direklerle tutturulan, taşınabilir barınak.” (Türk Dil Kurumu, 2023: 742). Manga, takım, bölük birlik seviyeleri adı; askerlik genel askerî statü adı; çavuş rütbe adı; bölük komutanı askerî ünvan adı; posta eri hizmet personeli adı; tüfek, kasatura, kütüklük, kuşanmak, matara, ekmek torbası, çadır; silah teçhizat ve donanım adı; yanaşık düzen, komut sevk ve idare kuralı adı; esas duruş, hazır ol, rahat, nizami duruş ve bekleme pozisyonu adı; çavuş kursu askerî eğitim adı; uygun adım, ileri marş, dönüş intikal ve hareket biçimleri adı; göz, gez, arpacık nişan esasları adı; selamlama askerî protokol adı; nöbet tutmak, gece nöbeti, parola emniyet hizmetleri ve güvenliği adı; gez, ateş atış terimleri adı; içtima yeri, nöbet yeri, eğitim alanı; mekân adı olarak gruplandırılabilir.

> **ÜÇÜNCÜ DERS/ ALIŞTIRMALAR “Alıştırma: 4”**
>
> Aşağıdaki cümlelerde bulunan durum eklerinin altını çiziniz:
>
> Mehmet, ***askerlik*** *hayatına* kolaylıkla alışmıştı. İlk günler, ***gece nöbetine*** kalkmak ona zor geliyordu. Özellikle ***parolayı*** aklında tutamıyor, ya da biri **nöbet yerine** yaklaştığı zaman ***parola*** sormayı unutuyordu. Bu acemilik bir hafta kadar sürmüştü. Artık ***nöbet tutmaktan***, biri yaklaştığı zaman ***parolayı*** sormaktan zevk alıyordu. (Koç, 1980:30)

IV. Kitap, 3. derste kullanılan alıştırmalar bölümünde Mehmet’in askerlik hayatı ve temel askerî eğitim muhtevalı metinde *askerlik, gece nöbeti, parola, nöbet yeri, nöbet tutmak* terimleri kullanılmıştır. Askerlik “Asker olma durumu; askerlik hizmeti, bayrakaltı, vatan borcu, askerîye.” (Türk Dil Kurumu, 2023: 260). Gece nöbeti “Akşamdan sonra başlayan ve gün ağarıncaya kadar geçen zaman diliminde sıra ile belirli süre bir yeri bekleme işi” (Türk Dil Kurumu, 2023: 1333;2503). Parola “Askerlerin birbirlerini tanımalarını sağlayan ve kendi aralarında önceden kararlaştırdıkları kelime veya söz.” (Türk Dil Kurumu, 2023: 2658). Nöbet yeri “Karakol, nöbet yeri, bir muhafız ya da nöbetçinin sorumlu olduğu bölge.” (Sabuncuoğlu, 2018: 513). Nöbet tutmak “asker, polis vb. bir yeri, bir kimseyi, bir aracı gözetlemek, korumak gibi amaçlarla bulunduğu yerden belli bir süre ayrılmamak.” (Türk Dil Kurumu, 2023: 2503). Askerlik genel askerî statü adı; nöbet tutmak, gece nöbeti, parola emniyet hizmetleri ve güvenliği adı; nöbet yeri mekân adı olarak gruplandırılabilir.

3. Tartışma

Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminin özel amaçlı dil öğretimi alt dalına giren askerî Türkçe öğretimi, hata payı olmayan ve hassasiyet gerektiren bir alanı temsil etmektedir. Bu hususta incelenen *Yabancılar İçin Temel Türkçe I-II-III-IV* öğretim seti, yayımlandığı dönem itibarıyla askerî terminolojinin misafir askerî personele aktarılmasında sistematik ve sarmal bir model sunması bakımından önemlidir.

Öğretim setindeki sarmal program yapısı incelendiğinde, terimlerin somuttan soyuta, basitten karmaşığa giden sarmal bir yapıda kurgulandığı görülmektedir. İlk ciltlerdeki rütbeler ve mekanlar, sonraki ciltlerde operasyonel terimlere ve stratejik kavramlara evrilmektedir. Askerî terminoloji öğretimi gibi özgül bir alanda, öğretim setlerinin başarısı bu temel ilkelere ne derecede uyulduğuyla doğrudan ilişkilidir. Öğretim materyallerinin bu temel ilkelere uyun olarak düzenlenmesi, karmaşık dil yapılarının ve yeni kavramların adım adım, öğrencinin seviyesine uygun bir şekilde edinilmesini kolaylaştırmaktadır (Demir, 2025).

Birinci ve ikinci ciltte günlük sosyal hayatla harmanlanarak sunulan sınırlı sayıdaki askerî terim, dördüncü cilt olan *Yabancılar İçin Türkçe Askerî Metinler* kitabına gelindiğinde yerini yoğun ve teknik bir jargon silsilesine bırakmaktadır. Sarmal yapının öğrenme sürecine destekleyici niteliğine karşın, üniteler arasındaki geçişlerde ve kitapların genelinde askerî metinlerin, terimlerin dağılımı niceliksel bir dengesizlik göstermektedir. Bu durumun dengelenmesi gerekmektedir.

Dördüncü ciltte terimlerin, "Resimlerle Açıklama" bölümlerinde görsellerle desteklenerek sunulması, somutlaştırma ilkesine son derece uygun bir tasarımdır. İlk iki ciltte görsel kullanımının yetersiz olması, soyut askerî kavramların zihinde canlandırılmasını güçleştirmektedir.

Son olarak, ünitelerin sonunda yer alan Türkçe, Arapça ve İngilizce olmak üzere üç dilli karşılıkların yer aldığı sözlük bölümleri bulunmaktadır. O dönem eğitim alan personelin heterojen yapısı için bir çözüm olarak sunulmuş olsa da üç dilli sözlük kullanımı, öğrenicinin ana dil bağımlılığını artırabilir. Bu durum, misafir askerî personelin operasyonel ortamlarda veya kışla içi iletişimde hedef dilde doğrudan kararlar almasını geciktirebilir. Dil öğretiminde temel amacın, dili kurallar zinciri veya kelime listelerinden ibaret görmek yerine; onu bilişsel ve sosyal gelişimi desteleyen bir iletişim aracı olarak yapılandırmak ve içselleştirmek olduğu unutulmamalıdır (Uçak, 2016; Yıldırım, 2020). Sözlük kısımlarının bağlamsal tanımlarla ve resimlerle desteklenerek tek dilli (Türkçe) açıklamalarla zenginleştirilmesi dil edinimini kolaylaştıracaktır.

4. Sonuç ve Öneriler

Yabancılar İçin Temel Türkçe I-II-III-IV öğretim seti Özel Amaçlı Dil Öğretimi (ÖADÖ) ve askerî terminoloji aktarımı yönünden bütüncül bir doküman incelemesine tabi tutulmuştur. Elde edilen veriler söz konusu materyalin tarihsel süreçte kurumsal düzeyde çok önemli bir boşluğu doldurduğunu, sistematik ve aşamalı bir terminoloji öğretim yapısına sahip olduğunu ortaya koymaktadır. TSK bünyesinde misafir askerî personele yönelik dil öğretiminin, rastgele bir içerik sunumundan ziyade, metodolojik temellere dayalı ve aşamalı bir yapıya sahip olduğu görülmektedir.

Çalışma sonucunda, öğretim setinin *Temel Türkçe I* ve *Temel Türkçe II* kitaplarında askerî terminolojinin somuttan soyuta, kışla yaşantısı rutinlerinden millî tarihî ve edebî değerlere doğru genişleyen bir zeminde inşa edildiği görülmektedir. III. Cilt *Öğretmen Kitabı* ise dil bilgisi yapılarının ve söz varlığının rastgele değil, bağlamdan hareketle işlenmesi gerektiğini gösteren kılavuz işlevi görmektedir. IV. Cilt olan *Askerî Metinler* kitabı ise doğrudan alan dilini ele almıştır. Bu ciltte terimlerin ve metin içi bağlamların "Resimlerle Açıklama" bölümlerindeki görsellerle desteklenerek sunulması, somutlaştırma ilkesi bakımından meslekî söz varlığı edinimini üst seviyeye çıkaran bir öncü bir materyal tasarımı sunmaktadır. Bulgular kısmında yer alan veriler doğrultusunda öğretim setinin sadece dil becerilerini geliştirmeyi amaçlamadığı; aynı zamanda misafir askerî personelin Türk kültürü, askerî kültür, hiyerarşi ve disiplin anlayışıyla bütünleştiren kültürel uyum aracı işlevi gördüğü sonucuna varılmıştır.

Elde edilen bu somut sonuçlar ışığında hem günümüz Türkçe öğretim materyallerini geliştirmesinde hem de gelecekteki akademik araştırmalara yön vermek adına şu öneriler sunulabilir:

1. Tarihsel süreçte önemli bir boşluğu dolduran bu öncül öğretim setinin "netlik, görsel destek, bağlamsal ve somuttan soyuta" ilkelerinden hareketle; iletişimsel dil yöntemlerine ve dijital materyal teknolojilerine uyarlanmış yeni nesil "Askerî Türkçe Öğretim Setleri" ve uluslararası standartlarda terminoloji veri tabanları tasarlanabilir.
2. Mevcut araştırma, metodolojik olarak basılı materyalin doküman analizi ile sınırlandırıldığından, sonraki çalışmalarda askerî kurumlarda görev yapan öğrencilerin sınıf içi uygulamaları, öğretmen kılavuz kitabının günümüz kışla ihtiyaçlarına

yeterlilik düzeyi ve misafir askerî personelin bu materyal karşısındaki dil edinim performansları incelenebilir.

5. Kısaltmalar

MAP: Misafir Askerî Personel

MAÖ: Misafir Askerî Öğrenci

MSÜ: Millî Savunma Üniversitesi

ÖADÖ: Özel Amaçlı Dil Öğretimi

Öğ.: Öğretmen

TSK: Türk Silahlı Kuvvetleri

Yb.: Yarbay

Kaynakça

Çakmak, C. (2015). Yabancılara Türkçe öğretiminin tarihçesine genel bir bakış denemesi. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *4*(2), 167-182. https://izlik.org/JA65DB25XG

Demir, T. (2025). Dil öğretim seti tasarım unsurları ve ilkeleri. M. Memiş (Ed.), *Yabancılara Türkçe öğretim setlerini inceleme kılavuzu* içinde (s.1-29). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Fidan, D. ve Arat, E. (2023). *Yabancı uyruklu askerlere Türkçe öğretimi: Üçdilli askerî terimler sözlüğü (Türkçe -Arapça -İngilizce) ve ders materyali*. E. Bozok, A. M. Şahin, U. Işık, M. Yıldız ve H. Körpe (Ed.), *Türk harp dili ve edebiyatı sempozyumu bildiri kitabı* içinde (s. 125-143). Ankara: Millî Savunma Üniversitesi Yayınları.

Güleç, F. (2022). Özel amaçlı dil öğretimi: Misafir askerî personele Türkçe öğretimi Örneği. *Edebiyat Bilimleri*, *1*(1), 65-89.

Işık, U. (2024). Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Askerî Komutlar. *Bezgek Yabancılara Türkçe Öğretimi Dergisi*, 3(4), 298-308.

Karataş, Z. (2015). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. *Sosyal Hizmet E-Dergi (Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi)*, 1(1), 62-80.

Koç, N. (1978). *Yabancılar için temel Türkçe III* (1. Baskı). Ankara: Genelkurmay Basımevi.

Koç, N. (1980). *Yabancılar için temel Türkçe askerî metinler* (1. Baskı). Ankara: Genelkurmay Basımevi.

Koç, N. ve Akça, M. (1977). *Yabancılar için temel Türkçe II* (1. Baskı). Ankara: Genelkurmay Basımevi.

Koç, N. ve Akça, M. (1979). *Yabancılar için temel Türkçe I* (2. Baskı). Ankara: Genelkurmay Basımevi.

Maden, S., ve Kızıltaş, M. (2019). Türkçe öğretiminin tarihsel gelişimiyle ilgili bir kaynakça denemesi. *Uluslararası Eğitim Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 5(3), 119-135. https: //izlik.org/JA22CZ85TW

Sabuncuoğlu, N. (2018). *Ansiklopedik askerî terimler sözlüğü (İngilizce- Türkçe)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Sak, R., Şahin Sak, İ. T., Öneren Şendil, Ç., ve Nas, E. (2021). Bir araştırma yöntemi olarak doküman analizi. Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi, 4(1), 227-256. https: //doi.org/10.33400/kuje.843306

T.C. Genelkurmay Başkanlığı. (2008). *Türkçe- İngilizce müşterek askerî terimler sözlüğü (MS 76-6 (A))*. Ankara: Genelkurmay Başkanlığı.

Taştekin, A. (2017). Türk Silahlı Kuvvetlerinin uygulamaları bağlamında anadili Türkçe olmayanlara Türkçe öğretimi. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, *3*(1), 171-183.

Türk Dil Kurumu. (2023). *Türkçe sözlük* (12. Baskı). Ankara: TDK Yayınları.

Uçak, S. (2016). Dil Öğrenimi ve edinimi üzerine bir tartışma. *Aydın TÖMER Dergisi*, 1(1), 65-79.

Yıldırım, H. Ç. (2021). Türkçe öğrenme ve öğretim yaklaşımları. F. Temizyürek ve T. Türkben (Ed.), *Türkçe öğretimine genel bir bakış el kitabı* içinde (s. 345-381). Ankara: Pegem Akademi. https: //doi.org/10.14527/9786257676014

Extended Abstract

This study examines the teaching of Turkish as a foreign language within the field of specialized language instruction (SLI), specifically focusing on military Turkish instruction, and evaluates the pioneering instructional materials developed for this purpose in terms of terminology and instructional contexts. Today, the Turkish preparatory training and academic processes for officer and non-commissioned officer candidates from allied countries are conducted at historical and institutional centers such as the School of Foreign Languages at the National Defense University (MSÜ), the Army War College, and the Kuleli Campus. The goal is for students to achieve a minimum B2 level of language proficiency. In the culture of the Turkish Armed Forces (TSK), this group is addressed not as "foreigners" but as "guests," reflecting diplomatic courtesy and an awareness of alliance. Military Turkish instruction is inherently based on a communication model that is clear, understandable, and has zero tolerance for errors. The skills the student acquires in the target language must not only enable them to communicate in a social setting but also ensure they can correctly interpret commands on a battlefield, use their equipment properly, and fully implement safety measures. For this reason, Military Turkish instruction is a teaching method whose boundaries are entirely defined by the learner's needs, encompassing vocabulary and structures specifically selected for a particular discipline. For many years at the institutional level, the Turkish Armed Forces have employed the "Eclectic Method" in language education, emphasizing the coordinated development of the four core language skills: listening, reading, speaking, and writing. With the implementation order published on March 31, 2014, the approach shifted away from the theoretical memorization of grammar rules toward a "Comprehension-Focused Learning" model that prioritizes "receptive skills" such as reading and listening.

This study serves as a preliminary review for a master's thesis currently in preparation. The "Basic Turkish for Foreigners I-II-III -IV, prepared between 1978 and 1980 by Instructors Lieutenant Colonel Nurettin Koç and Lieutenant Colonel Mesut Akça of the Turkish Language Department at the Armed Forces Intelligence and Language School, holds great academic and historical significance as a pioneering work systematically prepared in its field. The set consists of four volumes that complement one another. While the first two volumes (Basic Turkish I and II) provide the foundation for daily communication; the third volume (Teacher's Manual) offers methodological guidance to instructors managing the process; and the fourth volume (Military Texts) focuses entirely on technical and operational military jargon. Each lesson (unit) in the set is designed in four stages: a reading passage, a

grammar presentation, a reinforcement text, and exercises; at the end of each unit, there are trilingual Turkish-Arabic-English dictionaries. A qualitative content and document analysis conducted on the Basic Turkish for Foreigners set demonstrates that the material does not present military terminology randomly or in a haphazard manner; rather, it adopts a spiral instructional design that takes the learner's cognitive capacity into account, progressing from the concrete to the abstract, from the individual environment to military strategy, and from theory to barracks practice. Volumes 1 and 2, Basic Turkish I and Basic Turkish II, are textbooks designed to develop the basic language skills and vocabulary that visiting military students can use in daily communication. Volume 3, Basic Turkish III (Teacher's Guide), serves as a guide offering methodological explanations and lesson planning suggestions for teachers. The fourth volume, Basic Turkish Military Texts, consists of texts and terms directly based on military terminology. This ensures that students are introduced to field-specific vocabulary. Designed to meet the language needs of the target audience-visiting military personnel-it is structured at the lesson (unit) level. In terms of its overall structure, the teaching set combines both basic language instruction and vocational training under one roof.

In the teaching set, the instruction of military terminology is presented through a multi-stage content design that blends daily life and military discipline, rather than relying on rote vocabulary memorization. Each lesson (unit) in the teaching set consists of four core sections that support one another: The first section features an original text relevant to the theme, designed to develop reading and comprehension skills. The second section includes grammar structures directly related to this reading text and exercises designed to reinforce what has been learned. The third section typically presents a second reading text related to the previous theme, thereby expanding the student's vocabulary and, consequently, their understanding of context. The fourth section contains various exercises aimed at reinforcing the vocabulary and grammar content learned. At the end of each lesson (unit), there is a "New Words" section containing the vocabulary covered in that lesson. This section provides the Turkish, Arabic, and English equivalents of the words. This structure demonstrates a learner-centered design that allows students to track their own learning process. At the end of the book, there is an index listing all the terms used in the instructional process in alphabetical order. The physical ranks and locations covered in the first volumes evolve into operational terms and strategic concepts in the subsequent volumes. While the spiral structure is effective, the transition between units sometimes shows sudden spikes in terminological density that can

increase the learner's cognitive load. This situation needs to be balanced. The grammar, reading, and exercise sections are designed to support one another. Each unit concludes with "New Words" and exercise sections that allow for review of the vocabulary acquired. In the fourth volume, the presentation of terms in the "Illustrated Explanations" sections, supported by visuals, aligns with the principle of concretization. The extremely limited use of visuals in the first two volumes makes it difficult to visualize abstract military concepts in the mind. New-generation materials should incorporate enriched visual and multimedia elements. At the end of each unit, there are glossary sections containing trilingual entries in Turkish, Arabic, and English. The use of a trilingual glossary may increase the learner's reliance on their native language. Enriching the glossary sections with monolingual (Turkish) explanations, supported by contextual definitions and illustrations, will facilitate language acquisition. The compilation, classification, and examination of the presentation formats of the military terms used in the instructional set will contribute to the creation of the terminological database required for the thesis. In this regard, the work can be evaluated both as a historical document and as a material providing data for research. An analysis of the book's instructional approach will shed light on the instructional model or recommendations to be developed in the thesis. Building on this material, which was prepared based on traditional methods, it will be possible to discuss how military terminology instruction can be made more effective using contemporary communicative language teaching methods. The fact that this work has not been sufficiently studied in the field literature is an element that enhances the thesis's level of originality. Consequently, this source will contribute both to shaping the theoretical framework of the research and to obtaining concrete data in the practical dimension.

In light of these concrete findings, the following recommendations can be made to guide both the development of contemporary Turkish teaching materials and future academic research: Building on the principles of "clarity, visual support, and a contextual approach from the concrete to the abstract" of this pioneering instructional set, which fills a significant gap in the historical process, new-generation "Military Turkish Instructional Sets" adapted to communicative language teaching methods and digital material technologies, as well as terminology databases meeting international standards, can be designed. Since the current research is methodologically limited to the analysis of printed materials regarding military terminology and instruction, future studies could examine the in-class applications of students serving in military institutions, the adequacy of the teacher's guidebook for today's barracks

needs, and the language acquisition performance of visiting military personnel with this material.

KÂŞGARLI MAHMUD

DİL VE EDEBİYAT DERGİSİ

KÂŞGARLI MAHMUD JOURNAL OF LANGUAGE AND LITERATURE

Cilt 2 Sayı 3 (2026)

Funda TOPRAK, *ALİ ŞİR NEVÂYÎ İNCELEMELERİ*, 2026

Erkan KIZILARSLAN

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dilli ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Doktora Öğrencisi, E-posta: erkankizilarslan@yahoo.com, ORCID: 0000-0003-2628-9044

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 28.05.2026

Kabul Tarihi: 30.05.2026

Yayın Tarihi: 30.06.2026

Atıf

Kızılarslan, E. (2025). Funda TOPRAK, Ali Şir Nevayî İncelemeleri, 2026. *Kâşgarlı Mahmud Dil ve Edebiyat Dergisi*, *2*(3), 47-52.

Çağatay Türkçesi temsilcilerinden Ali Şir Nevâyî (1441-1501), Türk edebiyatının en büyük şairlerinden birisidir. Eserlerinde Arapça, Farsça ve Türkçe ihtisasını ustalıkla kullanan Nevâyî, bilhassa zengin Türkçe terminolojisiyle[1] öne çıkmaktadır. Hayatı boyunca otuza yakın eser kaleme almış velût bir şair olan Nevâyî, çeşitli çalışmalara konu olmuş; eserlerini irdelemek ve anlamak için çok sayıda sözlük, kitap, makale vb. çalışmalar ortaya konmuştur. Bu çalışmaların bir yenisi Prof. Dr. Funda TOPRAK'ın kaleminden çıkan *Ali Şir Nevâyî İncelemeleri*[2] adlı kitaptır.

Bir ön söz ve dokuz ana bölümden oluşan kitapta, Nevâyî'nin çeşitli başlıklarda şiirlerinden örneklere yer verilmiştir. Bu şiirler, Türkiye Türkçesine çevrilmiş ve kapsamlı açıklamalarla ele alınmıştır. Ayrıca bu kitap, Toprak'ın Ali Şir Nevâyî eserlerinin muhtevasını irdelediği ikinci kitap olarak karşımıza çıkmaktadır.[3]

[1]Nevâyî, kendi döneminin ünlü şair ve yazarları ile kıyaslandığında Cervantes 18 bin, Shakespeare 20 bin, Puşkin 21 bin sözcükle eserlerini yazarken o, 26 bini tekrarlanmayan 1 milyon 328 bin sözcükle eserlerini ortaya koymuştur (Kaya, A. (2012). Türk Dünyasını Kalemiyle Birleştiren Şair Ali Şir Nevai (1441-1501). https://www.tyb.org.tr/doc-dr-abdulvahap-karadan-sair-ali-sir-nevai-5825h.htm Erişim tarihi: 25.05.2026)

[2] Toprak, F. (2026). *Ali Şir Nevâyî İncelemeleri.* Konya: Palet Yayınları.

[3]Ayrıca bk. Toprak, F. (2021). *Tasavvufî ve Edebî Yönleriyle Ali Şir Nevâyî*. Ankara: Akçağ Yayınları, 396 s. ISBN: 9786053426912.

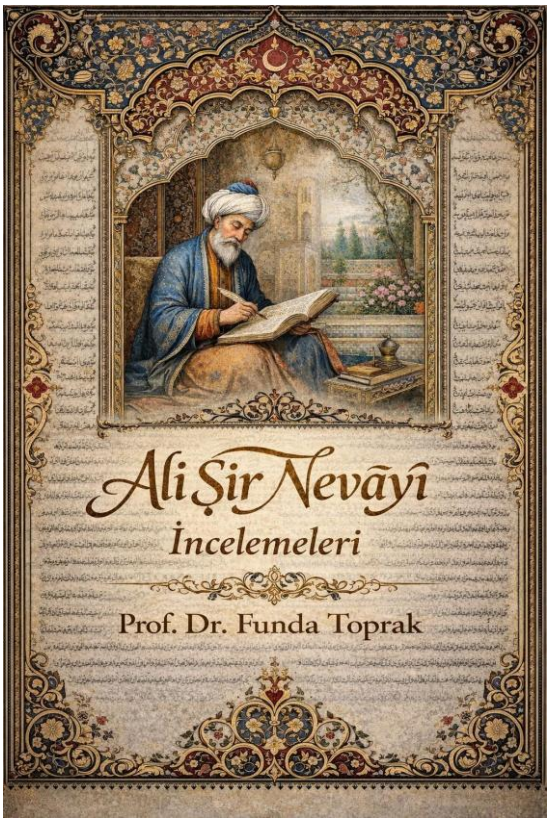

Ali Şir Nevâyî İncelemeleri, 375 sayfadan meydana gelen ve toplam dokuz ana bölümle ele alınmış bir kitaptır. Eserde ilk bölümde Allah için kullanılan sıfatlara ve tanımlamalara değinilmiş, ikinci bölümde ise Hz. Muhammed ile ilgili konulara yer verilmiştir. Diğer bölümlerin muhtevası, Nevâyî'nin şiirlerinde ustalıkla kullandığı çeşitli temalar üzerine yapılan tespitler ve incelemelerden oluşmuştur. Toprak, kitapta işlediği konuları tasnif ederken özgün bir sınıflandırma yapmış, her ana bölüm için ayrıntılı alt başlıklar altında beyitleri titizlikle irdelemiştir. Eserin bölümlerinde kullandığı sıralamada da ilk bölüme Allah'ı, ikinci bölüme Hz. Muhammed'i daha sonraki bölümler için de Nevâyî'yi yerleştirerek bir sıralama yapması bu yönüyle dikkat çekicidir.

"Ali Şir Nevâyî'de Allah'ı (c.c.) anlatan tanım ve sıfatlar"a yer verilen birinci bölümde (s.17-43) öncelikle Allah'ın "ẖaliḳ" olması, her şeyin ezeli ve ebedî olması, her şeyin belirleyicisi olması vasıfları çeşitli başlıklarla incelenmiştir. Bu bölümde Toprak, Allah'ın esmayıhüsna olan sıfatlarına değil, Nevâyî'nin kullandığı diğer adlandırmalara yer vermiş, "yaratıcılık" sıfatına uygun olarak tespit ettiği; mimar, ressam, heykeltıraş, nakkaş, kâtip, kilk, meşşata, musavvir vb. sözcükler üzerinden beyitleri yorumlamıştır.

Toprak'ın, bu bölüm için *Bedāyi'u'l-Vasat*'tan yer verdiği *cümle eşyāga boldum 'āşık u āşüfte-hāl / 'ālem ü ādem yüzin çün kıldı mir'ātü'l- cemal "*bütün yarattığın varlıklara âşık ve hayran oldum çünkü sen kâinatı ve insanın yüzünü kendi güzelliğinin aynası eyledin" (s.21) beyti, Allah'ın "yaratıcılık" sıfatına uygun olarak yeryüzündeki her şeyde bir yansıma olarak görüldüğünün örneğidir.

Hz. Muhammed'e ayrılmış olan ikinci bölüm (s. 45-90), Hz. Muhammed'e övgüler ve onun mucizelerine yer verilmesinin yanı sıra onun diğer peygamberlerle karşılaştırılmasını da konu edinmiştir. Ayrıca Nevâyî'nin, Hz. Muhammed'den şefaat dilemesi, ölümü ve ona olan özlemi de ele alınmıştır. Toprak, Nevâyî'nin de şiirlerinde bu sıralamayı kullandığını belirtmiştir. Öte yandan bu bölümdeki örnekleri Nevâyî'nin naatları dışındaki naat nitelikli

gazellerden seçmiş ve Nevâyî'nin, Hz. Muhammed'den bahsederken "tatlı sözlü" ve "güzel yüzlü" ifadelerini sıklıkla kullanması üzerinde durmuştur.

Toprak'ın, *Tasavvufî ve Edebî Yönleriyle Ali Şir Nevâyî* (2021) adlı eserinde geniş bir yer tutan metaforlar, bu kitapta da üçüncü bölümde (s.93-156) çeşitli başlıklar altında incelenmiştir. Nevâyî'nin ustalıkla işlediği metaforik kullanımlara ve benzetmelere kapsamlı bir yer ayrılmıştır. Nevâyî'nin bitki ve hayvanlar, dinî unsurlar ve mitolojik ögeler, doğa olayları ve kozmoloji, avcılık ve savaş gibi konuları üzerinden onun "hayal ustalığı" irdelenmiştir.

Doğa olayları ile ilgili bir örnek olarak *Ālî Şîr Nevâyî İlk Divān*'dan alınan, *berkimesʿālemde yüz koymıştur āhım dınşerer / raʿd imes gerdûnga çırmanmış figanımdın sadā* "kâinattaki şimşek değil ahımın kıvılcımları yere düşmüştür, gök gürültüsü değil dünyaya dolanmış feryadımın sesidir" (s. 97) beyti verilmiştir. Beyitte gök gürültüsü ile birlikte gökteki elektrik boşalması olan şimşek ile aşığın içinde yaşadığı güçlü duygudan sonra çektiği "âh"ın karşılaştırılması yapılmıştır. Nevâyî'nin bu gibi çeşitli konularda kullandığı metaforlar, yazar tarafından tespit edilmiş ve kapsamlı bir şekilde irdelenmiştir.

Dördüncü bölüm (s.159-187), Nevâyî'nin şiirlerindeki "delilik" kavramı üzerinedir. "İnsan neden delirir, deliliğin sebepleri nelerdir, deliliğin özellikleri ve toplumdaki yeri nedir?" gibi sorulara değinen Toprak, Nevâyî'nin deliliğe yaptığı övgülere ve akıl ile ilişkisi üzerine de incelemelerde bulunmuştur. Ayrıca Nevâyî'nin özellikle *tilbe, cünun, Mecnūn* ve *dīvāne* sözcüklerine yer vererek deliliği ele aldığını belirtmiştir. Akli melekelerini yitirme olarak tanımlanan bu olayın müsebbibinin aşk veya efsun olduğu da vurgulanmıştır.

Nevâyî'nin anlam yoğunluğunu sağlamak için kullandığı zıtlıklara ise beşinci bölümde (s.189-212)yer verilmiştir. Toprak, *Tasavvufî ve Edebî Yönleriyle Ali Şir Nevâyî* (2021) adlı eserinde de kapsamlı bir şekilde ele aldığı zıtlıklar konusunu şah ile kul, derviş, geda ve dilenci sözcükleri üzerinden örnekler vererek bu sözcükler arasındaki benzerlik ve zıtlıklara değinmiştir. Bu bölümde Nevâyî'nin, şahlığın yüceltilmiş bir mertebe olduğunu bilmesine rağmen dervişliği yeğleyen bir şair olduğu çeşitli örnekler üzerinden vurgulanmıştır.

Nevâyî'nin nazımları üzerine incelenmiş ilgi çekici bir diğer konu olan simgecilik, kitabın altıncı bölümünde (s.215-249) ele alınmıştır. Bir veya birden fazla harflerle kurulu "simgesel anlatımlar", Nevâyî'nin "ilm-i hurûf" ile ilgili bilgilerini ustalıkla işlediği örnekler üzerinden titizlikle tespit edilerek tasnif edilmiş ve özenle yorumlanmıştır. Toprak,

Nevâyî'nin şiirlerinde kullandığı; elif (ا), be (ب), dal (د), mim (م), nūn (ن), kaf (ق), ayn (ع), sin (س), lām (ل), nokta (.), elif ve lām: (ل/ ا), elif ve nūn (ن/ ا),elif ve sin (س/ ا), nūn ve dāl (ن /د),nūn ve sad (ص/ ن), nūn ve ayn (ع/ ن), mim ve dāl (م/د), mim ve mim (م~م), cim ve dāl (/ ج د),cim ve lām (ل/ ج), dāl ve zāl (ذ/ د), dāl ve elif (ا/ د) ve lām ve dāl (ل/د) harflerinin simgecilikte kullanıldığını saptamıştır.

nūn harfine örnek olarak *Nevâyî Gazeliyāt Dīvānı*'ndan alınan *körmesem kaşıŋ bolur-min turganım birle figān / Vāyî irür bes çü bolmasa Nevâyî birle nūn* "Kaşını görmediğimde Nevâyî ile birlikte yazılan "nun" (harfinin) yokluğu gibi durduğum yerde bir inleyiş ve vāy kalır" (s. 228) beytinde Nevâyî, sevgilinin kaşını görmediğinde ismindeki "N" sesinin düşmesiyle oluşacak "vâyî" ilevây / vâh / eyvâh inlemesine gönderme yapmıştır. Eserdeki diğer harflerle ilgili de detaylı bilgiler ve örnekler verilmiş derinlemesine incelenmiştir.

Nevâyî'nin mesnevileri arasında önemli bir yere sahip olan *Seb'a-yı Seyyār*, kitabın yedinci bölümünde (s. 251-313) incelenmiştir. Mesnevide yer alan sayılar, çeşitli motifler, bazı özel isimler ve yedi gezegenin temel özellikleri bilhassa temsil ettikleri renkler ve mekânlarla ilişkilendirilerek ortaya konmuştur. Toprak, ilk olarak eserin adında da kullanılan "yedi" sayısı üzerine bir incelemede bulunmuş ve eserdeki yedi sayısı ile ilişkili "yedi gezegen, yedi iklim, yedi renk ve yedi saray" üzerine tespitlerde bulunmuştur. Toprak'ın, mesneviyi yedinci bölüme koyması da ilgi çekicidir. Ardından rüya motifleri ve hikâyelerdeki kahramanların isimleri ve özellikleri yorumlamıştır. Son olarak eserde yer alan yedi hikâyeye de yer vererek her birinin temsil ettiği nitelikler verilerek detaylı açıklamalarla örneklendirilmiştir.

Klasik Türk edebiyatında sıkça işlenen gevher/cevher kavramı, Nevâyî'de de önemli bir yere sahiptir. Genel anlamda cevher, değerli ve anlamlı bir şeyin özü olarak nitelenen aşk, can, kelam, gibi temalarla ele alınan ve değişmeden benliğini koruyarak varlığını devam ettirebilen şeyler yerine kullanılmıştır. Bu anlamlarda kullanılmış cevher sözcüğü, Seyyid Nesîmî ve Nevâyî üzerinden ele alınarak sekizinci bölümde (s. 315-334) derinlemesine incelenmiş ve örneklerle desteklenmiştir. Her ikisi de yaratılışın "öz"ü olarak gördükleri "gevher"i şiirlerinde kullanmış ve anlam derinliğini aksettirmişlerdir.

Fevāyidü'l Kiber'den alınmış aşağıdaki örnekte yaratılışın özü olarak "gevher" anlatılmıştır: *ay niçük kim dürni mahfî asraban ʿummān ara / gevher-i ʿışkını pinhan asragan insān ara (FK:3/1)* "Ayın incisini denizlerde saklaması gibi aşkının gevherini de (Allah), insanın içinde gizlemiştir." (s.322).

Kitabın son bölümü olan dokuzuncu bölüm (s. 337-375), hem Türk kültüründe hem de Türk edebiyatında önemli bir yere sahip olan atlar ve kullanım alanları üzerinedir. Atların özelliklerine göre aldığı isimler ve ata binicilik ile ilgili adlandırmalar yer almıştır. Nevâyî'nin döneminde atın Türk kültüründe nasıl bir yer edindiği aktarılmıştır. Nevâyî'nin eserlerinde kullandığı at isimleri (*burak*, *tekâver*, *abraş*, *şeb-reng*, *rahş*, *kökboz* vb.) tespit edilmiş ve ilgili beyitler verilmiştir. Toprak, binicilikle ilgili ise *sigrit-*, *rahş sür-*, *cevlān et-*/*eyle-*, *ıldam sür-*, *tevseŋni çap-*, *feres sür-*, *semend çap-* gibi fiillerin Nevâyî'nin şiirlerinde anlamı kuvvetlendirmek için de kullandığını vurgulamıştır. Son olarak atların benzetildiği ögeler ve ata binenlerin benzetildiği unsurlara yer veren Toprak, kitabı tamamlamıştır.

Toprak, çalışmasını ortaya koyarken Nevâyî'nin eserlerinden *Bedāyiü'l-Bidāye, Bedāyi'u'l-Vasat, Çihil Hadis, Gara'ibü's-Sıgar, Fevāyidü'l Kiber, Ferhād ü Şîrîn, Hayretü'l Ebrār, Lisānü't Tayr, Leylî vü Mecnûn, Mahbûbu'l Kulûb, Nazmü'l Cevāhir, Nevādirü'ş-Şebāb, Sedd-i İskenderî ve Sirācü'l Müslimîn* adlı eserlerden faydalanmıştır.

Nevâyî'nin şiirlerini açıklama ve örneklerle ilişkilendirme noktasında ayrıca *Abuşka Lugati, Burhān-ı Katı, Divanü Lugati't Türk, Kisāsu'l Enbiyā, Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, Niyāzi Nevâyî'nin Sözleri ve Çağatayca Tanıklar, Seyyîd Nesîmî Divānı, Fuzuli Divanı Şerhi* ve *Tasavvuf Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*'nü kullanmıştır. Ayrıca etimolojik kaynaklar olarak da *An Etymological Dictionary of pre-Thirteenth-Century Turkish, Türkischeund Mongolische Elemente im Neupersischen, Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türksprachen* eserlerine başvurmuştur.

Türkoloji alanında bilhassa Çağatay Türkçesi çalışmalarıyla bilinen Toprak, 2021 yılında Nevâyî üzerine incelemelerde bulunduğu *Tasavvufî ve Edebî Yönleriyle Ali Şir Nevâyî* eserinin ardından *Ali Şir Nevâyî İncelemeleri* (2026) adlı kitabını ikinci bir eser olarak kaleme almıştır.

Çalışma, başta Türk dili ve Çağatay sahası üzerine çalışacak araştırmacılar olmak üzere Türklük bilimi, tarih ve kültür araştırmalarıyla ilgilenen araştırmacılar için de önemli bir kaynak olarak yerini almıştır. Ayrıca eser, Ali Şir Nevâyî araştırmalarına yeni bir yayın kazandırılması bakımından son derece değerli olup ilgili literatürdeki yerli ve yabancı çalışmalara da kaynaklık edecektir. Türk edebiyatının en velût şairlerinden, Çağatay sahasının usta kalemi Nevâyî'nin derin bilgi birikimini muhataplarına ulaştıran Sayın Prof. Dr. Funda TOPRAK'ı bu çalışmasından dolayı tebrik eder, çalışmalarının devamını dileriz.

Kaynakça

Kaya, A. (2012). *Türk Dünyasını Kalemiyle Birleştiren Şair Ali ŞirNevai (1441-1501)*, https://www.tyb.org.tr/doc-dr-abdulvahap-karadan-sair-ali-sir-nevai-5825h.htm Erişim tarihi: 25.05.2026).

Toprak, F. (2026). Toprak, F. (2026). *Ali ŞirNevâyî İncelemeleri.* Konya: Palet Yayınları.

Toprak, F. (2021). *Tasavvufî ve Edebî Yönleriyle Alî Şîr Nevāyî*. Ankara: Akçağ Yayınları, 396 s., ISBN: 9786053426912.

KÂŞGARLI MAHMUD
DİL VE EDEBİYAT DERGİSİ
KÂŞGARLI MAHMUD JOURNAL OF
LANGUAGE AND LITERATURE
Cilt 2 Sayı 3 (2026)
kasgarlimahmud.org

YAŞAR ŞİMŞEK, HÂREZMÎ MUHABBET-NÂME, 2024

Elif BOZKURT

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, elif_bozkurt2698@hotmail.com, ORCID: 0009-0006-1279-193X

Makale Hakkında
Geliş Tarihi: 15.05.2026
Kabul Tarihi: 16.05.2026
Yayın Tarihi: 30.06.2026

Atıf
Bozkurt, E. (2026). Yaşar ŞİMŞEK, Hârezmî Muhabbet-Nâme, 2024. *Kâşgarlı Mahmud Dil ve Edebiyat Dergisi*. *2*(3), 53-56.

Prof. Dr. Yaşar Şimşek, tarihsel Türk dili alanlarında özellikle Harezm Türkçesi ve Çağatay Türkçesi üzerine yaptığı araştırmalarla bilinmektedir. Yazar, özellikle tarihî metinlerin neşri ve bu metinler üzerine yaptığı dil incelemeleri ile Türklük araştırmalarına önemli katkılar sunmuştur. Şimşek'in 2024 yılında *yayımlanan Hârezmi Muhabbet-nâme Giriş- İnceleme- Metin ve Aktarma- Dizin- Tıpkıbasım* eseri son metin neşri çalışmasıdır. Bu eserden önce metin neşri alanında *Meşhed nüshasını* temel aldığı, 2019 yılında yayımlanan *Harezm Türkçesi Kur'ân Tercümesi Giriş- Metin- Dizin* adlı iki ciltlik eseri ve Filiz Kaynak ile 2023 yılında yayımladığı *Hâmidi Yûsuf u Zelihâ Giriş- İnceleme- Metin- Dizin- Tıpkıbasım* eseri bulunmaktadır. Yazarın, 2019' da *Tıpkıbasımlarıyla Eski Anadolu Türkçesi Metinleri* adlı eserinde ise dönem metinlerinin tıpkıbasımları ve Türkiye Türkçesine aktarımları yer almaktadır.

Muhabbet-nâme, Hârezmî mahlaslı bir şair tarafından 1353/1354 yılında yazılan bir eserdir. Eserin yer aldığı saha hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Köprülü, eserin, Harezm-Altınordu dönemi eserlerinden biri olarak değerlendirmektedir. Bunun yanı sıra Şimşek, *Muhabbet-nâme* eserinin günümüze ulaşan nüshalarının dil özelliklerinin Çağatay sahasında Nevâyi öncesi eser veren müelliflere daha yakın olduğunu belirtmekte ve

eserin Harezm dönemi eserleri arasında değerlendirilemeyeceğini ifade etmektedir. Şimşek (2023: 19), eserin Altın Ordu sahasında Harezm Türkçesi ile yazılan bir eser olduğunu vurgulamakta ancak Harezm sahası ile Altın Ordu sahasında yazılan eserlerde ayırt edilebilir dil özellikleri bulunmadığını belirtmektedir. Bu açıklama çerçevesinde söz konusu eser, dil bakımından Harezm Türkçesi geleneği içerisinde değerlendirilirken, coğrafî olarak Altın Ordu sahası ile ilişkilendirilmektedir. *Muhabbet-nâme*, XIV. yüzyılda kaleme alınmış ancak günümüzde elimize ulaşan nüshalar daha geç dönemde istinsah edilmiştir. Eserin bir tane Uygur harfli, üç tane Arap harfli olmak üzere bilinen dört nüshası bulunmaktadır. *'A nüshası'* Uygur harfli olup British Museum No.8193'te, '*B nüshası'* Arap harfli olup British Museum No.7914' te, bir diğer Arap harfli olan '*C nüshası'* İstanbul Millet Kütüphanesi, Arabî, No.86'da ve son olarak da Arap harfli olan '*D nüshası'* Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî, Manzum No. 949'da yer almaktadır.

Muhabbet-nâme, lirik tarzda yazılmış olan aşk şiirlerinden oluşmaktadır. Eser, 15 beyitlik hamd ve 3 beyitlik naat ile başlamaktadır. Başlangıç kısmından sonra müellifin eseri sunduğu kişi olan Muḥammed Ḫᵛāce Bik ile görüşmesi sonrasında eserin yazılış ama-cının açıklandığı bölüm ve sonrasında Muḥammed Ḫᵛāce Bik'e övgü kısmı yer almaktadır. Methiyenin ardından on bölümlük sevgiliye yazılan aşk şiirleri gelmektedir. Müellifin nâme adı verdiği aşk şiirlerinin geçişleri ise üç beyitlik nakaratlarla yapılmaktadır.

İncelenmesi yapılan eser, B nüshasını esas almakta ve altı ana başlığa ayrılmaktadır. Giriş kısmı (s.1-14) eserin ilk başlığıdır ve Eserin Adı ve Yazılış Amacı, Eserin Yazarı, Ese-rin Yazılış Tarihi ve İthaf Edildiği Kişi, Eserin Konusu ve Düzeni, Eserin Nüshaları, Eser Üzerine Yapılan Çalışmalar alt başlıkları ile esere dair temel bilgiler yer almaktadır. Söz konusu bölümde eserin içerisindeki beyitlerden parçalar verilmektedir. Eserin adı ve yazılış amacı alt başlığında Kitābet başladım ança ma yitgey Muḥabbet-nāme Mışr u Şāma yitgey "Ulu Tanrı'nın adını andım; Muhabbet-nâme'yi inşa ettim (yazdım)" (Şimşek, 2024: 1) veya Eserin yazılış tarihi ve ithaf edildiği kişi bölümünde Muhabbet-name sözin munda bittim Kamugın Sır Yakasında bititim "Muhabbet-nâme sözünü burada tamamladım; hepsini Sır-derya boyunda yazdım" (Şimşek, 2024: 6) örneklerinde görüldüğü üzere eser içerisinden alıntılar verilmektedir. Giriş bölümünde yer verilen beyitlerin, farklı nüshalardaki okumaları dipnotlarda yer almaktadır. Söz konusu başlıkta Eserin Nüshaları alt başlığının ardından dört farklı nüshanın tıpkıbasım görselleri bulunmaktadır.

İnceleme bölümü (s. 15-31) altında Yazım Özellikleri (s. 15-16), Ses Bilgisi (s. 17-19) ve Şekil Bilgisi (s. 19-30) alt başlıkları bulunmaktadır. Yazım Özellikleri alt başlığında Ünlülerin Yazımı ve Ünsüzlerin Yazımı başlıklarına yer verilmektedir. Ses Bilgisi alt başlığında Ünlü Değişmeleri, Ünlü Düşmesi, Ünlü Uyumu, Ünsüz Değişmeleri, Ünsüz Düşmesi başlıkları yer almaktadır. Şekil Bilgisi bölümünde ise İsim Çekimi, Zamir n'si, Sayılar, Zamirler, Zarflar, Edatlar, İsim- Fiil Ekleri, Sıfat- Fiil Ekleri, Zarf- Fiil Ekleri, Fiil Çekimi başlıkları bulunmaktadır. İnceleme bölümünde, Muhabbet-nâme'de bulunan beyitler ve sözcüklerden hareketle başlıklar ve alt başlıklar altında değerlendirmeler yapılmaktadır. Söz konusu bölümde, örneğin Şekil Bilgisi başlığı altında bulunan İlgi Eki alt başlığında Felekning defte-rindin tünni tuygan // Cihan bünyadını söz üzre koygan "Feleğin defterinden geceyi kapayan (örten); cihan temelini bir söz üzere koyan" (Şimşek, 2024: 20) örneğini vererek ilgi ekinin /+nIng/ olduğunu belirtmiştir. Geniş zaman alt başlığında ise tile-r min, bar-ur min örneklerini vererek geniş zamanın birinci tekil şahıs çekiminde ünlülerden sonra /-r min/, ünsüzlerden sonra ise /-Ur min/ şeklinde olduğunu belirtmiştir (Şimşek, 2024: 26). İlgili bölümde, bu şekillerde görüldüğü gibi açıklamalara yer vererek gramatikal unsurlar incelenmektedir. Ancak Fiil Çekimi başlığında 1. çoğul kişi alt başlığında olduğu gibi kimi başlıklarda bulunmayan unsurlar da belirtilmektedir.

Metin ve Aktarma bölümü (s. 31-93), Muhabbet-nâme eserinin transkripsiyonlu metninin ve Türkiye Türkçesine aktarımının sunulduğu kısımdır. Bu bölümde B nüshası ile A nüshası karşılaştırmalı olarak incelenmekte ve karşılaştırma yapılırken nüshalar arasındaki okuma ve düzen farklılıkları da dipnotlar aracılığıyla gösterilmektedir. Nüshalar arasındaki okuma farklılıkları, metnin içerisinde verilen örneklerde görülmektedir. Nitekim Şeker mü irningiz ya kand ya can // Uyalur la'lingizdin ab-ı hayvan "Şeker mi dudağınız ya da can; kırmızı dudağınızdan hayat suyu kendisinden utanır" (Şimşek, 2024: 66) beytindeki irnin-giz sözcüğünün A nüshasında la'lingiz şeklinde okunduğuna dipnotta yer verilmektedir. Benzer şekilde Eger körse sini hem lale solgay// Sining dik gül meger uçmakda bolgay "Eğer seni görse lale solar; senin gibi gül ancak cennette olur" (Şimşek, 2024: 76) beyitinde bulunan hem unsurunun, A ve B nüshalarında 'eger körse yüzüngni' şekli ile farklı şekilde görüldüğü belirtilmektedir.

Dizin bölümünde (s. 93-197) metinde yer alan sözcükler açıklanmakta özel adlar ise diğer maddelerden ayrılarak bölüm sonunda Özel Adlar Dizini başlığıyla ayrı bir bölüm şeklinde sunulmaktadır. Kaynaklar bölümü ise (s. 197-199) Dizin bölümünden sonra verilmektedir.

Tıpkıbasım bölümünde British Museum No.7914' te kayıtlı olan B nüshası sunulmuştur. Şimşek, çalışmanın önsözünde söz konusu nüshaya bir dönem çevrimiçi erişim sağlanabildiğini ancak çeşitli sebeplerle artık erişimin sağlanamadığını belirtmektedir. Nüshanın tıpkıbasımına yer verilmesi nüshanın sayfalarının yapısını ve düzenini aynı zamanda yazı karakterlerini göstermektedir.

Sonuç olarak, Yaşar Şimşek tarafından hazırlanan Hârezmî Muhabbet-nâme (Giriş-İnceleme-Metin Aktarma-Dizin-Tıpkıbasım) isimli eser, Türklük bilimi araştırmaları alanında yol gösterici bir kaynak olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışma, Türkoloji çalışmaları için oldukça büyük bir önem arz etmektedir. İnceleme bölümünde Yazım Bilgisi, Ses Bilgisi ve Şekil Bilgisi başlıkları altında yer alan ilgili açıklamalar, metnin dil özelliklerini ortaya koyması açısından bir çerçeve oluşturmaktadır. Şimşek'in bu eseri, daha önceki neşirlerden farklı olarak Muhabbet-nâme'nin tüm nüshalarının karşılaştırmalı biçimde değerlendirmesi ve özellikle B nüshasını esas alarak metni inceleme, aktarma, dizin ve tıpkıbasım bölümleriyle bütünlükle sunması bakımından alan araştırmalarına büyük katkılar sağlamaktadır.

Türklük bilimi araştırmalarına katkı sağlayacak olan bu faydalı çalışması sebebiyle Yaşar Şimşek'i kutlar ve başarılı çalışmalarının devamlılığını dileriz.

Kaynakça

Şimşek, Y. (2023). Altın Ordu Sahasında Yazılan Türkçe Eserler. Yeni Türkiye, İdil-Ural Özel Sayısı, CXXXI, 16- 32.

Şimşek, Y. (2024). Hârezmî'nin Muhabbet-nâme'sinin Türk Dili Tarihindeki Yeri. Dil Araştırmaları, XXXIV, 43– 58.

Şimşek, Y. (2024). Hârezmî Muhabbet-nâme. Ankara: Akçağ Yayınları.

KÂŞGARLI MAHMUD

DİL VE EDEBİYAT DERGİSİ

KÂŞGARLI MAHMUD JOURNAL OF LANGUAGE AND LITERATURE

Cilt 2 Sayı 3 (2026)

HİMMET BÜKE, *ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ DÖNEMİNE AİT BİR DİL YADİGÂRI FERHENG-NÂME (HOCA MESUD)*, 2020

Mustafa ACAT

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi, acattmustafa@gmail.com ORCID: 0000-0001-8247-1241

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 01.03.2026

Kabul Tarihi: 02.03.2026

Yayın Tarihi: 30.06.2026

Atıf

Acat, M. (2026). Himmet BÜKE, Eski Anadolu Türkçesi Dönemi'ne Ait Bir Dil Yadigârı Ferheng-Nâme (Hoca Mesud), 2020. *Kâşgarlı Mahmud Dil ve Edebiyat Dergisi*. 2 (3), 57-64.

Eski Anadolu Türkçesi dönemi; Selçuklu Devleti'nin Anadolu'daki siyasî ve kültürel mirasçısı olarak kabul edilen Anadolu Selçuklu Devleti'ni, bu devletin yıkılmasının ardından ortaya çıkan beylikler dönemini ve Osmanlı Devleti'nin kuruluş sürecini içine almaktadır. Bu tarihî süreç, Türkçenin resmî ve edebî bir dil hâline gelmesinde belirleyici bir rol oynamıştır.

Anadolu Selçukluları döneminde yazı dili olarak ağırlıklı biçimde Arapça ve Farsça kullanılmış; bilim, din ve edebiyat alanlarındaki eserler büyük ölçüde bu dillerde kaleme alınmıştır. Bununla birlikte, Moğol istilasından önceki dönemde Türkçe eserlerin de yazıldığı ve Türkçenin edebî dil olarak varlığını sürdürdüğü bilinmektedir. Anadolu Selçuklu Devleti'nin siyasi otoritesini kaybederek yıkılmasının ardından Anadolu'da kurulan beylikler, Türkçenin kullanım alanını genişletmiş ve bu dilin hem resmî hem de edebî bir hüviyet kazanmasına zemin hazırlamıştır.

Beylikler döneminde Türkçe eserlerin sayısında belirgin bir artış gözlemlenmiş; özellikle ahlaki dinî ve öğretici nitelik taşıyan metinler yoğunluk kazanmıştır. Bu dönemde kaleme alınan yazılı eserlerin büyük bir kısmı telif eserlerden ziyade Arapça ve Farsça kaynaklardan yapılan tercümelerden oluşmaktadır. Ancak bu

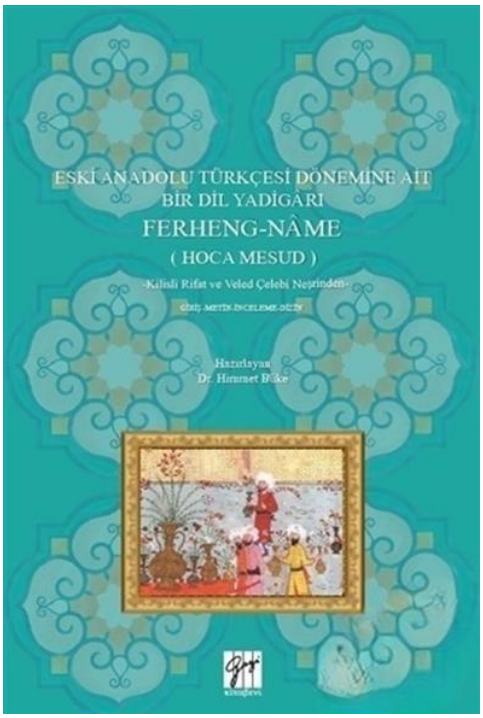

tercümeler çoğu zaman birebir çeviri niteliği taşımamış; metinler, dönemin dil anlayışı ve kültürel ihtiyaçları doğrultusunda sadeleştirilmiş, genişletilmiş ya da yeniden düzenlenmiştir. Bu yönüyle Eski Anadolu Türkçesi dönemi, Türkçenin ifade gücünün arttığı ve edebî bir dil olarak kökleştiği bir geçiş evresi niteliği taşımaktadır.

Eski Anadolu Türkçesi döneminde Arapça ve Farsçadan çok sayıda eser Türkçeye tercüme edilmiş, bu tercümeler, çoğu zaman birebir çeviri niteliği taşımamış; metinler adapte edilerek, genişletilerek ya da metinlerin bazı bölümleri çıkarılmak suretiyle yeniden kaleme alınmıştır. Bu durum, dönemin tercüme anlayışının serbest ve yorumlayıcı bir nitelik taşıdığını göstermekte olup tercümeler yoluyla hem islami hem de ahlaki-didaktik içeriklerin Türk okuyucusuna aktarılması amaçlanmıştır.

Sultan Veled, Hoca Dehhânî, Hoca Mes‘ûd, Ahmedî ve Ahmed-i Dâî gibi müellifler, Anadolu Selçuklu Devleti ve Beylikler döneminde Arapça ve Farsçadan yaptıkları tercümelerle Türk edebiyatının gelişiminde önemli rol oynamış şahsiyetler arasında yer almaktadır. Bu isimler, yalnızca Arapça ve Farsçadan Türkçeye eser kazandıran kimlikleriyle değil, Türkçenin edebî bir dil olarak kullanımını yaygınlaştırmaları bakımından da dikkat çekmektedir. Bu dönemde tercüme edilen eserlerin büyük bir kısmını ahlaki ve öğretici (didaktik) nitelik taşıyan metinler oluşturmaktadır. Söz konusu eserler, toplumun dinî, ahlaki ve kültürel değerlerini aktarmayı hedefleyen bir anlayışla kaleme alınmıştır. Sâdî-i Şîrâzî tarafından Farsça olarak yazılan *Bostân* adlı eser de Eski Anadolu Türkçesi döneminde tercüme edilen bu didaktik metinler arasında yer almakta; içerdiği öğüt verici anlatımı ve ahlak merkezli kurgusuyla dönemin tercüme geleneğini temsil eden önemli örneklerden biri olarak değerlendirilmektedir.

Sâdî-i Şîrâzî, 13. yüzyılda İran coğrafyasında yaşamış bir yazardır. Kendinden sonraki nesilleri etkileyen bu yazarın eserleri, birçok dile doğrudan ya da genişletilmiş tercüme yöntemiyle aktarılarak evrensel bir nitelik kazanmıştır. En önemli eserleri *Bostân* ve *Gülistan*’dır. Söz konusu eserlerin, Türk dilinin Anadolu’da yazı dili hâline gelmesiyle birlikte Türkçe tercümeleri yapıldığı bilinmektedir.

Yazar ve şairleri himaye kültürünün yüzyıllar boyunca varlığını sürdürmesiyle birlikte, devlet büyüklerinin yazarlardan eser/eserler kaleme almalarını talep etmeleri; yazarların telif ya da tercüme eser yazmaları üzerinde etkili olmuştur. Büke (2020), Hoca Mes'ûd'u önemli kılan özellikler arasında; dönemindeki yazarların eserlerini genellikle devlet büyüklerinin isteğiyle telif veya tercüme etmelerine karşın, Hoca Mes'ûd'un eserlerinde böyle bir isteğin bulunmadığını belirtir. Bu yönü Hoca Mes'ûd'u dönem yazarlarından ayırmakla birlikte eserlerinde herhangi bir devlet büyüğünün adının geçmemesi müellifin yaşadığı coğrafyanın tespitini zorlaştırmaktadır.

Hoca Mes'ûd'un *Ferheng-nâme-i Sâdî* adlı eserini değerli kılan başlıca özellikler, Eski Anadolu Türkçesi döneminde kaleme alınmış olması ve mevcut bilgilere göre Türk edebiyatındaki ilk *Bostân* tercümesi olarak kabul edilmesidir. Bostân, yaklaşık 4100 beyitten oluşmaktadır[1] ancak Hoca Mes'ûd bu beyitlerin tamamını tercüme etmemiştir. Bu durum, eserin birebir tercüme olmadığını göstermektedir. Eserin günümüze ulaşan dört nüshası bulunmaktadır: Ali Emîrî Nüshası, Mustafa Özkan Nüshası, Manisa Nüshası ve Danimarka Nüshası (Büke, 2020). Bu nüshaların müellif nüshası olup olmadığı ise kesin olarak bilinmemektedir.

Ali Emîri Koleksiyonu'nda bulunan nüsha, 1896 yılında, dönemin şair ve devlet adamlarından Veled Çelebi'nin eline geçmiş, Veled Çelebi eserin üzerinde herhangi bir değişiklik yapılmadan eserin istinsah edilmesini sağlamış ve nüshayı Ahmet Mithat Efendi'ye hediye etmiştir. Veled Çelebi'nin elindeki orijinal nüsha ise bir yangın sonucunda yok olmuş, Ahmet Mithat'ın vefatından sonra, söz konusu nüsha bir şekilde Ali Emîri'nin eline geçmiştir. Günümüze kadar ulaşan ve Ali Emîri Koleksiyonu'nda bulunan bu nüsha, Veled Çelebi tarafından istinsah ettirilen nüshadır. Dîvânu Lugâti't-Türk'ü bularak Türk dünyasına kazandıran Ali Emîri, söz konusu nüshayı da bularak Türk dilinin Eski Anadolu Türkçesi olarak adlandırılan dönemine de büyük katkıda bulunmuştur.

1923 yılına gelindiğinde Kilisli Rifat ve Veled Çelebi, Ali Emîri koleksiyonunda bulunan nüsha üzerine bir çalışma yapmış ve eserin basılmasına vesile olmuşlardır. Kilisli Rifat ve Veled Çelebi, ilgili nüshayı hazırlarken Eski Anadolu Türkçesi dönemine özgü sözcükleri ve dil özelliklerini dipnotlarla açıklamaya çalışmışlardır. Bu durum, Eski Anadolu Türkçesi

[1] https://www.iranicaonline.org/articles/bustan-sadi (Erişim Tarihi: 06.01.2025)

dönemine özgü kelimelerin, Osmanlı Türkçesinden Türkiye Türkçesine geçiş sürecindeki görünümünü ortaya koyması bakımından çalışmanın değerini arttırmaktadır.

Ferheng-nâme'nin diğer nüshaları üzerine günümüze kadar birçok tez, makale, bildiri vb. bilimsel çalışma yapılmıştır. Doç. Dr. Himmet Büke, Ali Emîri Nüshasının metin transkripsiyonunu ve dil incelemesini gerçekleştirip kitap hâlinde yayımlayarak bilim dünyasına kazandırmıştır. Çalışma; Ön Söz, Kısaltmalar ve İşaretler, Transkripsiyon İşaretleri ve Kaynakça bölümleri hariç beş bölümden oluşmaktadır. Büke, bölümler hakkında aşağıdaki bilgileri vererek çalışmanın yöntemini aktarmıştır.

> "Eski Anadolu Türkçesi döneminin kıymetli eserleri arasında yer alan Ferheng-nâme çalışmamızda öncelikle eser transkripsiyon edilerek Latin harflerine aktarılmıştır. Bu bölümde Kilisli Rifat'ın verdiği dipnotlar ve döneme ait kelimelerin anlamlarını verdiği diğer dipnotlar aynen aktarılmış sadece Kilisli Rifat'a katılmadığımız kısımlar kendi dipnotlarımızla ayrıca verilmiştir. Daha sonraki bölümde ise eserin detaylı gramer incelemesi yapılmış; eser imla, fonetik, ses olayları ve ekler yönüyle ele alınmıştır. Son olarak eserde geçen kelimelerin bir dizini hazırlanmış, dizin bölümünde kelimelerin metin içinde kullanımlarına göre ayrıca bir tasnif yapılmıştır." (Büke, 2020)

Kitabın giriş kısmında yazar, Türk dilinin tarihsel süreç içerisindeki gelişimine dair kısa bilgiler vererek Eski Anadolu Türkçesi devrinin dil anlayışını açıklamıştır. Anadolu Selçuklu Devleti'nin Kösedağ Savaşı sonucunda fiilen sona ermesi, Anadolu'da bir siyasi boşluk oluşturmuş; bu boşlukta çeşitli beyliklerin ortaya çıkması, Anadolu'da Beylikler Dönemi olarak adlandırılan sürecin başlamasına neden olmuştur. Yirmiden fazla olan bu beylikler arasında Germiyanoğulları, Karamanoğulları, Aydınoğulları, Saruhanoğulları ve Menteşeoğulları gibi beylikler, diğerlerine nazaran hem daha geniş toprakları kontrol etmiş hem de daha güçlü bir konumda bulunmuşlardır. (Büke, 2020). Dönemin yazılı eserlerindeki anlayışın genellikle tercüme eserler yönünde olduğu ve beyliklerin Türkçe üzerindeki etkisi yine bu bölümde ele alınmıştır.

Anadolu Beylikleri döneminde söz konusu beyliklerden birinde yaşamış olan ancak hayatına dair doğum yeri ve tarihi gibi temel bilgileri kesin olarak tespit edilemeyen Hoca Mes'ûd, kaleme aldığı eserlerle Türk diline ve edebiyatına önemli katkılarda bulunmuştur. Büke'nin inceleme konusu olan *Ferheng-nâme*'nin 1354–1355 yıllarında yazıldığı belirlenmiş

olup bu tespit Hoca Mes‘ûd’un Osmanlı Devleti’nin kuruluş döneminde yaşadığını açık biçimde ortaya koymaktadır. Bu durum, eserin hem tarihî hem de dilsel açıdan taşıdığı önemi artırmaktadır.

Bostân’ın müellifi Sâdî-i Şîrâzî ile tercümenin yazarı Hoca Mes‘ûd’a ilişkin biyografik ve edebî bilgilere kitabın ikinci bölümünde yer verilmiştir. Bu bölümde her iki şahsiyetin edebî kişilikleri, eserleri ve Türk edebiyatı açısından taşıdıkları değerler karşılaştırmalı bir çerçevede ele alınmaktadır. Ayrıca dönemin edebî üretiminde sıkça karşılaşılan müellif ve eser adlarındaki benzerliklerin yol açtığı karışıklıklara da dikkat çekilmektedir. Nitekim Türk edebiyatında birden fazla Ahmed adlı müellifin bulunması ve birden fazla *Süheyl-nâme*, diğer adıyla *Süheyl ü Nevbahâr* adlı eserin varlığı, bu karışıklığın somut örnekleri arasında yer almaktadır. Bu tür hususların açıklığa kavuşturulması hem eserlerin doğru şekilde tanımlanması hem de edebiyat tarihindeki kronolojik ve müelliflere dair sorunların giderilmesi bakımından büyük önem taşımaktadır. “… Âşık Çelebi’nin Süheyl ü Nevbahar’ı ‘Ahmed’ adında birinin yazdığını belirtmesi ve Firdevsî’nin de Süheyl-nâme’yi Ahmed-i Dâî’nin yazdığını söylemesi, ortaya Hoca Mes’ûd’un dışında Ahmed-i Dâî tarafından telif edilmiş ‘Süheyl-nâme’ adıyla bir Süheyl ü Nevbahar tercümesinin daha olduğu ihtimalini ortaya çıkarmaktadır.” (Büke, 2020)

Büke, Hoca Mes‘ûd’un hayatına dair mevcut belirsizlikleri, tarihî belgeler ve önceki araştırmalar ışığında ele alarak açıklığa kavuşturmaya çalışmıştır. Bu kapsamda Hoca Mes‘ûd’un hangi bölgede yaşamış olabileceği ve yaklaşık yaşı gibi hususlar, farklı ilmî çalışmalarla karşılaştırmalı biçimde değerlendirilmiştir. Âşık Paşa ve Şeyhoğlu gibi dönemin önemli isimlerinin eserleri ile Cem Dilçin, Kilisli Rıfat ve Kemal Yavuz gibi araştırmacıların konuyla ilgili çalışmaları, mukayese edilen temel kaynaklar arasında yer almaktadır. Bu karşılaştırmalı yaklaşım hem biyografik verilerin sağlamlaştırılmasına hem de Hoca Mes‘ûd’un edebî çevresinin daha net biçimde ortaya konulmasına katkı sağlamaktadır.

14. yüzyılda Anadolu’da Selçuklu Devleti’nin Moğol baskısı ve siyasi çözülme süreci sonucunda zayıflayıp yıkılmasının ardından, çeşitli beyliklerin kurulmasıyla birlikte Türkçe giderek resmî ve edebî bir dil hüviyeti kazanmıştır. Bu tarihî ve kültürel ortam, Türkçenin yazı dili olarak kullanım alanının genişlemesine ve tercüme faaliyetlerinin hız kazanmasına zemin hazırlamıştır. 14. yüzyılda yaşadığı kesinlik kazanan Hoca Mes‘ûd’un günümüze iki eseri ulaşmıştır: *Süheyl ü Nevbahâr* ve *Ferheng-nâme* (Mengi, 2016). Bununla birlikte, müellifin hayatına dair bilgiler oldukça sınırlıdır. Hoca Mes‘ûd, eserlerinde kendisiyle ilgili ayrıntılı biyografik bilgiler vermemiş; bu bilgiler daha çok yazarın ailesine mensup bazı kişilerin adları

ve eserlerin telif tarihleriyle sınırlı kalmıştır. Bu durum, dönemin birçok müellifinde olduğu gibi, Hoca Mes‘ûd’un hayatının eserleri üzerinden dolaylı biçimde takip edilmesini zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda Büke’nin çalışması, sınırlı verilerden hareketle Hoca Mes‘ûd’un hayatı ve edebî şahsiyetine dair daha tutarlı bir çerçeve çizmeyi amaçlaması bakımından, Eski Anadolu Türkçesi ve 14. yüzyıl Türk edebiyatı araştırmaları için önemli bir katkı niteliği taşımaktadır.

Ferheng-nâme’de yer alan “yidi yüz ü elli beşidi tamām / ki tārioi yazılu ùutar òās u éām” (Büke, 2020) beyti, eserin M. 1354-1355 yıllarında tamamlandığını göstermektedir. Süheyl ü Nevbahar’da ise şairin babasının adının Mes’ûd olduğu kesindir. Şair tezkirelerinde ve farklı konularda kaleme alınmış çeşitli eserlerde *Süheyl ü Nevbahar* ve *Ferheng-nâme*’den söz edilse de Hoca Mes’ûd’un kimliğiyle ilgili ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır. *Süheyl ü Nevbahar*’ın iki nüshası, *Ferheng-nâme*’nin ise dört nüshası günümüze ulaşmıştır.

Çalışmanın asıl konusunu oluşturan nüshanın içerik ve biçim özelliklerine ilişkin ayrıntılı bilgiler, eserin ikinci bölümünde ele alınmaktadır. Bu bölümde nüshanın fiziksel yapısı, bölümlenme düzeni ve metnin genel kompozisyonu üzerinde durulmaktadır. Büke’nin tespitlerine göre söz konusu nüsha toplam 72 varaktan oluşmuş ve içerik bakımından 10 bölüm hâlinde düzenlenmiştir (Büke, 2020). Nüshanın başında yer alan Kilisli Rıfat ile Veled Çelebi’ye ait ön sözler, eserin tanıtımı ve tercüme sürecine dair önemli bilgiler sunmaktadır. Ayrıca metnin sonunda bulunan sözlük ve düzeltme bölümleri de yine bu isimler tarafından hazırlanmış olup metnin daha iyi anlaşılmasına ve okuma sürecinde karşılaşılan dil ve anlam güçlüklerinin giderilmesine katkı sağlamaktadır. Bu ek bölümler hem metnin ilmî değerini artırmakta hem de nüshanın yayıma hazırlanış sürecine ışık tutmaktadır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde eserin transkripsiyonu yapılmıştır. Bu süreçte Büke, Kilisli Rıfat ve Veled Çelebi tarafından gerçekleştirilen önceki çalışmayı esas almış bu çalışmaya eklenmiş olan dipnotları yeniden değerlendirmiştir. Söz konusu dipnotlarda yer alan hatalı, eksik ya da yorum gerektiren açıklamalar, Büke tarafından eklenen yeni dipnotlarla ayrıntılı biçimde ele alınmış ve ilgili düzeltmeler yapılmıştır. Böylece transkripsiyon yalnızca metnin Latin harflerine aktarımını değil, aynı zamanda metnin anlamlandırılmasına yönelik eleştirel bir değerlendirmeyi de içermektedir.

Bu yönüyle çalışma, yalnızca 14. yüzyıla ait Eski Anadolu Türkçesinin dil özelliklerini ortaya koymakla kalmamış aynı zamanda 20. yüzyılda Anadolu yazı dilinde kullanılan

Türkçenin metni yorumlama ve açıklama biçimlerini de karşılaştırmalı olarak göstermektedir. Bu durum, farklı dönemlere ait dil anlayışlarının ve söz varlığı algılarının metin üzerindeki yansımalarını izleyebilme imkânı sunmaktadır. Nitekim metinde geçen turumak sözcüğü, Kilisli Rıfat ve Veled Çelebi tarafından "mübâreze (çekişme)" anlamıyla açıklanmıştır. Ancak çalışmanın dizin kısmında bağlamdan hareket edilerek "durup düşünmek" (Büke, 2020) olarak belirtilmiştir. Büke'nin bu tür karşılaştırmalara dayanan açıklamaları, kelimelerin tarihsel anlam değişimlerini ve bağlama bağlı kullanım farklılıklarını ortaya koyması bakımından önem taşımaktadır. Bu bağlamda çalışma hem tarihî Türk lehçeleri hem de söz varlığı ve anlam değişmeleri üzerine yapılacak araştırmalar için sağlam bir hareket noktası oluşturabilecek nitelikte olup metin neşri ve dil incelemeleri alanına önemli katkılar sunmaktadır.

Kitabın dördüncü bölümünde eserin imla, fonetik ve morfolojik özellikleri ayrıntılı biçimde ele alınmıştır. Bu bölümde, metnin Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait dil bilgisel özellikleri belirgin şekilde ön plana çıkmaktadır. Özellikle /b/ > /v/ ses değişimi, /à/ > /v/ değişmesi ve söz sonundaki /à/ ünsüzünün düşmesi gibi fonetik özellikler, Eski Türkçeden ayrılan ve dönemin dil yapısını yansıtan önemli göstergeler arasında yer almaktadır. Bunun yanı sıra, eklerin kullanımı, fiil çekimleri ve isim tamlamalarının kuruluşu gibi morfolojik unsurlar da Eski Anadolu Türkçesinin karakteristik özelliklerini ortaya koymaktadır. Metinde Türkçe tamlama kurallarıyla oluşturulmuş sözcük gruplarının yoğunluğu, eserin dilinin büyük ölçüde Türkçe söz dizimi üzerine kurulduğunu göstermektedir. Ayrıca Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait söz varlığının zenginliği dikkat çekmekte; bu durum, metnin hem tarihî dil verileri açısından hem de Türkçenin sözlü ve yazılı geleneğinin izlenmesi bakımından önemli bir kaynak niteliği taşıdığını ortaya koymaktadır. Bu özellikler, eserin yalnızca edebî bir tercüme olarak değil, aynı zamanda Eski Anadolu Türkçesinin ses, şekil ve söz varlığı özelliklerini bütüncül biçimde yansıtan bir dil belgesi olarak değerlendirilmesini mümkün kılmaktadır. Eserde dönemin yazı dili hakkında kapsamlı bilgiler sunulmuştur. Eski Anadolu Türkçesi dönemini Türk dilinin diğer lehçelerinden ayıran imla kalıplaşmaları, ses değişmeleri gibi özellikler bu eserde açıkça görülmektedir. +dUr bildirme eki, +AvUz 1. çokluk şahıs eki gibi ekler vokallerinde bulunan yuvarlak vokaller korunurken -dI görülen geçmiş zaman eki ve -I belirtme hâli eki gibi ekler Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait dil özelliklerini barındırmaktadır.

Eserin son bölümünde ayrıntılı ve sistemli bir dizin yer almaktadır. Bu dizinde, Arapça ve Farsça kökenli kelimelerin yanına parantez içinde A (Arapça) ve F (Farsça) kısaltmaları

eklenerek kelimelerin kökenleri belirtilmiştir. Böylece okur, metinde yer alan alıntı unsurların dil içindeki dağılımını ve kullanım sıklığını kolaylıkla takip edebilmektedir. Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait eserlerde sıklıkla karşılaşılan ikili yazım (imla farklılığı), *Ferheng-nâme*'de de belirgin biçimde görülmektedir. Çalışmada ikili yazım özelliği gösteren kelimelerin ayrı maddeler hâlinde değil, aynı madde başı altında değerlendirilmiş olması, eserin hazırlanışında izlenen ilmî yöntemi ve titizliği ortaya koymaktadır. Bu yaklaşım hem metnin okunabilirliğini artırmakta hem de kelimelerin farklı yazım biçimleri arasındaki ilişkilerin daha net biçimde anlaşılmasını sağlamaktadır. Söz konusu titiz dizin çalışması sayesinde, özellikle Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait ses ve yazım özellikleri daha açık bir şekilde izlenebilmekte; bu durum eseri tarihî Türk dili araştırmaları açısından önemli bir başvuru kaynağı hâline getirmektedir. Ayrıca dizinin bu şekilde düzenlenmiş olması, ileride yapılacak karşılaştırmalı dil incelemeleri ve söz varlığı çalışmalarına da sağlam bir zemin sunmaktadır. Eski Anadolu Türkçesi döneminde kaleme alınan *Ferheng-nâme-i Sâdî* hem dönemin dil özelliklerini yansıtması hem de Anadolu'da yazılan ilk Bostan tercümesi olması bakımından büyük önem taşımaktadır. Kilisli Rifat ve Veled Çelebi'nin yayımladığı nüshayı esas alarak, onların dönemindeki değerlendirmeleri günümüz bilgi birikimiyle yeniden inceleyen, eseri transkribe edip ayrıntılı biçimde inceleyerek Türk dili ve edebiyatı alanına kazandıran Himmet Büke'ye teşekkür ediyoruz.

Kaynakça

Büke, H. (2020). *Eski Anadolu Türkçesi Dönemine Ait Bir Dil Yadigârı FERHENG-NÂME (Hoca Mesud)*. Ankara: Gazi Kitabevi.

İran Ansiklopedisi. (2025). *Bostân.* https://www.iranicaonline.org/articles/bustan-sadi (Erişim Tarihi: 06.01.2026)

Mengi, M. (2016). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.

KÂŞGARLI MAHMUD

DİL VE EDEBİYAT DERGİSİ

KÂŞGARLI MAHMUD JOURNAL OF LANGUAGE AND LITERATURE

Cilt 2 Sayı 3 (2026)

PROF. DR. ABDULLAH ŞENGÜL, GAİBİ KURCALAYAN ÇİLİNGİR - NECİP FAZIL KISAKÜREK - ŞİİR, 2024

Tuğçe KÖSE

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Tezli Yüksek Lisans, E-posta:tugcekose0631@gmail.com ORCID: 0009-0002-4544-0109

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 07.01.2026

Kabul Tarihi: 10.02.2026

Yayın Tarihi: 30.06.2026

Atıf

Köse, T. (2026). Gaibi Kurcalayan Çilingir Necip Fazıl Kısakürek – Şiir. *Kâşgarlı Mahmud Dil ve Edebiyat Dergisi*. *2*(3), 65-68.

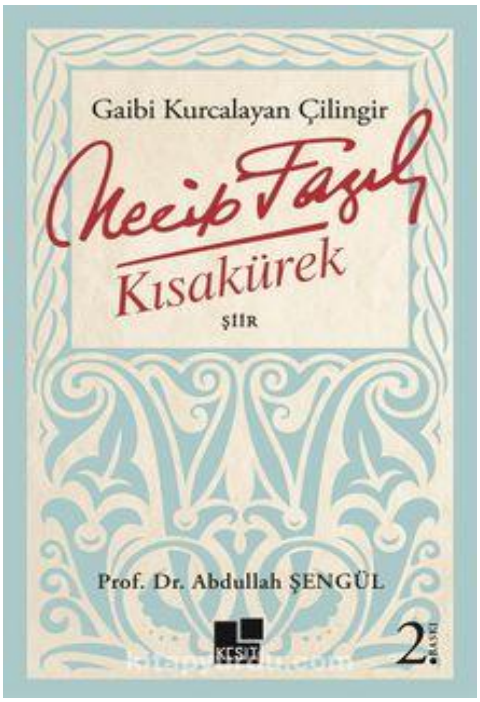

Türk edebiyatının kurmaca ve kurmaca dışı birçok türlerinde eser veren Necip Fazıl Kısakürek, daha çok şair Necip Fazıl olarak tanınır. Bu çalışmada Abdullah Şengül tarafından yazılan, *Gaibi Kurcalayan Çilingir Necip Fazıl Kısakürek - Şiir* isimli çalışma, Necip Fazıl'ın şair yönünü ortaya çıkarmayı amaçlar. Bu çalışmada, öncelikle kitabın bölüm ve başlıkları ile ilgili genel bilgiler verilip, bu bölümler kitaptaki sırayla tanıtılacaktır. Çalışmanın amacı, söz konusu kitabı içerik yönüyle okuyucuya tanıtmaktır.

Eser, 2024 yılının Ekim ayında Kesit Yayınları tarafından 277 sayfa olarak yayınlanır. Kitabın ilk baskısı 2015 yılında yapılmıştır. İkinci baskıda, ilk baskıda yer alan ön sözün yanı sıra yeni bir ön söz daha

kaleme alınmıştır. Yeni ön sözde, ilk baskıya yapılan eleştiriler dikkate alınarak Necip Fazıl adına yapılan yeni çalışmanın içeriğinden bahsedilir. Çalışmada öncelikle, Necip Fazıl'ın hususî, siyasî ve edebî hayatı fazla ayrıntıya girilmeden ele alınır. Ardından şairlik yönü üzerinde durularak bazı şiirlerine yer verilir. İkinci baskıda birinci baskı için hazırlanan "Çile'nin Tarih ve Alfabetik Fihristi" yer almaz.

Eser, "Giriş" dışında iki ana bölüm, "Sonuç Yerine", "Kaynaklar", "Şiirlerinden Seçmeler" ile "İsimler ve Eserler Dizininden" oluşur. Yazar, "Giriş" bölümüne "Necip Fazıl Kısakürek'li Yıllarda" alt başlığında yaşadığı dönemin bütün özelliklerini şahsında topladığı vurgulanarak, onu tanımanın aynı zamanda bir nesli ve dönemin zihniyetini tanımak anlamına geldiğine işaret eder.

Birinci bölüm "Necip Fazıl Kısakürek'in Hususî, Siyasî ve Edebî Hayatı" başlığını taşır. Bu başlık altında, şairin kişisel yaşamı, politik duruşu ve sanat hayatı arasındaki etkileşimin anlaşılması adına üç alt başlığa yer verilir. Bu başlıklar: "Hususî Hayatı", "Siyasî Hayatı" ve "Edebî Hayatı" şeklinde sıralanır. İlk başlıkta, dedesi Mehmet Hilmi Efendi'nin çocukluğu üzerindeki tesirine dikkat çekilerek onun ölümünden sonra ailenin ve dolayısıyla Necip Fazıl'ın yaşadığı sıkıntılar anlatılır. Eğitim hayatının istikrarsızlığına dikkat çekilerek bunun iş hayatına da yansıdığı belirtilir.

"Siyasî Hayatı" alt başlığında, Necip Fazıl'ın düşünce dünyasının merkezinde yer alan Büyük Doğu fikrinin doğuşu ve gelişimi ele alınır. Bu bağlamda, Büyük Doğu davasının özünde bir milliyetçilik anlayışı taşıdığı ve sanatçının bu fikri hem edebî hem de siyasî bir zeminde savunduğu vurgulanır. Necip Fazıl'ın fikir adamı ve edebiyatçı kimliğine rağmen siyasetle sürekli ilişki içinde olduğu ancak ilkelerinden ödün vermemesi nedeniyle zaman zaman siyasetçilerle yollarını ayırdığı ifade edilir. Şengül'e göre "Büyük Doğu" dergisi, Necip Fazıl'ın siyasal ve düşünsel duruşunun somut bir yansımasıdır. 1943-1978 yılları arasında yayımlanan bu derginin, sanat, edebiyat, fikir ve siyaseti bir araya getiren etkili bir yayın olarak öne çıktığından bahsedilir.

"Edebî Hayatı" alt başlığında, Necip Fazıl'ın edebî kişiliğinin oluşum süreci ve bu süreci besleyen kültürel çevre ele alınır. Şairin hatıraları ve çağdaşlarının anlatımları üzerinden, özellikle dedesi Mehmet Hilmi Efendi'nin onun karakteri ve zihinsel gelişimi üzerindeki etkisi vurgulanır. Şiire yönelişi, *Sonsuzluk Kervanı* isimli yapıtında kendi anlatımıyla verdiği bilgiler doğrultusunda değerlendirilir ve Ahmet Haşim'in Necip Fazıl'ın

şiirindeki özgün sesi erken dönemde fark ettiği belirtilir. Necip Fazıl'ın sanat anlayışı, yalnızca estetik kaygılara dayanan bir yaklaşım değildir. Aynı zamanda, bireyin iç dünyasındaki kaygı ve sorunları modern insan ve toplum bağlamında ele alır. Şengül, Necip Fazıl'ın edebî gelenek içindeki konumunun tek bir çerçeveyle açıklanamayacağını ve bu meselenin başlı başına ayrı bir inceleme gerektirdiğini vurgular. Şairin Batı'dan etkilendiği isimlere değinilirken, karşı durduğu sanat anlayışlarına da dikkat çekilir. Bu yaklaşım, "Necip Fazıl, 'ben'in problemlerini önce insana ait kaygılara, korkulara dönüştürür; sonra bunları cemiyetin aynasında ama modern insanın sahip olduğu malzemeyle insana anlatmaya çalışır." (Şengül, 2024: 119) Çalışmanın bu bölümünü Şengül'ün (2024) tespitiyle özetlemek mümkündür.

İkinci bölüm, "Necip Fazıl Kısakürek'in Şiir Dünyası" adlı başlığını taşır. Bu bölüm, "Şiir Kitaplarının Yankıları" ve "İnceleme ve Değerlendirme" olmak üzere iki alt başlıkta ele alınır. "Şiir Kitaplarının Yankıları" başlığı altında, Necip Fazıl'ın şiir kitaplarının yayınlandığı dönemde edebî çevrelerde nasıl karşılandığı ve dönemin aydınlarının şairin eserlerine dair görüşlerine yer verilir. Bu değerlendirmeler aracılığıyla, şairin şiirlerinin Türk edebiyatındaki etkisi ve uyandırdığı yankılar ortaya konur.

"İnceleme ve Değerlendirme" bölümünde ise Necip Fazıl'ın şiirleri, düşünce dünyası ve estetik özellikleri bakımından çok yönlü bir yaklaşımla ele alınır. Şengül, Necip Fazıl'ın şiirlerinde hâkim olan zihniyetin, yaşadığı dönemin sanat anlayışlarıyla ilişkili olduğunu belirtirken, şairliğin doğuştan gelen bir yetenek olarak görüldüğüne dikkat çeker. Necip Fazıl'ı yazmaya yönelten temel etkenler arasında, dedesi Hilmi Efendi'nin ölümüyle yaşadığı derin sarsıntı ve annesinin zorlu hayat koşullarının şairin iç dünyasında bıraktığı izler öne çıkar. Şairin şiirleri, yapı bakımından sistemli bir incelemeye tabi tutulmuş, nazım biçimlerinin yıllara göre değişimi matematiksel verilerle ortaya konmuştur. Tematik açıdan ise bireysel ve toplumsal unsurların şiirlerde iç içe geçtiği vurgulanır. Bu bağlamda, "onun şiirlerinde ferdî olanla toplumsal olan iç içedir" (Şengül, 2024: 167). Dil ve ahenk bakımından Necip Fazıl'ın kendine özgü bir şiir sesi oluşturduğu, söz sanatları ve imgeleri ustalıkla kullandığı ifade edilir. Hece vezni ve kafiye yoluyla sağlanan ritmin, şairin kelimelere hâkimiyetini gösterdiği ve bu başarının "kelimelere hükmeden" güçlü bir zekânın ürünü olduğu belirtilir (Şengül, 2024).

Sonuç olarak, Abdullah Şengül, *Gaibi Kurcalayan Çilingir: Necip Fazıl Kısakürek – Şiir* adlı eserinde Necip Fazıl'ın hayatını, içinde bulunduğu kültürel çevre, siyasî yönü ve

edebiyattaki konumu çerçevesinde çok yönlü bir biçimde ele alır. Eserde, şairin şiirlerine dair tespitlere yer verilerek özellikle şairlik yönü ön plana çıkarılır. Bu yönüyle çalışma, Necip Fazıl'ın Türk edebiyatındaki yerini ve önemini ortaya koyan değerli bir inceleme niteliği taşır. Şengül'ün de vurguladığı üzere eserde, genel itibarıyla kabul görmüş ve kalıplaşmış bir Necip Fazıl imgesi yerine, şairin kendi metinlerinden ve eserlerinden hareketle, herhangi bir ideolojik kalıba bağlı kalınmadan şair okuyucuya sunulur. Ayrıca kitapta Eserler ve İsimler Dizininin yer alması, okuyucunun Necip Fazıl'ın şiir dünyasını doğrudan metinler üzerinden takip etmesine olanak sağlar.

Kaynaklar

Şengül, A. (2024). *Gaibi Kurcalayan Çilingir Necip Fazıl Kısakürek-Şiir*. İstanbul: Kesit Yayınları.